

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FEMİNİST TEORİDE ÖZNE SORUNU

Beyhan TAYAT ORMAN

2501120465

TEZ DANIŞMANI

Sevgi UÇAN ÇUBUKÇU

İSTANBUL–2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : BEYHAN TAYAT ORMAN Numarası : 2501120465
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı /
Programı : KADIN ÇALIŞMALARI Danışmanı : DOÇ. DR. SEVGİ UÇAN
ÇUBUKÇU
Tez Savunma Tarihi : 14.12.2018 Saati : 14:30
Tez Başlığı : FEMİNİST TEORİDE "ÖZNE" SORUNU

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~ONAYI~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. İŞİL BAŞ		KABUL
2- DOÇ. DR. SEVGİ UÇAN ÇUBUKÇU		KABUL
3- DOÇ. DR. AYNUR SOYDAN ERDEMİR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. EVREN BALTA		
2- DR. ÖGR. ÜYESİ EYLEM ÖZDEMİR		

ÖZ

FEMİNİST TEORİDE ÖZNE SORUNU

Beyhan TAYAT ORMAN

Bu tezin amacı feminist teorinin tarihinde belli başlı uğrakları üzerinden özne kavramının izini sürmektir. Özne kavramının feminist teorinin tarihi boyunca geçirdiği değişiklikler ele alınmıştır. Özne kavramı kadınlığın anlaşılmasında önemli bir yer tutar. Feminist teori, felsefe ve psikanaliz tarihinden etkilenerken bu kaynakları temelden eleştirerek kurucu bir yer tutmuştur. Öncelikle feminist teorinin etkileşimlerinin anlaşılabilmesi için genel olarak modern özne kavramı ve eleştirisi ele alınmıştır. Daha sonra birinci dalga feminizmdaki modern kartezyen öznenin hukuki ve vatandaşlık temelindeki belirlenimleri gösterilmiştir. Simon De Beavoir'ın *İkinci Cins*'le kadın kavramını doğuştan edinilen değil, toplumsal süreçte *olan* bir kategoriye dönüştürdüğü devrimci düşünceleri incelenmiştir. Daha sonra ikinci dalga feminizmin güçlü evrensel kadın özne savunusu ve Fransız feministleri Julia Kristeva ve Luce Irigaray'ın özneyi süreçselleştiren psikanaliz ve söylem analizleri tartışılmıştır.

Son bölümde doğrudan özne tartışmalarını ele alan postkolonyalizm, kesişimsellik, queer teori ve yeni materyalizm çalışmaları konu edilmiştir. Özneyi merkeze alan bu tartışmalar, çoğulcu, akışkan ve muğlaklaştırıcı nitelikler de taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: özne, feminizm, kadın, queer, feminist felsefe.

ABSTRACT

THE SUBJECT IN THE FEMINIST THEORY

Beyhan TAYAT ORMAN

The aim of this thesis is to study the concept of the subject in the context of the main moments in the history of feminist theory. The changes in the concept of subject have been discussed in the history of feminist theory. The concept of subject holds an important place in the understanding of becoming woman. Feminist theory is influenced by the history of philosophy and psychoanalysis. First of all, the concept and critique of modern subject has been discussed in order to understand the interactions of feminist theory. Then, the determination of the modern Cartesian subject in the first wave feminism on the basis of legal and citizenship is elaborated. Then we discuss Simon De Beavoir's the notion of women. In *The Second Sex* Simon De Beavoir transformes notion of women into a category that was not natural but a concept constructed in social process. Later, the second wave feminism's strong defense of the universal female subject and the analysis of female subject by French feminists Julia Kristeva and Luce Irigaray have been discussed.

In the last chapter, the study of postcolonialism, intersectionality, queer theory and new materialism were discussed. These debates centered on the subject with pluralistic, fluid and ambiguous qualities.

Keywords: subject, feminism, woman, queer, feminist philosophy.

ÖNSÖZ

Bireysel, toplumsal ve politik imlemleri olan özne kavramındaki tarihsel değişikliklerin feminist teori ve politikalarında önemli sonuçları olmuştur. Tarih boyunca özne olabilmek hem tek tek kadınların hem de kadın hareketinin motivasyonlarından birisi olagelmıştır. Kadın hareketi kendi adına konuşabilme yetkisini kazanmışken, modernizm eleştirileriyle gerçekleştiği savunulan *öznenin ölümü* ile hesaplaşmak zorunda kalmıştır. Bu çok tartışılan konuyu tezim boyunca izlemek pek çok yeni alanla tanışmak anlamına da geldi. Felsefe, psikanaliz ve feminizm eksenlerinde yoğun ve zorlayıcı bir çalışma yapmak gerekti. Özne kavramının temel uğraklarını takip edebilmek için çok geniş kapsamı olan konunun sınırlanma gerekliliği ortaya çıktı.

Tez çalışmam boyunca benimle aynı heyecanı paylaşarak beni yönlendiren ve besleyen sevgili danışman hocam Sevgi Uçan Çubukçu'ya ve zorlandığım anlarda bana zaman ayırarak destekleyen sevgili eşim Enver Orman'a derinden teşekkür ederim.

Beyhan TAYAT ORMAN

İSTANBUL,2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ‘ÖZNE’ KAVRAMI:

MODERN ÖZNE VE ELEŞTİRİSİ

1.1 Modern Öznenin Başlangıcı: Descartes, Rousseau ve Kant	5
1.1.1 “Düşünüyorum, öyleyse varım”-Descartes.....	9
1.1.2 “Doğal Birey”-Rousseau	11
1.1.3 “Aşkınsal Özne”-Kant	13
1.2 Özne ve Nesne Diyalektiği: Hegel.....	15
1.3. Bölünmüş Özne, Psikanalitik Eleştiri: Freud ve Lacan	18
1.4 Postyapısalcı Özne Eleştirileri: Foucault ve Derrida	23

İKİNCİ BÖLÜM

FEMİNİST KURAM VE ‘ÖZNE’:

EŞİT, ÖZGÜR VE EVRENSEL

2.1 Birinci Dalga Feminizm’in Modern Kartezyen Özne.....	28
2.1.1 Liberal Feminizm’in Hukuki/Vatandaş Öznesi.....	29
2.1.2 Kültürel Feminizm’in Dişil Öznesi.....	39
2.1.3 Marksizm ve Kadın Özne.....	43
2.1.4 Varoluşçu Feminizm’in İnşacı Kadın Öznesi.....	48
2.2 İkinci Dalga Feminizm’in Evrensel Kadın Öznesi.....	55
2.2.1 Radikal Feminizm’in Evrensel “Kadın” Öznesi	57
2.2.2 Sosyalist Feminizm’in “Sınıflı” Kadın Öznesi.....	61
2.2.3 DeneyimleyenÖzne.....	68
2.2.4 Sembolik Düzendeki Özne ve “Süreçteki özne”	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİST KURAM VE ÖZNE:

ÇOĞULLAŞAN ÖZNE

3.1 Melez Özne.....	93
3.1.1 Postkolonyal Özne	96
3.1.2 Kesişimsellik.....	103
3.2 Queer Özne: Performatif Özne	105
3.3 Yeni Materyalizm: Bedenleşen Özne.....	122
3.3.1 Cinsel Özne (arzulayan ve arzulanan).....	124
3.3.2 Göçebe Özne (akışkan özne)	126
3.3.3 Biyo-Teknolojik Özne: Siborg	130
SONUÇ	136
KAYNAKÇA.....	142

GİRİŞ

Kendilik içine doğulan toplumsal ve tarihsel uzamda şekillenir. Öznellik içerisi ve dışarısının kesişimidir. Özne kavramı kendilikten farklı olarak içerisi ve dışarısı arasındaki ilişkiye vurgu yapar. Özne hep bir nesne ile ilişkide ele alınır. Diğer öznelerle paylaşılan bir ortaklığı gösterir. Özne hisseden, duyumsayan, düşünen, özgür ve faildir. Özne bu yoğun çağrışımlarıyla kendiliğin kavranması kadar politikanın zemini bağlamında çok önemli bir yer teşkil eder.

Tarihselci perspektifle bakarsak her kavramın olduğu gibi öznenin de bir tarihi vardır. Ortaya çıktığı, yıldızının parladığı ve düşüşe geçtiği bir tarihsel yolculuk geçirmiştir. Öznenin modernizmle birlikte ortaya çıktığı ve uzun bir süre parlak bir dönem geçirdiğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Aydınlanma ile birlikte yükselen akılsal özneye inanç, ilerlemeci bir tarih anlayışını da birlikte getirmiştir. Ancak iki dünya savaşı, yoksulluk, eşitsizlik ve ayrımcılıklar bu inançları tuzla buz etmiştir. Özellikle postmodernist akımlar özneyi kıyasıya eleştirmiş ve hatta ölümünü bile ilan etmiştir.

Kadın hareketi ve feminist teori de, erkek insanı temsil eden aydınlanmanın cinsiyetsiz öznesinin gizlediklerini açığa çıkartmıştır. Dünyadan ve bedeninden kopartılan özneyi tekrar yeryüzüne indirmişlerdir. Kadın doğulmaz, olunur diyen, Simone De Beauvoir'ın İkinci Cins ile açtığı yol bugün hala feminist teorinin ana izleğini oluşturur. Beauvoir her ne kadar özne olma ayrıcalığını erkeklere bahşetmiş olsa da özne ve ötekiliği tartışmaya açarak yeni bir çığır açar.

Feminist teori; felsefe, politika, psikanaliz ve dilbiliminden beslenen kuramsal yaklaşımlarla kadın olmayı açıklamaya çalışırken sokağı, yani feminist politikayı da beslemiştir. Feminist teori ve politikaların temelinde belirli bir özne modeli ayırt edilebilir.

Feminist teorilerin altında yatan özne kavramsallaştırmalarının sorgulanmadan kabulünün çok önemli sonuçları olmuştur. Örneğin ikinci dalganın kızkardeşlik söylemi kadınlar arası farklılıkları gözardı etmiştir. Özgürleşmesi için adına konuşulduğu iddia edilen homojen, tekil ve bütün bir kadın varsayımı çoğunlukla beyaz ve ayrıcalıklı heteroseksüel kadınları temsil etmiştir.

Tezin amacı feminist teorinin tarihsel uğraklarında özne kavramının izinin sürülmesidir. Özne kavramının feminist teorideki tarihsel yolculuğunda aynı kalan ve değişen yönlerine değinilecektir. Diğer tüm kavramlar gibi özne de döneminin tarihsel ve toplumsal ilişkilerden etkilenmiştir. Ele alınan tarihsel uğraklarda özne kavramını etkilediği düşünülen dönemin arka planına da değinilecektir.

Feminist teori diğer düşünsel akımlardan etkilenererek ve onları eleştirerek oluşmuştur. Bu yüzden özne bağlamında felsefe ve psikanalizi ele almak feminist teorilerdeki özne modellerini anlamakta yararlı olacaktır.

Tezin birinci bölümünde önce genel olarak özne kavramı ve eleştirisi ele alınacaktır. Modern özne kavramına temel belirlenimlerini kazandıran düşünsel uğraklara değinilecektir. Düşünce tarihinde özne kavramı tartışmalarına dair geniş bir birikim söz konusudur. Bu yelpazenin tümünü kapsamak tezi açacak bir proje olacaktır. Bu uğraklara kuşkusuz daha pek çok kişi eklenebilir. Bu çerçeve

seçilirken özellikle feministlerin çokça konu ettikleri düşünürler göz önüne alınmıştır. İlk modern özne kavramının kurucusu kabul edilen Descartes ele alınacaktır. Kartezyen özne düşüncesi uzun bir süre Batı düşüncesini belirlemiştir.

Descartes'tan sonra öznenin potansiyelini konu eden Rousseau ele alınacaktır. Sonrasında özneyi aşkınsal ve epistemolojik bağlamda derinleştiren Kant'ın görüşlerine değinilecektir. Özneyi olumlayan düşünürler, Hegel'in diyalektiğinin ele alınması ile sonlandırılacaktır.

Slavoj Zizek'in deyimiyle akademik güçler, kartezyen özne hayaletinin şeytani güçlerine karşı bir dayanışma içindedirler.¹ Evrenselci ve totalleştirici olmakla suçlanan bu miras çok farklı kaynaklardan eleştiriye uğramıştır.

Öncelikle psikanalizin kurucusu Freud'un bilinçdışı ile bilinçli özneye açtığı gedik ele alınacaktır. Daha sonra Freud takipçisi Lacan'ın sembolîği psikanalize dahil ettiği özne yaklaşımına değinilecektir.

İktidar, söylem ve bilgi arasındaki ilişkilere odaklanan Foucault'nun postyapısal yaklaşımı tartışılacaktır. Bölümün sonunda çağdaş feministlerin söylem analizinde etkilendikleri yapısöküm yöntemi Derrida'nın yaklaşımı ile ele alınacaktır. Tezin bu bölümünün ikinci ve üçüncü bölümlerindeki feminist teorilerde özne modelleri tartışmalarına katkı sunması hedeflenmiştir. Feminist teoriler batı düşünce tarihindeki bu felsefi yaklaşımlardan beslenmişlerdir. Aynı zamanda bu yaklaşımları kıyasıya eleştirmişlerdir.

¹Slavoj Zizek, Gıdıklanan Özne, Çev.Şamil Can, Epos,s.7.

Tezin ikinci bölümünde birinci ve ikinci dalga feminist teorilerine yer verilecektir. Birinci dalga feminizmde liberal feminizmin hukuki/vatandaş öznesi ele alınacaktır. Daha sonra kültürel feminizmin dişil öznesine değinilecektir. Devamında erken sosyalist feminizmin nüvelerini taşıyan sosyalist feminizmin sınıflı öznesi incelenecektir. Özne bağlamında çığır açan Simone De Bouveour'un varoluşçu feminizminin inşaacı öznesinin ele alınmasıyla birinci dalga feminizm bölümü sonlandırılacaktır.

İkinci dalga feminizm bölümünde ilk olarak radikal feminizmin evrensel kadın öznesi ele alınacaktır. İkinci dalga feminizm döneminde yoğunlaşan sosyalist feministlerin sınıflı kadın öznesi yeni tartışmalar ışığında yeniden değerlendirilecektir. Psikanalizin etkisinin yoğun görüldüğü deneyimleyen özne bölümünde nesne-ilişkileri ve feminist duruş teorilerine değinilecektir. İkinci dalga feminizm bölümü, Fransız feministleri Julia Kristeva ve Luce Irigaray'ın düşüncelerine yer verileceği sembolik düzende özne ile sonlandırılacaktır.

Tezin üçüncü bölümü olan çoğullaşan özne bölümünde son dönem feminist teorilerine yer verilecektir. Öncelikle postkolonyal özne bölümünde feminist postkolonyal çalışmalara bakılacaktır. Gayatri Spivak ve Chandra Talpade Mohanty'nin görüşleri ele alınacaktır. Daha sonra sınıf, ırk, etnisite ve diğer eksenleri dâhil etmeyi amaçlayan kesişimsellik (intersectionality) teorisi tartışılacaktır. Queer özne bölümünde Judith Butler'ın düşünceleri bağlamında queer teoriye değinilecektir. Son olarak bedenleşen özne-yeni materyalizm bölümünde, cinsel özne, göçebe özne ve biyo-teknolojik özne-siborglar ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ‘ÖZNE’ KAVRAMI: MODERN ÖZNE VE ELEŞTİRİSİ

1.1 Modern Öznenin Başlangıcı: Descartes, Rousseau ve Kant

Özne kavramı modern düşüncenin gelişimiyle birlikte öne çıkmıştır. Aydınlanma felsefesinin etkisiyle özne kavramıyla eşzamanlı bireysellik, kendilik, faillik kavramları da önem kazanmışlardır. 17. ve 18. yüzyılın toplumsal altüst oluşlar çağında erkek-insan, kendisini tarihin, doğanın ve kadının egemeni olarak konumlandırmıştır. Dönemin düşünürleri insanı, akılsal bilgisiyle sınırsız potansiyel sahibi bir varlık olarak tanımlamışlardır. Devrimler çağında arka arkaya yapılan bilimsel buluşlar toplumsal yapının dönüşümünde etkili olmuştur. Endüstri devrimiyle kentlere göçen köylüler işçi sınıfını oluşturmuşlardır. Modernleşme olarak adlandırılan bu dönemin ayırıcı bir dizi dinamiği vardır. Bu dinamiklerin arasında bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, bürokratikleşme, kentleşme ve rasyonelleşme sayılabilir. Modernleşmenin ilerlemeci söylemi ve pratikleri olumlu sonuçlarının yanında, kadınların özel alana kapatılmasından emperyalist sömürgeciliğin katliamlarına uzanan felaketlerle de gerçekleşmiştir.² Modernite kendi hakikatini oluşturmak için bir dizi söylem, kurum ve pratik üretmiştir.

İlerlemeci tarih anlayışı bunları taşıyabilecek özerk bir özne tasavvuru ile yakın ilişki içindedir. Bu özne, sahip olduğu aklı ile dünyayı tümüyle bilebilir.

²Douglas Kellner, **Postmodern Teori**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, s.15

Toplumsal ve tarihsel bağlamdan azadedir. Aklını kullanarak özgür seçimlerde bulunabilir. Eşitlikçi feministler de rasyonel ve özgürlükçü fail özne modelini benimsemişler, kadınların mücadelesine uygulamışlardır. Birinci dalga feminist hareket erkeklerle aynı kamusal haklar için mücadele ederken, aydınlanmanın insan tanımını genel olarak benimsemişlerdir. Özellikle liberal feminizmin köklerinde, liberal hümanizm anlayışı bulunur. Öte yandan liberalizmin karşısında olan Marksist feminist teoride de benzer özgürleşmecî modernist değerlere rastlanır. Marksizm ideoloji analizleriyle öznenin bilinçliliğine sorgulayıcı yaklaşmasına rağmen, özgür olmayı seçebilen bilinçli özne düşüncesini de içerir.

Tezin bu bölümünde öncelikle modern özne kavramına temel belirlenimlerini kazandıran düşünsel uğraklara değinilecektir. Düşünce tarihinde özne kavramı tartışmalarına dair geniş bir birikim söz konusudur. Bu yelpazenin tümünü kapsamak tezi aşacak bir proje olacaktır. Bu uğraklara kuşkusuz daha pek çok kişi eklenebilir. Bu çerçeve seçilirken özellikle feministlerin çokça konu ettikleri düşünürler göz önüne alınmıştır.

Öncelikle modern özne kavramının kurucusu kabul edilen Descartes ele alınacaktır. Descartes her şeyden şüphe ederek çıktığı yolda şüphe edilmeyen bir noktaya varır. Kesin ve emin olduğu düşündüğü ve bir özne olduğudur. Düşünce böylece kesin bilginin güvencesi olarak beden ve duygunun karşısında ayrıcalıklı bir konuma yerleşir. Kartezyen özne düşüncesi uzun bir süre Batı düşüncesini belirler.

Bu bölümde Descartes'tan sonra Rousseau'nun öznedeki bulduğu doğal özlere değinilecektir. Rousseau'nun öznesi cinsiyetlidir. Kadın ve erkek ayrı dünyaların

varlıklarıdır. Ayrı dünya tartışmasından sonra Kant'ın öznesi ele alınacaktır. Kant öznenin bilme tarzında önemli bir açılım yapar. Özne zihnindeki kategoriler aracılığıyla dünyayı bilir. Fenomenlerden oluşan dünya bir anlamda zihnin eseridir. Kant'tan sonra Hegel'in özne-nesne diyalektiğine değinilecektir. Hegel'de özne nesnesinden hem ayrı hem de bağımlıdır. Özne, özne olabilmek için bir nesneye ihtiyaç duyar.

Hegel'den sonra kartezyen özneyi eleştiren düşünürler ele alınacaktır. Evrenselci ve totalleştirici olmakla suçlanan bu miras çok farklı kaynaklardan eleştiriye uğramıştır. Postmodern teorisyenler ileri teknoloji ile donatılmış, küreselleşmiş medya çağında modernist düşüncelerin yeni toplumsal formasyonu anlamak için yetersiz kalacağını savunmuşlardır. Psikanalizin gelişmesiyle özne, bilinç ve bilinçdışı arasında bölünerek istikrarsızlaşmıştır. Öncelikle psikanalizin kurucusu Freud'un Oedipus Karmaşası ile özne kavramına katkıları ele alınacaktır. Freud'dan sonra Lacan'ın özne yaklaşımına değinilecektir. Lacan'ın öznelleşme sürecindeki dili konumlandırışı özellikle Luce Irigaray ve Julia Kristeva gibi Fransız feministleri için çok etkili olmuştur. Lacan'a göre bilinçdışı dil ile yapılanmıştır. Sembolik düzene girme yoluyla öznellik ve cinsiyetli özne oluşur.

Postmodernist teoriler özerk öznenin dil ve söylem yoluyla nasıl kurulduğunu ele alırlar. Her temsilin dilin dolayımından geçtiğini savunarak göreceli bir konuma yerleşirler.³ Bu bölümde iktidar, söylem ve bilgi arasındaki ilişkileri açığa çıkartan, iktidarın etkisi olarak öznenin inşasına vurgu yapan Foucault'nun postyapısal yaklaşımı tartışılacaktır. Bölümün sonunda çağdaş feministlerin söylem analizinde

³ Kellner, Postmodern Teori, s.18

etkilendikleri yapışöküm yöntemi Derrida'nın yaklaşımı ile ele alınacaktır. Tezin bu bölümünün 2. ve 3. bölümlerindeki feminist teorilerdeki özne modelleri tartışmalarına katkı sunması hedeflenmiştir. Feminist teoriler batı düşünce tarihindeki bu yaklaşımlardan beslenmişlerdir. Aynı zamanda bu yaklaşımları kıyasıya eleştirmişlerdir.

Tezin 2. bölümünde birinci ve ikinci dalga feminist teorilerine yer verilecektir. Birinci dalga feministleri kadınları dışlayan modern özne kavramını genişletmeye çalışmışlardır. Kadınların, erkeklerle *özdeş* olduklarını göstererek kadınların kamusal haklarını savunmuşlardır. Birinci dalgadan elli yıl sonra feminizm tekrar yükselişe geçmiştir. Ama bu sefer bir anlamda tam karşı uca yerleşmiştir. İkinci dalga feminist teori erkeklerle aynı olmaktan çok *farklı* olanı göstermeye ve değerli kılmaya çalışmıştır. Özellikle döneme damgasını vuran radikal feminizm kadını erkekten ayıştırmaya çalışır. Kadınları ayrı bir toplumsal sınıf ve ayrı bir grup olarak konumlandırır. Cinsiyeti ve bedeni politika alanına yerleştirir. Eril özne anlayışı yerine ötekini bastırmayan bir dil kurulmaya çalışılır.

Bu tartışmalara geçmeden önce özne kavramının kullanımlarına ve tanımlamalarına değinmek yararlı olacaktır. Özne kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde şu şekilde tanımlanmıştır.

1. *isim, dil bilgisi* Bir cümlede bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fail, süje: Çocuk uyudu. Çocuk henüz küçüktür cümlelerinde çocuk sözü öznedir

2. 2. *felsefe* Bilinci, sezgisi, düş gücü olan, bazı filozoflara göre de dış dünyaya karşıt olan birey.

Felsefe açısından özne, nesnesinin karşısında durarak varolan; karşısında bulunanana algılamak, kavramak ya da bilmek için yönelen, tasarımılayan, duyan, istiyen, yani olanaklı bütün yaşantıların taşıyıcısı olarak temellendirilmiş bir ben olarak tanımlanabilir. Bu tanımlara ek olarak siyaset felsefesinde devletin yurttaşlarını ifade eder. Bu tanımlarda görülüyor ki özne kavramı bilinç, kendilik, kişilik, kimlik kavramlarıyla yakın ilişkilidir. Konuyla ilgili kuramlarda özne ve kendilik kavramları birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Öznenin kendilik kavramına yakın olmasına rağmen, kendilik kavramından daha fazla toplumsal ve kültürel karmaşıklık imler. Özne daima bir nesneyle, özne olmayanla ilişkiye işaret eder. Öznenin dünyayla ilişkisi felsefe tarihinin temel sorularından biri olmuştur. Bu ilişkiye Descartes dualist bir yanıt verir.

1.1.1 “Düşünüyorum, Öyleyse Varım”-Descartes

Felsefe tarihinde modern özne kavramının kurucusunun Descartes olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aristoteles’e kadar geri götürülen özne kavramı, altta duran, temel, niteliklerin ve yüklemelerinin taşıyıcısı anlamında bir tözselliği imler. Descartes birlikte özne kavramı köklü bir değişiklik geçirerek, algıladığı ve düşündüğünün ayırdına varan “ben” olarak kavranır olmuştur. Aynı zamanda bu “ben” tasarım ve algılarının dayanağıdır. Descartes öncelikle özneyi nesne ile ayrımında epistemolojik olarak tanımlamıştır. Descartes’ın ünlü “düşünüyorum öyleyse varım” (cogito ergo sum) yaklaşımında, bilen bir öznenin karşısında, bilinebilen bir dünya yer alır. Descartes, düşünme ve varlığı eşitleyerek, özerk ve

soyut öznenin temellerini atar. Bu özne, sahip olduğu akıl yetisiyle dünyaya anlamını kazandıran bir soyutluktur. Tözel bir konumdur. Dünyadan etkilenmez. Çünkü bir bedeni yoktur. Tamda bedeni olmadığı ve dünyadan ayrı olabildiği için, kesinliğin ve bil(e)bilmenin güvencesidir. Varlığın şüphe edilemeyen en son ve soyut anıdır. Descartes'ın ünlü tümcesinde Nick Mansfield, iki yanın altını çizer.

“Descartes’da Aydınlanma düşüncesinin taptığı ve vurguladığı iki ilkeyi de birlikte buluruz: ilki: dünyadaki tüm deneyimin ve bilginin temeli olarak kendilik imgesi (*Ben her şeyden önce ben varım*) ve ikincisi, dünyaya düzen vermek için kullanılabilecek akılsal yeti tarafından biçimlenen kendilik(*anlam veriyorum*)”⁴

Aydınlanma düşünürleri ile birlikte özerk, akıl sahibi, bilinçli özne kavramı modern çağın en önemli kavramlarından olmuştur. Bu anlayışla birlikte insan, tarih yapan, etkin ve yaratıcı gizilgücü olan bir özne olarak görülmeye başlanmıştır.⁵ Kartezyen özne de kesinlik ve mutlak hakikate ulaşma çabasını görürüz. Kartezyen anlayışla aklın, bedenden ayrılabilmesi sayesinde, aklın *cinsiyetsizleşmesi* mümkün olmuştur. Akıllı bedenle ilişkisiz düşünebilmek, akıllı her tür bedensel belirlenimden kurtarır. Artık ne duygular ne de işgalci yabancılar olarak görülen bedensel arzular akıllı belirleyemez.⁶ Tersine akıl beden üzerinde egemenlik kurarak, zorunluluklardan özgürleşir. Descartes'ın temellerini attığı bu özne kavramı sonrasında çok eleştirilmiştir. Özne, toplumsal ve tarihsel bir inşadır. Kartezyen özne, hep orada olan, çoktan tamamlanmış bütünlük olarak kavranır. Nesneden tümüyle ayrılabilen

⁴ Nick Mansfield, **Öznellik: Freud'dan Haraway'a Kendilik Kuramları**, Çev. Hüsamettin Çetinkaya, Rahmi Durmaz, Ara-lık Yayınları, 2006, s.27.

⁵ Iain Hampsher-Monk, **Modern Siyasal Düşünce**, Çev. Necla Arat v.d., Say Yayınları, 2004, s.506

⁶ Genevieve Lloyd, **Erkek Akıl**, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, 1996, s.13.

bu özne hiyerarşik bir üstünlüğe sahiptir. Bilginin tarafsızlığının da teminatıdır. Oysa feministlere göre bu özerklik iddiası eril bir arzudan kaynaklanır. Öznede bilgi konumlanmıştır ve toplumsal ilişkilerle dolayımıdır. Genevieve Lloyd, kartezyen akıl-beden ikiliğine karşı, Spinoza'nın bedeninin ideası olarak zihin kavramını daha kullanışlı bulur. Spinoza da zihin, bir bedeninin ideası olduğundan, kesin olarak erkek zihni ya da kadın zihni olmak zorunda olacaktır. Lloyd'a göre Spinozacı bu perspektife göre, beden tarihsel olarak farklı "güç ve hazlar"a açık olduğundan farklı erkeklik ve kadınlık biçimleri yaşanır. Bu yaşantılara eşlik eden beden ideası yani zihin kavramları da farklılık gösterir.⁷ Lloyd, Kartezyen düalizmin pekiştirdiği akıl-duygu keskin ayrımlarına karşı, Spinoza'nın yetersiz fikirler yaklaşımını önerir. Duygulara yetersiz düşüncelerden oluşur. Tezin 2. ve 3.bölümlerinde akıl-beden karşıtlığını feministler tarafından nasıl aşılmaya çalışıldığı daha geniş ele alınacaktır.

1.1.2 "Doğal Birey"-Rousseau

Aydınlanmanın ilerlemeci söylemini doğa vurgusuyla eleştiren Rousseau, dönemin aykırı sesidir. Rousseau'da birey eşsizdir. Ona göre insan akıl yanında duyarlılık sahibi, toplum tarafından kendi olması engellenen gizli potansiyelleri olan bir kendiliktir. Rousseau

İtiraflar'ında insan deneyiminin biricikliği ve özerkliğinin örneklerini serimler. Rousseau için öznenin deneyimlerini aktarmasının meşruluğu birey olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla her bireyin deneyimi eşsiz ve biriciktir, anlatılmayı hak eder. Bireysellik yüceltilir ve özgürlük ancak bireyi engelleyen

⁷Lloyd, *Erkek Akıl*, s.13

topluma karşı çıkılarak elde edilebilir. Kartezyen öznenen farklı olarak Rousseau'da öznenin doğadan geldiği vurgusu öne çıkar. Akıl doğadan keskince ayrılmamıştır. Dolayısıyla doğaya hükmeden bir ideal değildir. Akıl daha çok onun yoluyla ahlaki bilgelğe erişilecek düşünselleşmiş doğadır.⁸ Yüceltilen doğa nostaljik bir başlangıca dönüş anlamına gelmez. İnsanlar doğalarına uygun yaşadıkları durumda mutlu olurlar. Kadınlar ve erkeklerin doğaları gereği yolları farklıdır. Onun kahramanları *Emile* ve *Sophie* doğalarına uygun eğitim alarak kendilerini gerçekleştirebilirler. Erkekler bağımsız, kendine-yeten özellikleri ile cumhuriyetin vatandaşlığına, aile reisliğine uygun özellikler taşıırken, kadınlar erkeklerin güdümünde, çocuk yetiştiren aile merkezli, duygusal kişilerdirler. Modern patriyarkanın en trajik sonuçlarını, eşitlik ve özgürlüğün savunucusu Rousseau'da buluruz. Rousseau'da erkeğin ve kadının dünyaları doğalarının farklılığı nedeniyle birbirinden keskince ayrılır. Rousseau akıl/doğa ilişkisini bahçıvanın güzel bir bahçe için düzenleme yapmasına benzettir. Doğasında akılla düzenlenmesi gerekir. Kadınlar doğaya yakın olmaları nedeniyle çift-anlamlıdır. Kadınların akılla, yani erkekler tarafından düzenlenmeleri gerekir. Onlar soyut düşüncelere uygun değildirler. Aynı zamanda kendisinden gelinen, arzulanan doğayı temsil ederler.⁹ Susan Okin, *Women in Western Political Thought*(1979) adlı kitabında, Platon'un Devlet'teki gardiyan kadınları dışında, Batı felsefe tarihinde kadınların işlevselci bakışla nasıl tanımlandığını serimler. Kadınlar ailede yeniden-üretimdeki rolleri ile uyumlu tanımlanır. Rousseau'da işlevselci bir

⁸Lloyd, a.g.e, s.83

⁹Lloyd, a.g.e, s.90

bakışla patriyarkal aileyi doğal ve zorunlu görür. Kadınların doğasını da patriyarkal ailenin ihtiyaçlarına göre tanımlar.¹⁰

1.1.3 “Aşkmsal Özne”-Kant

Aydınlanmacı ideallere bağlı Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804) bilgi probleminde özneyi öne çıkaran ve bilinç üzerine vurgu yapan epistemolojik devrimini Kopernik devrimine benzetir. Kopernik devrimi bilindiği üzere dünya merkezli evren tasarımıından güneş merkezli evren tasarımına geçişi ifade eder. Kant’ın felsefede bilgi kuramında yaptığı devrimde kopernik devrimine paralel olarak doğruluk anlayışının merkezini değiştirmiştir. Kant öncesi felsefede doğruluk düşüncenin dış gerçekliğe, öznenin empirik nesnelliğe uygunluğu iken, Kant için doğruluk, dış gerçekliğin düşüncelere ve nesnelliğin öznenin kategorilerine uygunluğudur. Empirik veriler ancak transandantal öznenin (aşkımsal öznenin) duyarlılığının formları ve anlama yetisinin kategorileri ile bilinebilir. Böylece Kant açısından deney içeriklerine indirgenemeyen fakat deneyin bilinmesi açısından zorunlu olan kurucu ve düzenleyici öznellik ya da benlik söz konusudur. Kant’a göre algılama ve bilme sürecinde önce gözlem yaparız, bu gözlemleri daha sonra zihnimize tasarımlara dönüştürürüz. Bütün bu algı ve tasarımlar Ben’de temellenirler. Her tür deneyime Ben’in eşlik etmesiyle şeyler tutarlı kendilikler olarak görünür.¹¹

¹⁰ Susan Okin, **Women in Western Political Thought**, Princeton University Press, 1979, s.236

¹¹ Nick Mansfield, **Öznellik:Freud’dan Haraway’a Kendilik Kuramları**, Çev.Hüsamettin Çetinkaya, Rahmi Durmaz,Ara-lık Yayınları, 2006, s.31

Kendilik bilinci, kendini tutarlı ve bütün olarak algılama duygusudur. Bir anlamda kendilik tüm bu deneyimin tutarlı ve bütün olarak bağlantılandırmasını sağlayan bir toplanma noktasıdır. Kant açısından öznellik tüm nesnel gerçekliği oluşturmaya da düzenleyen belirleyici ve etkin bir konuma sahiptir. Bu transandantal özne tarih dışı ve kategorik bir nitelik taşır.

Kant'a göre Ben, kimlik ve kişilikten önce gelen en temel yetimizdir. Dış dünyanın farkına vararak içerik kazanır. Fakat o basitçe bir toplama noktası ya da geçiş kapısı değildir. Kendisi de etkindir ve kendini olumlu bir düşünce eylemi içinde kavrar. Dünyayı ancak zihnimizdeki kategoriler aracılığıyla biliriz. Özne dünyayı kurar ama bu kurma Gilles Deleuze'e göre belirenin ya da belirişin kurulması değildir. Özne belirlemenin koşullarını kurar. Deleuze'e göre Kant'ta öz-görünüş çiftinin yerini fenomenler-koşullar çifti alır. Özne koşulların kuruculuğu ölçüsünde terfi eder.¹²Böylece Kant özneyi gerçek dünyadan kopartarak yeni tartışmaları tetiklemiştir. Kant özneyi fenomenal dünyadan ayırarak nedensellikten ve belirlenimden de ayırır. Eğer özne dünyayı kendi kategorilerini uygulayarak biliyorsa, kendinde şey'i asla olduğu gibi bilemeyiz.¹³ Kant'ın felsefesinin temelinde *özerklik* kavramı vardır. Kant'a göre Aydınlanmanın temel mottosu kendisi adına konuşmaya cesaret etmektir. Başkasının değil kendi aklını kullanarak kendi adına konuşabilmek ve aklını kullanarak kendini kontrol edebilmek. Kant insanın bu yetkinliğini *Saf Aklın Eleştirisi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* kitaplarıyla göstermeyi amaçlar. Temel eserlerinde Kant cinsiyet ayrımı gözetmez. Bu yetkinlikler kadın ve erkek için ortaktır. Kantçı etik öznenin, ahlaklı davranışı da

¹² Gilles Deleuze, **Kant Üzerine Dört Ders**, Çev.Ulus Baker, Öteki Yayınevi, 2000, s.22.

¹³ Monk,Siyasal Düşünce, s.516.

akılda temellenir. Özgür failler olarak özneler, hiçbir toplumsal ve tarihsel etki altında kalmadan akıllarını kullanarak nasıl davranılması gerektiğine karar verebilirler. Liberal feminizmin kadın öznesinde Kant'ın izlerini bulmak çok şaşırtıcı değildir. Ama bu yaklaşım örneğin göçmen kadınların nasıl özerk olabileceklerine ilişkin bir şey söylemez. Tersine bağımlı olanın edimleri evrenselin dışında ve değersizdir. Lloyd Kant'ın, bu rasyonel ilkelere dayalı ahlak anlayışının kadınların ahlaki az gelişmişliği düşüncelerine nasıl zemin yaratabileceğini gösterir. Freud'un kadınların erkeklere göre ahlaki az gelişmişliği iddiasında, Kantçı evrensel ödev bilinci ve kişisel eğilimlerin karşıtlığının izi bulunabilir.¹⁴ Kant'ın vurgusunda özne saf zihinden oluşur gibidir. Yine bedensel duygulardan, tutkulardan ve eğilimlerden arındırılmıştır. Cinsiyeti, yaşı ülkesi yoktur. Dünyayı ve insanı anlamının temel kaynağı olur. Bu özne Adam Smith'in (1723-1790) *homo econumusuna* benzer. Ekonomik insanlar kendi yararlarının ne olduğunu bilen ve özgür seçimler yapan kişilerdir. Her iki düşünür de mevcut eşitsizlikleri ve farklılıkları insan anlayışlarında hesaba katmazlar.

1.2. Özne ve Nesne Diyalektiği: Hegel

Hegel, Batı düşünce tarihini etkilemiş önemli bir filozoftur. Esnek ve diyalektik düşünce sistemi, kadınlar söz konusu olduğunda çok da etkili olmamıştır. Kadınları, doğa ve aileyle ilişkilendirerek cinsiyetçi yaklaşımları pekiştirmiştir. Ama Hegel'in sistematik felsefesi pek çok yaklaşımı bir şekilde beslemiştir. Hegel, Kant'ın *kendinde şey* kategorisi ile düşünce dışı bir alan yaratılmasını reddeder. Çünkü bilme zaten hep bir özne ve nesne ilişkisidir.

¹⁴Lloyd, a.g.e. s.95.

*Kendinde şey dediğimiz anda zaten bir şekilde bildiğimiz ve zihnimizin içeriği olan bir belirlenimi ifade etmiş oluruz. Hegel açısından mutlak ayırım ya da mutlak özdeşlik aynı derecede hatalı düşüncelerdir. Hegel, *Tinin Fenomolojisi* kitabında, bilincin en soyut durumdan en karmaşık bilinç durumuna yolculuğunu serimler.¹⁵ Bilincimizin içeriğini oluşturan her tür duygu, düşünce, tasarım ve kavramlar *fenomenlerdir*. Tin kavramı, insanın akılsal etkinliğiyle doğaya eklediği tüm kültürel alana tekabül eder. Hegel’e göre öznenin, en yoksul bilinç durumu olan duyumsamada bile kültürle dolayımı vardır. İşaret etmek için kullanılan “bu”, “şu” vb. dilsel belirlenimler şimdiden genellemedirler. Tinsel ve kültürel ortamda doğan özneler dolaysız alıcı değil etkin birer öznedirler.¹⁶*

Bilme ediminde özne, nesneyi diğer şeylerden ayırmak için sınıflandırır ve evrenseller altında toplar. Bu edim bir anlamda, nesnenin öznde özümseyip yeniden ortaya çıkartılmasıdır. *Aufhebung*, kaldırarak-içerme olarak çevrilebilecek edim, dolaysız varlığın dolayimli belirlenimlerle içerilip ortadan kaldırılmasıdır. Diyalektik yöntem açısından önemli bir yer tutan bu kavramda olumsuzlama ve olumlama momentleri birlikte yer alır. Hegel özneyi, sırasıyla duyumsayan, algılayan, anlayan, akılsal ve tinsel özne olarak inceler. Duyusal kesinlikte, özne nesneyi ayırmsar. Ama daha o aşamada bile evrensellerle nesneyi işaret eder. Sonraki aşama algıdır. Bu aşamada özne nesnel gerçekliği, genel evrenseller yerine, belli nitelik ve yüklemelerin taşıyıcısı “şeyler” olarak yakalamaya çalışır. Nesne, duyulur kesinliğe ek ikinci bir zihinsel işleme tabi tutulur. Bu süreçte, özne basitçe bir *tabula rasa* (boş levha) değil, aktif ve düzenleyici bir katılımcıdır. Hegel’e göre, hiçbir deneyimde nesne, yalın ve

¹⁵ Enver Orman, **Hegel’in Mutlak İdealizmi**, Belge Yayınevi, 2015, s.112.

¹⁶ Orman, a.g.e. s.114.

dolaysız tikel ve tekil belirlenimleriyle yakalanamaz. Her tekil ve tikel belirlenim, evrensel ilişkileri ile anlaşılabilir. Örneğin, uzaktan gördüğümüz bir şeyi hayal edelim. Öncelikle onu belirli özelliklerin taşıyıcısı bir bütünlük olarak algılarız. Hareketli, canlı, insan, kadın, yaşlı vb. belirlenimler ile anlarız. Canlılık ya da kadınlık başka tikel gruplara ya da bireylere de aittir. Bu tikellikler yalnızca gördüğümüz şeyin *kendinesine* ait değildir. Örneğin canlılık, hayvanlara da aittir. Uzaktan gördüğümüz şey bir hayvan da olabilir. *Yanılgi* kavramı burada ortaya çıkar. İndirgeyici, tek-yanlı, soyut bakış açılarında benzer biçimde yanılgılar ortaya çıkar. Kadın sadece duygusallığa, erkek akılsallığa indirgenir. Akıl erkek, duygu kadın olur. Özne nesneye özellikler yükleyerek tikelleştirir ve bireyselleştirir. Bu belirlenimler diğer belirlenimler ve kavram ağlarıyla karmaşık bir ilişki içinde anlamlıdır. Tekil olan, kendini çevreleyen evrensellikten, tikellikten ve ilişkisellikten soyutlanarak anlaşılabilir. Burada belirlenimine tümüyle indirgenemez, tümüyle çerçevelenemeyen ve oluş içindeki şeylerin varlığını hissederiz. Hegel bu zaman ve mekanda belirlenimlere bölünmüş ve hep daha öte belirlenimlere açık olmayı kötü sonsuz diye adlandırır. Bir şey ve öteki ilişkisi birbirinden mutlak olarak yalıtılıp soyutlanmış bir ilişki değildir. Örneğin kadın ve erkek özneliği birbirlerinden mutlak ve indirgenemez ayrımları içinde, değişmez ve sabit yargıların içeriği olamaz.

Kuşkusuz yukarıdaki düşünceler Hegel'in kadın ve erkeğin birer özne ve fail olarak aile, sivil toplum ve devlet içindeki görüşlerine göndermede bulunmaz. Daha önce dile getirdiğimiz üzere, Hegel kadının ve erkeğin toplumsal konumu ve rollerine dair tutucu ve ataerkil bir konumlanış içinde durur. Yukarıdaki dile getirilen görüşler, Hegelci diyalektiğin esnek ve dinamik özünden çıkarılmış sonuçlardır.

Hegel'in diyalektik mantık ve düşünme yönteminin esnekliğinin gücünden, bazı feminist teorisyenler de yararlanmışlardır.

1.3. Bölünmüş Özne, Psikanalitik Eleştiri: Freud ve Lacan

Aydınlanmanın mirası özerk, tam, bütün, yetenekli, donanımlı bir özne fikridir. Bu özne doğanın bir nesnesi ya da parçası değil ondan ayrıdır. Aydınlanma ile yüceltilen bireysellik ve özgürlük kavramı hala günümüzün politik ideallerinden birisi olmasına rağmen, bilen ve kendine yeten özne kavramı, psikanalizin ortaya çıkmasıyla sarsılmıştır.

Freud'un *bilinçdışı* kavramı tümüyle bilen ve bilinçli özne kavramında çok önemli bir gedik açmıştır. Freud akla karşı akıldışı boyuta vurgu yapar. Verili bir insan doğası ve ona dayalı potansiyellerin gerçekleştirilmesi rüyası 20.yy düşünürleri tarafından da eleştirilmiştir. Örneğin Heidegger bilen, anlamlandıran öznenin önce varlıkla ilgilenmemiz gerektiğini söyler. Var olmak ne demektir? Heideggere göre var olmak orada-olmak anlamına gelen *Dasein*'dir. Özne basitçe dünyadan ayrılamaz. *Dasein* dünyanın içinde ve onun gerçeği yoluyla inşa edilmiştir.¹⁷ Heidegger, özne kavramının tarihin bir döneminde ortaya çıkan felsefi bir kategori olduğunu öne sürer. İçinde yaşadığımız dünya ve özne ayrımının yaşamımızı sürdürebilmenin bağlamını sağladığını ama yetersiz bir açıklama modeli olduğunu vurgular.

¹⁷Mansfield, a.g.e. s.37.

19. yy. başlarında edebiyatta modern öznenin karanlık arzular ve itkilerle tehdit edilmesini anlatan eserler yayınlanır. Mary Shelley'in *Freinkestein*'ı, Robert Louse Stevonson'ın *Doctor Jekyll and Mr Hyde*'ı, akılcı bilim insanlarının akıldışı itkilerin etkisiyle nasıl birer canavara dönüştüklerini anlatır. Her iki karakterde öznedeki yarılmayı anlatan ve yıkıcılıkla sonuçlanan bir bilimsel rüyanın çok çarpıcı örnekleridir. Canavarlar kibirli bilim insanın bilinçdışını temsil ederler. Freud bu dönemde serimlenen, akıl ve akıldışıyla bölünmüş özne kavramını sistematize eder.

18

Freud'un bilinçdışı kavramı, özerk ve bilen özne kavramını radikal biçimde dönüştürür. Artık özne sadece kendisinin farkında, bilen ve anlamlandıran değil, karanlık arzuların ve itkilerin etkisi altında da hareket eden bir kendiliktir. Freud Kartezyen kendiliğin bilinçli zihinle özdeşleştirilmesine karşı, insandaki akıldışı yanı öne sürerek bu kendilik anlayışını zora sokmuştur. Freud *Rüyaların Yorumu* (1904) kitabında bilinçli zihnin yanında bilinçdışı bir alan olduğunu keşfeder. Kabul edilmeyen itki ve duygular bilinçdışına *bastırılır*. Ruhsal enerjimizin bir kısmı bu bastırma için kullanılır. Öznenin istikrarının sürdürülmesi için bastırılmış duygu ve düşünceler orada tutulmaya çalışılır. Freud Oedipus Karmaşasıyla özne kavramına iki köklü katkı yapar. Birincisi öznelliğin kökenlerini, egemen aile ve toplumsal ilişkilere yerleştirerek, öznenin üretildiğine işaret eder. İkincisi, öznelliğin üretilmesindeki anahtar faktörleri, cinsiyet ilişkileri ve çocuğun bakım verenlerle kurduğu cinsel özdeşleşmelerde görür.¹⁹ Oedipus Karmaşası erkek çocuğun, 5-6 yaşlarında penis sahibi babayla özdeşleşme yoluyla cinsiyet kimliğini edinmesini

¹⁸ Mansfield,a.g.e. s.40.

¹⁹ Mansfield, a.g.e. s.46.

anlatır. İğdiş edilme korkusu bu geçişte önemli rol oynar. Erkek çocuk, annenin ve kız çocuklarının bedenlerindeki penis eksikliğini iğdiş edilme olarak hayal eder. Kendi penisinin de alınmasından korkar. Önünde iki alternatif vardır. Ya penis sahibi babayla özdeşleşir ve anneye cinsel ilişkiye girmeyi düşler. Ya da anne ile özdeşleşerek babanın cinsel nesnesi olmayı seçer. Freud bu iki seçimi etkin erkeklik ve edilgin dişilik olarak tanımlar. Böylece erkek çocuk ödipal malzemeyi bastırarak bilinçdışına iter. Freud’a göre dişi beden hep eksikliğin yerini imler. Sabit, kalıcı ve güçlü görünen eril kimlik ise aslında daima bilinçdışı itkilerle kırılgan bir zeminedir. Bu nedenle erkek yetişkin sürekli olarak cinsiyet kimliğini sağlamlaştırmak ve pekiştirmek için çaba harcar.²⁰ Freud kadınlar için öznellik sürecini penis kıskançlığı ile açıklar. Kız çocuk, penisi olmadığı için zaten iğdiş edilmiştir. Penis sahibi olmasının tek mümkün yolu babadan bir çocuk yapmaktır. Bu ikame süreci bilinçdışında bastırılan malzemedir. Freud, her ne kadar öznenin ailede ve toplumda inşa edildiğini belirtir görünse de, öznellik sürecini, penis sahibi olmak ya da olmamak gibi bir biyolojik ayrıma dayandırır. Freud’un ünlü “Anatomi kaderdir” tümcesi özne kuramına biyolojik sabit bir dayanak yaratır. Freud *Kadın Cinselliği* (1931) yazısında kadınlarla ilgili görüşlerinde değişiklikler yapar. Bu yazısında kadınların gelişiminde anneden ayrılmayı en önemli aşama olarak görür. Biseksüel eğilimler taşıyan küçük kız çocuğu, annenin reddi ile babaya yönelerek heteroseksüel yetişkin kadına dönüşür. Freud’a göre bu dönüşüm aynı zamanda etken bir failden edilgen birine dönüşmenin de bir parçasıdır.²¹ Freud, daha sonraları feministler tarafından güçlü bir şekilde eleştirilmiştir. Tezin iki ve üçüncü

²⁰ Mansfield, a.g.e. s.46.

²¹ Josephine Donovan, **Feminist Teori**, Çev.Aksu Bora, v.d. , İletişim Yayınları, 1997, s.189.

bölümünde bu eleştirilere detaylı bir şekilde yer verilecektir. Sonuç olarak Freud öznenin çatışmalı ve istikrarsız bir nitelik taşıdığını göstererek modern özneye köklü bir gedik açmıştır. Daha sonra onun takipçisi Lacan, biyoloji yerine sembolik düzeni merkeze alarak feministlere öznenin kavramsallaştırılmasında önemli bir alan açmıştır.

Lacan, Freud'u takip etse bile psikanalizi dilbilim ve felsefe disiplinlerinden yararlanarak oldukça farklı kavramsallaştırmıştır. Döneminin yapısalcı ve dilbilimsel gelişmelerinden etkilenen Lacan'ın görüşlerinde dil merkezi bir yer tutar. Lacan'ının dil anlayışı, dilbilimci Ferdinand Saussure ve yapısacılık görüşleriyle temellenmiştir. Saussure göre, dil sadece iletişim için bir araç ya da ortam değildir. Dil kültürel bir uzlaşım sistemidir. Dildeki göstergelerin gösterdiğiyle, yani simgelediği gerçek dünya ile ilişkisi olumsaldır. Gösterge, gösterilenden bağımsız olarak herhangi bir simge olabilir. Örneğin Türkçedeki “kadın”, ya da İngilizcede “women” kelimeleri gösterdiklerine ilgisizdir. Başka seslerde olabilirdi. Bu dilsel sistemde anlam diğer simgelerle farkına göre ortaya çıkar. Her bir gösterge diğer göstergelerle arasındaki farka göre anlam kazanır. Bu sistemde anlam hep ötelenir. Lacan, dilin insanların iletişim için öğrenip kullandıkları bir semboller sistemi olduğu düşüncesini eksik bulur. İnsan, özneleşmeden önce mevcut yapılanmış bir dil ortamına girer. Özne olabilmesi için dilde kendisine bir konum kazanması gerekir.²² Lacan insanın öznelleşmesi sürecinde iki önemli anı varsayar. Lacan'ın ayna evresi adı verdiği dönemde, 6 ile 18 ay arası dönemde, bebek kendi bedeninin yansımasını görür ve kendine ilişkin bütünlüklü bir beden imgesi oluşturur. 6 aydan önceki

²²Mansfield, a.g.e. s.55.

bebekler anneye bağımlı ve kendilerine ait ayrı bir imgeye sahip değillerdir. Ayna evresinde bebek yansıyan bedeniyle kendisiyle ilgili bütünlüklü bir kendilik edinir. Lacan bu evreyi *imgesel düzenin* parçası olarak görür. Ama Lacan’a göre bu özdeşleşme, aynada yansıyan imgesinde yakalandığı için *yanlış bir özdeşleşmedir*, bir kendine *yabancılaşmadır*. Bebek büyüdükçe ayna imgesi ile ayrılığının, anneyle ayrılığının ve bağımlılığının farkına varır. Ama birleşik, bütünsel kendilik algısı fantezi düzeyinde devam eder. Anneden talep ettiği sevgi bu bütün, tam, kendilik duygusunun onaylanması isteğidir.

Lacan’a göre dili öğrenerek çocuk kültüre girer. Dil aracılığıyla çocuk anne ile kurduğu birebir ilişkiden çıkar. Bu “Babanın-adı” ya da “Babanın yarası” ile olur.

Özne içsel olarak bölünmüştür. Bebeğin *Sembolik düzene* girme yoluyla öznellik ve cinsiyetli özne oluşur. Fallus cinsiyetin göstereni olarak cinsiyetli özneyi oluşturur. Özne öznelliğini cinsiyetlenmesiyle eşzamanlı anlamlandırır. Kendilikle ilgili herhangi bir kavram ancak başkasını/ötekini işaret ederek ifade eder. Lacan, ben ötekidir der. Fallus temel gösteren olduğu için kadınlar sembolik düzene eksik olarak girerler.

Psikanaliz, modern özne kavramına bilinçdışını ekleyerek kendi kendisini yapan fail ve bilinçli özne kavramına gedik açmıştır. Üstelik sabit ve tutarlı görünen özne, artık bastırılmış içgüdü ve arzuların çatışmalarıyla boğuşur. Cinsellik ve toplumsal cinsiyet ise zorunlu biyolojik ikili ayrımlardan, bir dizi fantazmatik özdeşleşmelerle kurulan inşalara dönüşür. İnşa edilen özne düşüncesi özgür irade ile belirlenimcilik karşıtlığını da açığa çıkarır. Toplumsal belirlenimciliği uçlarına

taşıyan bir düşünür olarak Foucault ise iktidar, arzu ve özne oluşa dair karmaşık ilişkilere ışık tutar. Bu sınırına taşınmış belirlenimcilikte özne olmaya yer bulmak çok zordur.

1.4 Postyapısalcı Özne Eleştirileri: Foucault ve Derrida

Foucault, modern özneyi en çok eleştiren düşünürlerden biridir. Foucault, kültür öncesi bir verili özne fikrini eleştirir. Özne ve toplumsal ayrımı yok gibidir. Foucault'ya göre iktidar, insanları özneleştirerek kendine tabii kılar. İktidarı yalnızca olumsuz ve yasaklayıcı değil, olumlu ve kurucu anlamda inceler. İktidar, davranışları ve davranışların mümkün sonuçlarını yönlendirir. İktidar başkalarının eylemi üzerinde eylemdir. Ancak özgür insanlarla mümkündür. Eğer iktidar tıkanır tek yönlü bir tahakkümden bahsedilebilir.²³ Geleneksel tarih, sabit bir öz/köken/kimlik varsayar. Foucault bu yaklaşıma karşı sabit kimlikleri reddederek soybilim yöntemini önerir.²⁴ Soybilim kimliklerin sürekliliğini ve zorunluluğunu değil, olumsuzluklar, sapmalar, hatalar ve ilinekler varsayar. Özne iktidarın bir etkisidir. İktidar biçimi bireyi kategorize ederek, bireyselliğini belirleyerek gündelik yaşamına müdahale eder.²⁵ Özne iktidara karşı bir konumda değil tam tersine bizatihi iktidarın taşıyıcısıdır. Foucault'ya göre özne, iktidar ve dil arasında karmaşık bir ilişki vardır. Kurumlar, pratikler ve söylemler aracılığıyla özne inşa edilir. Tıp, psikoloji, sosyoloji ve krimonoloji vb. alanlar, üretilen raporlar/araştırmalar, teoriler ile birey eylemlerinin taşıyıcısı ve sorumlusu olarak tanımlanır ve bu yaygınlaştırılır. Bu

²³ Micheal Foucault, **Özne ve İktidar**, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2011, s.21.

²⁴ Foucault, a.g.e. s.22.

²⁵ a.g.e. s.63.

Üretilen kendilik bilinci iktidarı gizlemeye hizmet eder. Bilgi ve iktidar birlikte var olurlar. İktidar meşrulaşmak için *hakikate* ihtiyaç duyar.²⁶

Foucault ‘ya göre Descartes’ın ‘ben kimim’ sorusu biricik, evrensel ve tarih dışı bir özneyi varsayar. Oysa Kant’ın ‘bana ne oluyor?’ sorusu özneyi yaşadığımız dönemle ilişkilendirir.²⁷ İktidar tekilleştirirken aynı zamanda bütünleştirir. Farklılaştırma teknikleri ile insanları böler. Normal ve normal dışı tanımlamalarıyla toplumu normalize eder. Örneğin hapisane öznelliğın inşasında merkezi bir yer tutar. Ortaçağın halka açık bedensel cezalandırmaları yerine ruhu ıslah etme iddiası ile suçu tinsel alana yerleştirir.²⁸ Bireyselleştirme, normalleştirme ve hiyerarşize etme birlikte işler. Modern çağda birey tecrit edilir. Özne yerel, dini, etnik belirlenimleri yerine psikoloji ve doğa ile açıklanma yoluna gidilir. Modernliğın en önemli ideallerinden birisi, fail olarak kendilik teorisi ve pratiğidir. İktidarın özneyi oluşturma süreci aynı zamanda cinselliğı ve kadın öznelliğini oluşturma sürecidir.

Yapısöküm

Derrida, Batı felsefesini çok etkili bir biçimde içerden eleştiren bir filozoftur. Yapısöküm olarak da adlandırılabilcek bir metin okuma stratejisi uygular. Derrida’nın zor anlaşılır felsefesi ve çalışmasına, basitleştirme riskini göz önünde tutularak tezin konusu bağlamında değineceğiz. Derrida’nın geniş bir yelpazeye yayılan düşünceleri ve çalışmalarını ele almak tezin kapsamını aşar. Özne bağlamında feminist teoriyi etkileyen ana noktalara değinilecektir. Derrida,

²⁶Mansfield, a.g.e. s.78.

²⁷ a.g.e. s.68.

²⁸ a.g.e. s.81.

düşünceleriyle aydınlanmanın mirası akıl ve kesinlik iddiası ile savaşıır. Derrida'ya göre Batı düşüncesinin temelinde *mevcudiyet metafiziği* adını verdiği bir yanılsama yer alır. Felsefeci gerçekliği yansıtan saydam bir dilin varlığına inanır. Sözcüklerin gerçekliği temsil ettiğine inanır.²⁹ Derrida, Batı felsefesinin ikili hiyerarşik karşıtlıklara dayalı bir yapı kurduğunu açıklar. Metinler kapalı ve anlamları açık yazılar değildir. Bir yapısökümcü okuma stratejisi ile metindeki boşluklar, bastırılan, dışlanan sesler yakalanır. Bu dışarıda bırakılanlar metinlere tekrar dâhil edilerek metin yeniden yazılır.

Hiyerarşik ikilikleri değiştirmek ve önce değersiz kılınan veya ikincilleştirilen öteki terimin değerli kılınması için, hiyerarşi tersine çevrilmelidir ancak bu yeterli olmayacaktır. Yalnızca tersine çevirme birinci terimin üstünlüğünü sorunsallaştırır ama ikili yapıyı olduğu gibi yerinde bırakır. Sadece hiyerarşiyi tersine çevirme hamlesi yapmak, hükümler özneyle öteki lehine tekrar kurma riskini taşır. Yapının kendisini ortadan kaldırmak için yerinden oynatma yöntemi denilen bir ikinci aşama gereklidir. Yerinden oynatma, ikincil terimi, ilk terimin içine yerleştirmektir. Yani öznenin ötekine bağımlılığını ortaya çıkartmak ancak yerinden oynatma ile mümkündür.³⁰ Derrida'ya göre kadın erkek karşıtlığı batı metafiziğinin diğer karşıtlıklarını sağlama alan bir rol üstlenir. 'Kadın' ve 'yazı' gibi kavramlar ilavelerdir (supplements). Bu ilavelere karşıtlık daha ayrıcalıklı olmalıdır. Kadın erkeğe göre ve yazı söze göre daha değersizdir. Erkek tam olmalıdır. Tamlığın eksikliği,

²⁹ Roy Boyne, **Foucault ve Derrida, Aklın Öteki Yüzü**, Çev.İsmail Yılmaz, Bilgesu Yayıncılık, 2009, s.196.

³⁰ Meyda Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fanteziler, Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, Metis Yayınları, 2003, s.17.

erkeğin olmayanı kadındır: Kadın eksik olandır.³¹ Mevcudiyet metafiziği farklılıkları bastırır. Yapisöküm özneye ilişkin bir ekonomiyi kesintiye uğratır. Yapisöküm hükümlanlığa, bütünlüğe, özerkliğe duyulan arzunun kesintiye uğratılmasıdır. Hükümlan özne, ötekiyi kendi ötesine yerleştirerek, kendi özerkleşmesini mümkün kılan, mutlak sınır koyma anlatısıdır. Yapisöküm Yeğenoğlu'nun deyimiyle '*sınırın geçide*' dönüştürülmesidir.³²

Derrida yapısöküm yöntemiyle, 1980'lerde yükselen feminist teorisyenlerin çözümlemelerine zemin oluşturur. Ataerkil ve fallusmerkezli öznelliğin, kadın kimliği ve öznelliği üzerindeki hiyerarşik ve baskıcı yapısı, yapısöküm yöntemi ile deşifre edilir ve eleştiriye tabi tutulur. Post feminizmin öznellik anlayışındaki belirsizlik, geçişgenlik ve muğlaklık Derrida'cı yapısöküm yöntemiyle beslenir. Özellikle Luce Irigaray'ın çalışmalarında yapısöküm stratejisinin izlerine rastlanır. Tezin ikinci bölümünde Irigaray'ın *taklitçilik (mimesis)* adını verdiği bu yönteme geniş olarak yer verilecektir. Derrida'cı feminist okuma yöntemi 'akıntıya karşı okuma' olarak da adlandırılır. Bu yöntem fallus merkezli anlam kapanmışlığına boşluklarını yakalamak, bütünlük iddiasının kesintiye uğratacak noktaları yakalamak ve dışlanmış dişil sesleri metne tekrar dâhil ederek metnin yapısını altüst etmektir.³³

Özet olarak bu bölümde Batı düşünce tarihinde Aydınlamadan günümüze merkezi yer tutan özne kavramının uğraklarına değinilmiştir. Önceleri bütünsel,

³¹ Zeynep Direk,
https://www.academia.edu/6331774/Feminizm_ve_Felsefe_Derridan%C4%B1n_Cinsiyet_Farkl%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Sorusuna_Yakla%C5%9F%C4%B1m%C4%B1_-_Zeynep_Direk
(Çevrimiçi) 30.09.2018

³² Meyda Yeğenoğlu, a.g.e. s.18.

³³ Direk, a.g.e. s.91.

özerk, bilen, fail, tarih yapan olarak tanımlanan modern özne, postyapısalcı ve psikanalitik yaklaşımlarla eleştiriye tutulmuştur. Arzu, İktidar ve dil ile karmaşık ilişkisi gösterilerek baskıcı ve dışlayıcı hükümran konumu deşifre edilmiştir. Kadın hareketi tarihinde feministler özne kavramını genişletmiş, eğmiş, bükmüş ve muğlaklaştırmışlardır. Birinci dalga feministleri modern öznenin kadını dışlayan yaklaşımlarını eleştirerek kadınları evrensellik ve eşitlik anlayışına dâhil etmek için mücadele etmişlerdir. İkinci dalga feministleri kadınların erkeklerden farklılıklarını temel alan radikal sorgulamalar yapmışlardır. Üçüncü dalga ya da son dönem feministler kadınlar arası farklılıkları, insan-hayvan sınırını, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımını sorunsallaştırmışlardır. Tezin ikinci bölümü birinci ve ikinci dalga feminist teorilerinin özne kavramsallıklarını tartışacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

FEMİNİST KURAM VE ‘ÖZNE’:

EŞİT,ÖZGÜR VE EVRENSEL

2.1 Birinci Dalga Feminizm’in Modern Kartezyen Öznesi

Feminizmin tarihinin dalgalarla anlatımı çokça kabul görmüştür. Dalga metaforu belli bir tarihsel dönem arasında yükselen ve sonrasında azalan bir hareketi ifade eder. Bu metaforda monolitik bir yan vardır. Ana akım feminizmlerle birlikte birinci ve ikinci dalga feminist hareketin içinde pek çok feminizmin içerildiği göz ardı edilmemelidir. Tüm feminizmleri içermek bu tezin kapsamını aşacaktır. Feminist teoriler seçilirken dönemin öne çıkanları olmasına önem verilmiştir.

Birinci dalga feministleri kadınları dışlayan modern özne kavramını genişletmeye çalışmışlardır. Kadınların erkeklerle *özdeşliklerine* odaklanarak kadınların kamusal haklarını savunmuşlardır. Birinci dalgadan 50 yıl sonra feminizm tekrar yükselişe geçmiştir. Ama bu kez bir anlamda tam karşı uca yerleşmiştir. İkinci

dalga feminist teori erkeklerden *farklı* olana yönelmiş ve kadın öznelliğine dair bu *farklılığı* değerli kılmaya çalışmıştır.

Çoğu tarihçi feminizmi Mary Wolstonecraft'ın 3 Ocak 1792'de yayınlanan *Kadın Haklarının Savunusu* ile başlatır. Bu kitap Fransız devriminin coşkusuyla eşitlik talebiyle yazılmıştır. Aydınlanma çağının *doğal haklar doktrinin* ifade ettiği değerler, feministleri harekete geçirmiş, feminizmin modern temelleri bu iklimde atılmıştır. Devrimler çağında liberal feminizmden, kültürel feminizme, sosyalistlerden, anarşistlere uzanan geniş bir yelpaze sözkonusudur. Bu dönemin feministlerinde kadını tanımlama tarzında iki yaklaşım ayırt edilir. İlkinde, kadınlar erkeklerle *özdeş(aynı)* görülür *ya da vurgu farktan* çok aynılığıdır. Bu yaklaşıma göre kamusal alanda eşitlik, eğitim vb. hak temelli mücadeleler daha önceliklidir. Kadınların erkeklerle benzer yetileri olduğu ve yeterince fırsat verilirse erkeklere benzer başarılarla ve varoluşa ulaşılacağına inanılır. Bu grupta Mary Wollstonecraft, Elizabeth Cady Standon, Suzan Anthony vb. liberal feministler sayılabilir. Kültürel feministler olarak da adlandırılan, diğer yaklaşımdaysa kadının *farklılığına* vurgu yapılır. Kadınların kendilerine has doğaları vardır. Bu özellikleri onları ayrıcalıklı kılar. Margeret Fuller, Charlotte Pekins Gilman bu gruptan sayılabilir. Tezin bu bölümünde öncelikle kısaca dönemin tarihsel arkaplanına değinilecektir. Daha sonra liberal feminizm ve kültürel feminizmden bahsedilecektir. İki gruptan ayrı sayılabilecek Kollantay ve Rosa Luxemburg ile sosyalist-marksist kadın devrimcilerin yaklaşımları ele alınacaktır. Son olarak, ikinci dalga feminizmine geçişte önemli bir payı olan ve özne tartışmalarında çığır açan Simone De Beauvoir'un görüşleri incelenecektir.

2.1.1 Liberal Feminizm'in Hukuki/Vatandaş Öznesi

Batı düşünce tarihinde Aydınlanma çağının (1700-1800) önemli etkileri vardır. Siyasal alanda Fransız devrimi (1789) ile Fransa, sanayi devrimi ile ekonomide İngiltere başı çeker. Yükselen burjuva sınıfı kendini gerçekleştirmek için mutlakiyetçi monarşi ve feodalizme karşı siyasal mücadele yürütür. Yükselen bireysel özgürlük ve eşitlik değerleri burjuvazinin gelişimiyle örtüşür. Aydınlanma çağı ortaçağın dinsel düşüncesine ve kilisenin gücüne karşı tepki olarak gelişir. Siyasal devrimlerin yanında bilimsel buluşlar ve devrimler kuramsal gelişmeyi büyütür. İngiltere'de buharlı makinenin icadıyla başlayan sanayi devrimi zamanla diğer ülkelerde yaygınlaşır. Galileo'nun 1632'deki dünyanın hareketlerini keşfi devrim niteliğindedir. Descartes *Yöntem Üzerine Bir Söyleşi* (1637) isimli kitabında bilgiye erişimin merkezine akıl yetisi konulur.

Sir Isac Newton *Matematiğin İlkeleri* (1687) kitabı ile evrenin mantıksal ve matematiksel bir düzene sahip olduğu fikrini öne sürer. Yasalarla yönetilen evreni insan akli ile bilebilir. Doğal bilimlerdeki bu kurallı düzen, sosyal bilimlerde örnek olur. Doğal Haklar Doktrini ile her bireyin doğuştan gelen 'doğal' haklara sahip olduğu savunulur. İnsan hakları beyannamesi, Amerika Bağımsızlık Bildirisi (1776) ile insanın doğuştan gelen hakları ilan edilir. Akıl en üst değer olurken, akıl-dışı, duygusal olan aynı derece değersizleşir. Akıl sahibi insanlar, akılsız olanları yönetme hakkına sahip olurlar. Endüstrileşme ile köylerden göçen işçi sınıfı kentleri

büyütür. Makineleşmiş fabrikalar zanaatın yerini alırken, evde yapılan üretim biçimi de küçülür. İşin kamusal dünyası ile evin özel dünyası keskince ayrışır.³⁴

Modernizmin eşit, özerk, tarih yapan özne anlayışına rağmen kadınlara ayrımcı muamele edilmesi arasındaki çelişki kadın mücadelesinin teorik temelini oluşturmuştur. Liberalizmin insanı doğuştan gelen haklarla donatırken kadınların bu haklardan mahrum bırakması kendi sınırlılığını gösterir.

İngiltere’de doğan Mary Estell’in (1666-1731) öncü feminist düşünürlerden olduğu kabul edilir. Descartes’ın düalist düşüncelerinden etkilenmiştir. Gerçeklik ve kesin bilgiye ulaşmak için insan aklının önemini savunmuştur. Yazılarında kadınlara ahlaki ve akılsal mükemmellik için yeteneklerini keşfetmelerini önerir. Kesin bilgi için duygular yerine akılsal yetileri kullanmak gerektiğini savunur. Estell, kadınların yükseköğrenim alması için yazıları ile mücadele eder. Kartezyen düşüncenin eşitlikçi akıl ve özne kavramlarına dayanarak kadınların erkeklerden daha düşük zihinsel yetiye sahip olduğu inancına karşı savaşı. Estell, dönemin düşünürleri ve bazı zengin kadın himayecileri sayesinde *Kadınlara Yönelik BirÖneri (1694)* ile *Evlilik Üzerine Bazı Düşünceler (1700)* kitaplarını yayımlar. Çalışmalarında öncü feminist düşünceler vardır. İlk önerisinde aynı yaşta kadınların birlikte okuyacağı bir kolej kurulmasını teklif eder. Evlilik ile ilgili kitabında ise kadınların erkeğe boyun eğmesini savlayan öğretileri eleştirir. Ünlü sorusu “Eğer tüm insanlar özgür doğuyor ise, kadınlar nasıl köle doğar?” ile kadınların bağımlılığını savunanlara karşı meydan okur. Estell, kadın ve erkeğin eşit olma düşüncesini Tanrı’nın yaratıcılığına dayandırır. Tanrı insanları boş yere yaratmamıştır. Kadınlar erkeklere hizmet etmek

³⁴ Donovan,a.g.e. ,s.19.

yerine yaratılış amaçlarına yani ahlaki mükemmelleşmenin peşine düşmelilerdir.³⁵

Mary Estell'den yirmi yıl sonra İngiltere'de Mary Wollstonecraft, kadınların haklarını daha genişleterek savunur.

Estell gibi birinci dalga feministleri Aydınlanmanın düşüncelerini paylaşırlar. Eşitlikçi feministlerin ilk temsilcilerinden Wollstonecraft, 1759-1797 yılları yaşamış ve Fransız devrimine tanıklık etmiştir. Dönemin düşünürleri ile yakın arkadaşlıklar kurmuştur. Fransız yargıçlarına hitaben yazılmış olan *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* kitabı, feminizmin tarihinde önemli bir yer tutar. Wollstonecraft'la birlikte Amerikalı Frances Wright(1795-1852) ve Sarah Grimke(1792-1873) aydınlanmacı liberal feministler olarak da adlandırılırlar. Josephine Donovan'a göre bu feministler şu temel düşünceleri paylaşırlar.

- 1-Akla inanç.
- 2-Kadın ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğu.
- 3-Eğitimin toplumsal dönüşümde en önemli araç olarak görülmesi
- 4-Bireyin diğer bireylerden ayrı, akılcı ve bağımsız bir aktör olması
- 5-Doğal haklar doktrine bağlı kalarak esas olarak siyasi hak talebi.³⁶

Wollstonecraft, Aydınlanmanın akıl ve duygu ayırımına inanır. Wollstonecraft'a göre yaşamda benzer şekilde bölünmüştür. Önemli işler, kamusal alanda aklın alanında yer alır. Önemsiz hazlar ise kadınların yaşadığı özel alana hapsedilir. Margeret Walters Wollstonecraft'ın kişiliğinin kadınsı yanlarını bastırmayıp yaşamaya çalıştığını söyler. Walters, Wollstonecraft'ın da, hak

³⁵<http://www.iep.utm.edu/astell/#H6> (Çevrimiçi) 30.09.2018.

³⁶ Donovan, a.g.e., s.28.

taleplerinden daha derinlere giden bir algılamaya olduğunu söyler. Walters'a göre Wollstonecraft kadınların hakları kabul edilse bile bir haksızlık duygusunun varlığının devam edeceğini hisseder.³⁷

Wollstonecraft kadınlığı toplumsal bir kurgu olarak ele alır ve döneminde oluşturulmaya çalışılan kadın kimliğinin çelişkilerini ortaya koyarak güçlü bir biçimde eleştirir. Kadınlar ve erkeklerin kamusal alandaki eşitliğini ve bu anlamda özellikle kadınların düzenli ve ciddi bir eğitim almalarını savunur.

Wollstonecraft, Rousseau'ya cevap olarak yazdığı *Kadının Haklarının Gerekçelendirilmesi* adlı kitabında kadınlara öğütlenen davranışların çelişkilerini çok güçlü bir biçimde anlatır. İnsan kimliği ve haklarının gerekçelendirilmesinde merkeze 'aklı' koyar. Kadınlar ve erkeklerin eşit olduklarını düşünür. Kadınların ciddi bir eğitim almalarına, ahlaksal ve zihinsel gelişmelerine izin verilmelidir. Kitabını orta sınıftan kadınlar için yazmıştır. Wollstonecraft, kadınları hem zihinsel hem de bedensel açıdan güçlendirmeye özendirmek gerektiğini söyler. Ona göre acıma ve sevginin nesnesi olmak horgörülmeyle sonuçlanacaktır.

Çocukları eğiten kişiler olarak kadınların eğitimi toplum için önemlidir. Kadınlar iyi bir eğitimle sadece eş değil kocalarına uygun bir arkadaş ve iyi bir yurttaş olabilirler. Wollstonecraft, kadının temel alanının ev olduğunu kabul eder. Hatta erkeklerin fiziksel üstünlükleri nedeniyle dünyayı yönetmelerini de uygun görür ama ahlakta ve akılda her iki cinsten eşittirler. Erdem nitelik olarak her iki cins için aynı olmalıdır. Wollstonecraft'a göre tersi durumda erdem göreceli olurdu.

³⁷ Margeret Walters, "Kadınların Hakları ve Kadınların Uğradığı Haksızlıklar", **Kadın ve Eşitlik**, Pencere Yayınları, İstanbul, 1992, s.158.

Cinsiyet belirlenimleri insan türünün belirlenimlerini bozamaz. İnsan türünün bir üyesi olarak ‘akıl’ kadınların da eşit sahip oldukları bir yetidir. Rousseau’nun kadınların soyut düşünme ve bilime uygun olmadıkları söylemini eleştirir. Rousseau’nun romantik ve ideal ‘doğal’ kadın kültürüne, soylu kadın mitosuna karşı mücadele eder.³⁸

Wollstonecraft’ın yaşadığı devrimler çağında kadınların politik aktiviteleri desteklenmiştir. Kadınlar cumhuriyetin anneleri varsayıldığından gelişimlerini desteklemek vatanseverlik olarak tanımlanıyor, tehdit olarak görülmüyordu. Devrim yerleştikten ve Cumhuriyetler kurulduktan sonra 1800-1900 yılları arasında kadınlar evlere sürüldüler. Ev sıcak bir yuvaya dönüşerek özel alan haline gelir. Özel alan kamusal alandan uzaklaştırılarak, politikanın ve sosyal alanın dışında konumlandırılır. Kamusal alan erkeklerin var olabildiği ve kadınlara kapatılan bir yer haline gelir. Artık politik konuşmalar yapan kadınlar desteklenmez ve sapkın görülür. Dini söylemler kadınların sessizleşmesini erdem olarak sunar. 1780’lerde üretken ev emeği olarak tanımlanan ev içi emek, 1870’e gelindiğinde kadınsı bir armağan olarak servis edilen bir etkinliğe dönüşür.

Kamusal ve özel alan tanımlamaları feministler açısından çok önem taşır. Ayrı dünyalar söylemini yankılayan bu ayrım kadınlık ve erkekliğin pekiştirilmesi ve genişletilmesinde merkezi önemdedir. 19.yüzyılda öne çıkan sivil toplum, kamusal ve özel alan tanımlanmalarına toplumsal cinsiyet bağlamında bakmak anlamlı olacaktır. Kamusal/özel ayrımı hem kadınların güçsüzlüğünü açıklayan hem de güçlendiren bir ideolojik işlev görür. Bu ayrım Kartezyen akıl/duygu ayrımı ile

³⁸ Walters, a.g.e. s.159.

yakından ilişkilidir. Liberalizmin akılsal bireyi bedenden soyutlanmıştır. Öznelliğin ilişkisel boyutu reddedilir. Birey kendi kendine egemen olabilen kendi bedeninin sahibidir. Bu egemen özerk birey kategorisinde bir ötekisi gizlidir. Leonore Davidoff kamusal ve özel alanlarını İngiltere özelinde incelediği ufuk açıcı çalışmasında liberalizmin birey düşüncesindeki gölgede kalanları açığa çıkartır.

“Dolayısıyla birey, bağımlı-tabi ve nesne olarak algılanan ötekiler üzerinde egemen olmayı ifade etmekteydi. 19.yüzyılın ilerleyen dönemlerinde geliştirilen yurttaşlık kavramı birey düşüncesi etrafında kuruldu.”³⁹

Davidoff ailesini geçindiren erkek ve bağımlı kadın anlayışının bu dönemdeki gelişimini politika, sınıf ve ekonomi kategorileriyle ilişkisinde izini sürer. İngiliz bireyciliğinde mülkiyet merkezi bir yer tutar. 19.yüzyıl boyunca mülkiyet sözleşmelerle devredilebilen, alınan satılan bir şeye dönüştükçe sahipliği de erkeklere bahşedilir. Erkekler mülkleriyle birlikte kendi bedenlerinin de sahipleri olarak emek güçlerini satabilir hale gelirler.⁴⁰ İş, çalışma ve üretken emek kategorileri erkeklerin faaliyetleri ile tanımlanır. Çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi ev içi faaliyetler bu kategorilerin dışında tutulur. Kadınların neredeyse doğallıklarında sahip oldukları değersiz etkinlikler olarak tanımlanır. Çalışma erkek kimliğinin ayrılmaz bir erdemi sayılırken kadınlar için küçültücü bir anlama gelir.⁴¹ Artık kadın kategorisi pazar tarafından kirletilmemesi gereken ahlaki bir ideallik taşır. Erkek ise tam tersine ancak iş sahibi ise erkek olmaya hak kazanır. Emek pazarından koparılan kadınların önünde evlenmekten başka bir seçenek görülmez.

³⁹ Leonore Davidoff, **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, s.203.

⁴⁰ a.g.e.,s.208.

⁴¹ a.g.e. s.226.

Kamusal alan eril değerlere göre tanımlanır. Akılsal ve özgür kişilerin bulunmaya hakkı olduğu bir alandır. Davidoff, 19. yüzyılın İngiltere'sinde kadınların yargıç kararıyla kişi sayılmadıkları bir davayı örnek gösterir. Tıp fakültesine girmek isteyen kadınlar kişi olmadıkları için kabul edilmezler. Aile içinde himaye altında oldukları için özgür değildirler. İngiliz erkek yargıçlarına göre kişi olabilmek için özgür olmak gereklidir. Açıkça görülür ki liberalizmin eşitlikçi birey anlayışı kadınsı olanla çelişir. Ama bu çelişkiyi henüz görmeyen birinci dalga feministleri liberalizmin soyut eşitlikçi söylemine dayanarak dışlayıcı pratiklerine karşı mücadele ettiler.

Birinci dalga feminizmi 19. yüzyıl sonunda başlayıp 20.yüzyıl başlarına kadar sürer. Çoğu feminist, hareketin liberalizmin eşitlikçi söylemi ile ayrımcı pratikleri arasındaki çelişkiden doğduğu yönünde ortaklaşır. Ortaya çıktığı ülkelerde sosyalizm ya da ırkçılık karşıtı özgürlükçü hareketlerin yoğun yaşandığı görülür. Kadınlarda liberal birey ve özne tanımı içine katılmaya çalışır. Birinci dalga feministleri oy hakkı, mülkiyet ve miras hakkı, boşanma hakkı, eğitim, çocukların velayet hakkı gibi haklar için mücadele etmişlerdir. Liberal haklar için mücadele eden feministlere karşı sosyalist devrimci kadınlar, kadın işçilerin özgürlüğünü savunmuşlardır. Özellikle liberal feminizm içinde beyaz, orta-sınıf, iyi eğitilmiş kadınlar bu dönemi simgelerler. Amerika'da sufragetler beyaz saray önünde çeşitli eylemler yaparak oy hakkı ve eşit vatandaşlık için mücadele ederken kölelik karşıtı hareketler gibi dönemin diğer reform hareketleriyle iç içe olmuşlardır. Başlangıçta siyah kadınlar ve işçi sınıfı kadınları da bu hareketi desteklemişlerdir.

Sarah Grimke (1792-1873), Amerika'da kölelik karşıtı hareketin içinde yer almış, kadınlarla kölelerin arasındaki paralellikleri altını çizmiştir. *Eşitlik üzerine*

Mektuplar kitabında liberal eşitlik anlayışını savunur. Grimke'ye göre aklın cinsiyeti yoktur. Kadınlar ve erkekler eşit yaratılmışlardır. Erkeklerin ya da kadınların alanları üzerine söylenenler keyfidir.

Amerikan süfraj hareketinin liderleri Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) ve Susan Anthony (1820-1906), Grimke ve Wallstonecraft'ın savunduğu eşitlikçi ve kurtuluşçu Aydınlanma düşüncesine sahip çıkarlar. Stanton Amerikan süfraj hareketinin filozofu olurken, Anthony stratejisti olmuştur. Üretken bir yazar olan Stanton şu dört feminist konuda yazmıştır. Kişisel/sosyal özgürlük, evlilik/aile meseleleri, yasal/politik haklar ve dinin rolü ve etkisi... Stanton kadınlar için liberal birey anlayışını savunmuştur. Tüm insanlar gibi kadınlarda aslında yalnızdırlar. Kendi ıssız adalarında yaşayan kadınlar kaderlerini de belirlerler. Bu yüzden tüm yeteneklerini kullanmak onların haklarıdır.⁴²

Stanton Aydınlanmanın liberal eril değerlerini coşkuyla sahiplenir. Kadınlar için en büyük erdem bağımsızlık ve bireysel egemenliktir. Stanton, evlilik masalını erkekler için yapılan 'erkek evliliği' olarak tanımlarken radikal feminizme yaklaşır. Alkolik şiddet uygulayan bir kocadan boşanma hakkını savunurken özel alanı politikaya dâhil eder. Stanton göre kadınları için en önemli kazanım, yasal ve politik özgürlüğe kavuşulmasıdır. Kadınların yaşamlarıyla ilgili tüm yasaları erkekler yapmıştır. Kadınlar politik özgürlüğe kavuştuklarında kendi kaderlerini çizebilirler. Bu iyimser bakış açısında derinlere kök salmış ataerkil iktidar ilişkilerinin gücü ve kimlik oluşumunun karmaşıklığı eksiktir.

⁴² Donovan, a.g.e. ,s.45.

Sufrajelerin kadın hakları mücadelesi belli başarılar elde etse de cinsler arası eşitsizlikler devam etmiştir. Kadınlar oy verme, boşanma, velayet, mülkiyet edinme vb. vatandaşlık haklarını kazanmışlardır. Yükseköğretime girebilmek farklı meslekler edinebilme olanağı sağlamıştır. Kamusal/özel alan tanımlamalarına çok fazla dokunulmamıştır. Liberal düşüncenin bağımsızlık iddiasına rağmen kadın erkeğe bağımlı tanımlanmaya devam etmiştir. Tek başına sahiplenilen eşitlik söylemi farklılığı göz ardı eder. Eşitlikçi feministlerde kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıklar göz önüne alınmamıştır. Kadınların bağımlılıklarına dair bir kavrayışı yeterince derinleştiremedikleri için, kadınların ve daha derinden baştan dezavantajlı olduklarını gözden kaçırmışlardır. Politik talepleri ve eylemleri kamusal alanda erkeklerin sahip oldukları haklara sahip olmakla sınırlıdır. Eril anlayışın hiyerarşik ikilikleri sorgulanmadan tutulur. İnsanın ayrıcalıklı belirleniminin akıl sahibi olmak olduğu kanısı hâkimdir. Eğitim yoluyla insanın yeteneklerini keşfedeceklerine inanırlar. Bu anlayışın zemininde toplumsal bağlamından, bedeninden yalıtılmış modern özerk özne yatar. Sınıfsal, etnik ve diğer tikelliklerin etkileşimleri gözetilmez. Örneğin oy hakkı mücadelesinin işçi kadınlar için anlamı çok belirgin değildir. Politik hakların kendi başına kazanılması bugün hala kadınların eşit temsiliyetini sağlayamamıştır. İyi bir eğitim ile yeteneklerini geliştirecek sorumluluk sahibi fail kadına inanılır. 19.yüzyıl feminist teoride Liberal Aydınlamacı teorisinin yanında kültürel dönüşümü savunan bir eğilimde vardır. Kültürel feministler olarak adlandırılan bu feministler Donovan'ın deyişiyle yaşamın akıldışı, sezgisel ve kolektif yönünü vurgularlar.⁴³ Liberal feminizm ile kültürel feminizmi keskin bir

⁴³Donovan, a.g.e s.69.

karşıtlığa koymak en azından bazı feministler için doğru değildir. Liberal feministler içinde kadınların farklılığını vurgulayanlar da vardır. Soyut evrensel bir eşitlik ve özdeşliği savunan liberal feminizmin sınırlılığını gören bir grup feminist, kadınların farklılığının değerini savundular.

2.1.2 Kültürel Feminizm'in Dişil Öznesi

Feminist teoriye tarih boyunca kadın-erkek özdeşliği ve farklılığını temel alan yaklaşımlar yön vermiştir. Hem kadın mücadelesi hem de diğer özgürlük mücadelelerinden etkilenen feminist teoride, özdeşlik ve farklılık kategorileri derinleşerek geliştirilmiştir. Özdeşlik ya da eşitlik kavramı Liberal feminizm ile sınırına taşınırken, kültürel feministler kadınların farklılığını ve bunun değerini savunmuşlardır. Toplumsal değişim için sadece kamusal eşitliği yeterli görmeyip özel alana da dokunan kültürel bir dönüşümü öngörmüşlerdir. Kadınların yaşamında din, evlilik ve yuva pratiklerini etkisini merkezlerine alırlar. 19.yüzyılda antropolojik spekülasyonların da etkisiyle anaerkil bakış açısını taşıdılar. Barışseverlik, şiddet karşıtlığı gibi dişil değerleri savunmuşlardır.⁴⁴

Margeret Fuller (1810-1850) ve Charlotte Perkins Gilman (1860-1935), kadınsılığa vurgu yapan feminist öncüler arasındadırlar. Fuller'da Alman ve İngiliz romantiklerinin etkisi görülür. Kartezyen özne kavrayışındaki akıl vurgusunun tersine duygu ve sezgiler öne çıkar. Fuller'in öznellik tasarımı temelinde liberal bireycilik vardır. Yalnız bu bireyin gelişimi akılsal bir süreç ile değil duygu ve sezgilerine sahip çıkarak, kendi yetkinliklerini geliştiren bir büyüme olarak tasavvur

⁴⁴ a.g.e.,s.70.

edilir. Bireyin gelişiminin önünde toplumsal kurallar ya da devlet engel teşkil edebilir. Her birey eşsiz bir tohumla dünyaya gelir. İçselliğini izleyerek büyümelidir. Fuller'ın düşüncelerindeki özne kavramı Kartezyen öznenin dolayımsızlığını taşır. Özbelirlenim, özgüven, kendi başına ayakta durma, kendi içine dönme gibi içselliği olan özerk özne kurgusu devam eder. Ama Fuller liberal eşitlikte gizlenen erkeğe eşit olmayı yani benzemeyi reddeder. Kadınların, kuvvet ve güzelliklerini keşfettiklerinde erkeklere benzemeyi istemeyeceklerini önesürdüğü pozitif bir kadınlık kurgular. Çağdaş feminist teoride mestiza ya da siborg kullanımlarigibi Fuller da metaforların gücüne başvurur. Güneşle evlenmek için kabilesini terk eden Kızılderili kadın gibi, kadınlar da kendi güneşlerini takip etmelidirler.⁴⁵ Bu yaklaşımda yine öznenin toplumsal bağlamı gözardı edilir. Erkeklerin etkisinden uzaklaşarak kendilerini bulma eylemi önerilir. Kendilik tohum halinde bir potansiyeli varsayar. Kadınların doğalarını bir fizik kavramı olan elektrik ile anlatır. Kadın yoğun doğasını açığa çıkarmadığı durumdakendi kendisine zarar verir. Fuller, kültürün kadınsılaşmasıyla ying-yang benzeri bir uyumun egemen olacağına önesürer.

Liberal feminist Elizabeth Stanton, kültürel feministlerin anaerkil düşüncelerinden etkilenir. *Kadınların İncili* adlı kitabında, anneliğe dayanan bir kadın doğası tasarımlar. Kadınlar hayat verici olmaları nedeniyle yaşamı desteklerler. Evrensel bir kadın doğasından bahsedilir. Ama aynı zamanda bu doğa yeniden üretimdeki rollerine dayandırılır. Stanton, kadınların farklılığını anlatmak için herkesin erkek tanrısı yerine bir kadın tanrının varlığını savunur. Kadınlar o kadar erkeklerden farklıdır ki, onların tanrıları da kadındır. Stanton din ve evlilik

⁴⁵ A.g.y.s.74

eleştirileriyle liberalizmin soyut birey anlayışının ötesine geçer ama bu görüşleri dönemin kadın devrimcileri sufragetler tarafından destek görmez.⁴⁶

Hayat ve bakım veren kadınların farklı özelliklere sahip olduklarının en güçlü savunucularından birisi de Charlotte Perkins Gilman'dır. Gilman'ın düşünceleri maddeci feminist yönetime yaklaşır. Sosyal Darwinizm'den etkilenen Gilman kadınlığı tanımlarken biyolojiye dayandırır. Tarih boyunca erkeklerin kavga etmede, kadınların ise koruma ve gereksinim sağlamada evrimleştiğini savunur. Bütün bu tasarımlardaki özne kavramı Kartezyen özneye benzer. İstikrarlı, bütünsel, evrensel ve faildir. Gilman'da kadın doğasını biyolojide keşfeder. Anelik enerjisi ve hayat vermek kadınlığın kurucu unsurudur. Savaş, yıkım ve dağıtmayı erillikle ilişkilendirirken, kadınlık biraraya getiren, inşa edendir. Kadınlık enerjisinin evlilik, din gibi kurumlarla bastırıldığını düşünür. Bu enerji açığa çıkartılırsa eril kültürü ve toplumu dönüştüreceğini önerir. Aile eleştirisi ikinci dalga radikal feminizmin erken nüvelerini taşır. Gilman, *Yuva* isimli kitabında liberalizmin dışarıda bıraktığı özel alanı erkeğin despotizmi olarak tanımlar. Ataerkilliğin özel mülkiyetine dayalı yuvada, kadın erkeğin malıdır. Çocuk bakımı dâhil ev işlerinin toplumsallaşması gerektiğini düşünürken sosyalist feministleri önceler. Erkeklerin ölüm yönelimli dininin karşısında kadınların yaşamı olumlayıcı dini vardır.

Gilman annelik enerjisi, yaşamı olumlama vb. kadın doğasına yönelik nitelikler varsayar. Bunlar doğuştan tüm kadınlarda varolan özelliklerdir. Ama kadınlar yeniden üretimdeki rolleri nedeniyle engellenmişlerdir. Sara Ahmed, Gilman'ın *Sarı Duvar Kâğıdı* adlı hikâyesinde deliliğin bir çıkışı, kısıtlanmaya karşı

⁴⁶ A.g.y.s.80

bir feminist isyanı anlattığının altını çizer.⁴⁷ Gilman hikâyesinde doktorla evli bir kadının doğum sonrası yaşadığı depresyonu anlatır. Kocasını John, aklın ve sağduyunun temsilcisi bir doktordur: “John aşırı derecede pratik biri. İnanca hiç tahammülü yok, batıl itikatlardan ödün kopar; görülmeyen, hissedilmeyen ve ölçülüp biçilemeyen şeylerden her söz edilişinde alay eder”⁴⁸

Gilman, kadınsılığı aşağılayan eril tahakkümcü akılsallık vurgusunu Doktor John’la temsil eder. John, karısını istemediği bir odaya kapatarak iyileştirmeye çalışır. İyileşme sürecinde her tür heyecanlı ve coşkulu duygulardan uzak kalmasını tembihler. Kadın kaldığı odadaki sarı duvar kâğıdını fark eder. Onun desenlerini, rengini ve kokusunu çözmeye çalışır. Birbiri içine geçmiş desenler, sürünen kadınlarla dolu duvar kâğıdı onun aileye hapsedilişinin simgesi olur. Kurtuluşu delilikte bulur:

"Sana ve Jennie'ye rağmen nihayet dışarı çıkabildim,' dedim. 'Kâğıdın çoğunu da yırttım, beni yeniden oraya kapatamayacaksınız.'" ⁴⁹

Özgürlük duvar kâğıdının canlanması ile gelir. Feminist öznellik için gereken bir kopuştur. İçinde kaybolunulan desenlerden, duvar kâğıdından ve iki boyutluluktan kaçan kadın, kâğıtları yırtarak çıkar. Hükümler aklın, baskıcı sağlık söyleminin ve kocanın denetiminden kaçıştır. Gilman, dışlayıcı akılsal söyleme karşı duygu ve sezgiyi; dişil olanı savunur.

⁴⁷ Sara Ahmet, **Feminist Bir Yaşam Sürmek**, Çev. Beyza Sümer Aydaş, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.110.

⁴⁸ C.P. Gilman, **Sarı Duvar Kağıdı ve Seçme Öyküler**, Çev. Aksu Bora, Aysun Altınışık, Otonom Yayınları, İstanbul, 2012, s.7.

⁴⁹ Gilman, a.g.e. ,s.28.

Kültürel feministler, kadınların ve erkeklerin doğurganlıklarından gelen farklı doğaları olduklarını savunurlar. Kendi doğalarını açığa çıkartarak özgürleşen bir kadınlık tasarımlarlar. Tezin üçüncü bölümünde, keşfedilecek ya da açığa çıkartılacak bir doğa anlayışının iktidar ilişkileri ve kurulan özne düşüncesiyle yerinden edilişi konu edilecektir. Açığa çıkartılacak bir öz yaklaşımı doğa/kültür ikiliğini şöyleştirerek pekiştirir. Çoğul özne olasılıklarını önünü kapatır.

19. yy. toplumsal çalkantılarla sarsılmıştır. Devrimler çağında sosyalistler, eşitlik ve özgürlük için devrimci çalışmalar yapmışlardır. Marksist perspektifle hareket eden bu grupların içinde öncü kadın devrimciler de vardır. Kadınların durumu toplumdaki genel eşitsizlikle birlikte ele alınmıştır. Bu bölümde feminist çalışmalar bağlamında sosyalist devrimci kadınların özneyi ele alış biçimlerine yer verilecektir. İkinci dalga feminist harekette sosyalist-feministlerin ayrışmasıyla Marksist perspektif feminizmle uzlaştırılmaya çalışılmıştır.

2.1.3 Marksizm ve Kadın Özne

Birinci dalga feminist dalganın yükseldiği dönemde Marksist-Sosyalist hareketlerde toplumda yoğun bir karşılık bulmuştur. Aleksandar Kollantay, Clara Zetkin, Rosa Luxemburg gibi sosyalist devrimci kadınlar feminizmi, sosyalist mücadeleyi bölen burjuva bir hareket olarak görmüşlerdir. Birinci dalga feminizmde henüz sosyalist ya da Marksist feminizmden bahsetmek çok mümkün değildir. Daha sonra 70'lerde, ikinci dalga feministleri Marksist yöntemleri kadınların durumuna uygulamışlar, feminizm ve Marksizm'i birbirine eklemlemeye çalışmışlardır. Tezin ikinci dalga feminist hareketi ele alan bölümünde bundan genişçe bahsedilecektir.

19.yüzyılda sosyalist devrimci kadınlar genel olarak Marks ve Engels'in kadınlar hakkındaki görüşlerini paylaştılar. Devrimci kadınların yaklaşımlarına değinilmeden önce, Marks ve Engels'in kısaca görüşlerine değinmek faydalı olacaktır.

Marksizmin toplumsal analize getirdiği üç temel yaklaşım, feminist özne sorunsalı bağlamında önemlidir.

- 1) Tarihsel materyalizmya da maddeci Determinizm (ideoloji ve sınıf bilinci).
- 2) Yabancılaşmış emek, praksis ve artı-değer ya da emek teorisi.
- 3) *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* (1884) yapıtlarında üretilen feminist yönelim.⁵⁰

Tarihsel materyalizme göre toplum, kültür ve bireyler içinde bulundukları maddi koşullara göre oluşurlar. Marks *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın (1859) önsüzünde,

“...maddi yaşamın üretilme tarzı toplumsal, politik ve genelde entelektüel yaşam sürecini koşullar. İnsanların varlığını belirleyen şey, onların bilinçleri değil, tam tersine bilinçlerini belirleyen şey toplumsal varlıklarıdır.”⁵¹

diyerek tarihsel maddeciliği açıkça ifade eder. Toplumsal varlığıyla bilinci oluşan özne, Kartezyen özerk özne ve liberal birey anlayışından çok farklıdır. Marks'a göre

⁵⁰Donovan, *a.g.e.* , s.130.

⁵¹ K.Marx,Selected Writings, Ed.David McLellan,(Oxford University Press,1977) s.389'dan aktaran Donovan, **Feminist Teori**, s.131.

insanların bilinci toplumsal ilişkilerindeki, özellikle üretim ilişkilerindeki konumlarıyla belirlenir. Endüstri toplumu iki büyük sınıfa bölünmüştür. Üretim araçlarının sahibi burjuva sınıfı ile üretim araçlarından yoksun proletarya sınıfı. Marks egemen sınıfların kendi çıkarlarının ifade eden bir egemen ideolojinin toplumda hüküm sürdüğünü savunur. Egemen ideolojiyi proletaryada özümseyerek ‘yanlış bilinç’ sahibi olur. Donovan’ın Marks’ın *Alman İdeolojisi*(1846) adlı kitabından yaptığı aşağıdaki alıntıda ekonomik koşulların bilinci belirlemesi açıkça anlatılır:

“... insan beyinde şekillenen hayaller de zorunlu olarak maddi öncüllere bağlı ve ampirik olarak doğrulanabilir olan maddi hayat süreçlerinden doğan yüceltmelerdir.”⁵²

Sınıf bilinci devrimci praxis ile sağlanarak proletarya kendi sınıfının ve çıkarlarının bilincine varır. Bilinçlenerek ezilmenin farkına varılması daha sonraki feministler tarafından çokça sahiplenilecektir.

Marksizm’in toplumsal çözümlemeye eklediği büyük katkılarından biriside *yabancılaşma* kavramıdır. Modern endüstriyel kapitalizmdeki uzmanlaşma ile işçiler ürettikleri ürünlerin sadece bir parçasını görürler. Tasarım ve kullanımında söz hakkına sahip değildirler. Emeklerinin ürününe yabancılaşırlar. Ürünleri kendi emeklerinin bir sonucu olarak değil kendi başına bir güç olarak karşılarında durur. Bütünlüklü bir süreç yaşayamayan işçiler kendilerini dışının parçası olarak hissederler. Emek güçlerini satan işçiler bir zanaatkârın bütünlük duygusuna sahip

⁵²K.Marx,Selected Writings, Ed.David McLellan,(Oxford University Press,1977) s.389’dan aktaran Donovan, *Feminist Teori*, s.131.

olmazlar. Piyasada bir değişim aracına dönüşen emek güçleri ile ürettikleri ürünlerle aynı kaderi paylaşırlar. Bir meta haline gelirler. Marks'ın *şeyleşme* olarak adlandırdığı bu biçim insanların bütün ilişkilerini etkiler. Marks iş bölümünün kökenini “ailedeki doğal iş bölümü ”ne bağlar. Lisa Vogel, Marks ve Engels'in dönemin doğalcı anlayışından etkilendiklerini belirtir. Cinsiyetçi iş bölümü çok sorgulanmamıştır.

Marks kapitalizmi çözümleme çalışmasında üretim, değişim ve tüketim ilişkilerinin tümüne bakar. Vogel'in gösterdiği gibi Marks toplumsal yeniden üretim ile kapitalizm arasındaki ilişkiyi analiz eder. Yedek işgücü görececek bir yoksul emek gücünün yaratılması kapitalizmin içsel bir itkisidir. Ailenin tarihselliğini ve burjuva ailesinin bir mülkiyet biçimi olduğunu belirtir. Proletarya ise mülkiyet sahibi olmadığı için aile biçimine sahip değildir. Kapitalizmin gelişmesiyle aile zarar görmüş ve yokolmaya başlamıştır.

Engels de *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyet*'in kökeninde, dönemin antropolojik çalışmalarının da etkisiyle kadınların ilk köleler olduğunu öne sürer. Anaerkil bir dönemden ataerkil bir döneme geçilmiştir. Bu dönem özel mülkiyetin çıkışı ile çakışır. Mülkiyetle birlikte mirasında ortaya çıkışı ile erkekler babalıklarını kurumsallaştırırlar. Evin reisi olarak kadınları ve çocukları kendilerine bağımlı kılarlar. Engels'e göretarihteki ilk sınıf mücadelesi kadın ile erkek arasında olmuştur. Erkek maddi olarak daha güçlü olduğundan kadınların ve çocukların sahibidir. Engels'in sınıf benzetmesi açıktır: Kadınlar, kocalarının proleterlerdirler.⁵³

⁵³Donovan, a.g.e ,s.145.

Marks ve Engels'in yukarıda kısaca anlatılan görüşlerinin temelindeki özne kavramı, Kartezyen öznenin bilinç anlayışını ideoloji kuramı ile toplumsallığa bağlasa bile ortaklıklarda çoktur. Kartezyen öznenin özerkliğine karşı Marksist özne tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiştir. Bu yaklaşımda ideoloji öncesi bir “doğru bilinç” varsayılır. Öyleki devrimci praksisle “doğru bilinç” keşfedilir. Özneler kendi özgürlükleri ve çıkarları için savaşırlar. Bu özne kavrayışı doğruyu ve yanlış ayırt etme kapasitesi olan, kendi çıkarının peşinde koşan; fail, ilerlemeci modernist insan anlayışına çok yakındır. Marksist ve sosyalistler açısından devrimle birlikte kadınlar doğrudan özgürleşeceklerdir.

Bu yüzden sosyalist devrimci kadınlar, devrim için çalışırken kadınları da özgürleştireceklerini düşündüler. Çarlık Rusya'sında Kollantay, kadınların özgürlüğünü de gözetten toplumsal özgürlük için savaşı. Kollantay, kadınların erkeklerle aynı ahlaki ölçütlerle değerlendirilmesini ister. Dönemin liberal feministleriyle burjuva değerleri savundukları gerekçesiyle ayrı durur.

Buna karşın eşitlikçi feministler pek çok kamusal haktan mahrum olan kadınların erkeklerle eşit olduğunu ispatlamak için mücadele ettiler. Modernizmin öznesine ve onun özgürlüğüne güçlü bir inanç taşıdılar. Bu hakları kazanmanın kadınların özgürleşmesi için yetersiz olabileceğini öngöremediler. Oysa soyut eşitlik var olan eşitsizlikleri gizlemeye hizmet eder. Kadınlar arası farklılıkları gözetmeyen feminist ajandaları daha çok beyaz orta-sınıf kadınlarının talepleriyle sınırlıydı. Kadın kimliği ve deneyimindeki farklılıkları derinlemesine sorgulamadılar. Eşitlikçi feministler özel alan/kamusal alan ayrımını temelde kabul eden bir anlayışa sahiptirler.

Eşitlikçi feministlerden sayılmalarına rağmen, kadın kimliği üzerine daha derinlikli bakış açıları yakalayan iki kadın yazar, Virginia Woolf ve Simon De Beauvoir, ikinci dalga feminizmin de esin kaynakları oldular.

Modern feminist edebiyat eleştirisinin kurucusu olarak görülen Virginia Woolf, romanlarında derinlikli kadın kahramanlar yaratmıştır. Virginia Woolf, doğrudan feminizmi savunan iki kitap yazmıştır: *Kendine Ait Bir Oda* ve *Üç Guinness*. Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda* kitabı feminist harekette bir ikon haline geldi. Kitapta Shakespeare'in onun kadar dahi bir kız kardeşi olsaydı neler yaşayabileceğini gösterir. Kurgu baskı ve ayrımcılığa uğrayan Judith'in intiharı ile sonuçlanır.⁵⁴ Woolf, insan bilincinin androjenliğini öne sürer. Özneyi kadınlık ve erkekliğin birlikte var olduğu bir varlık olarak tasarımlar. *Orlando* romanı bu androjen anlayışı temel alır.⁵⁵ Woolf, erkeklerin kendilerini daha yüksek olduklarını görebilmek için kadınları aşağıda tanımladıklarını öne sürer. Kadın, erkeklerin kendilerini tam görmek için baktıkları bir ayna görevi görür. Öznenin ve ötekisinin birbirine göre kuruluşu düşüncesi Simone De Beauvoir'de çok gelişmiş bir biçim kazanır.

2.1.4 Varoluşçu Feminizm'in İnşacı Kadın Öznesi

1950'lerde Simone De Beauvoir, kadın üzerine çok daha gelişkin ve kapsamlı bir analiz yapar. *İkinci Cins* yayınlandığı dönemde olumlu ve olumsuz büyük tepkiler alır. Beauvoir tatminsiz, soğuk, lezbiyen, defalarca kürtaj yapmış, evlenmemiş bir anne gibi sıfatlarla karşılaşılır ama 1950'lerden 70'lere kadar pek çok kadının hayatını

⁵⁴ Mina Urgan, **Virginia Woolf**, Yapı Kredi Yayınevi, İstanbul, 2000, s.52.

⁵⁵ Urgan, *a.g.e.* ,s.55.

etkiler. *İkinci Cins*, feminist düşünce açısından çok önemli tarihsel bir momenttir. Beauvoir, *İkinci Cins*'te önce kadınların felsefe, tarih ve mitolojideki rolünü anlatır. Sonrasında ise, kadınlık sosyolojisi olarak adlandırılacak kadına nasıl dönüldüğünün geniş bir anlatımını yapar.

“kadın doğulmaz, kadın olunur”

İkinci Cins'i, devrimci kılan kadınlığı tarihselleştirmesi ve özel bir kadınlık durumunu ortaya çıkarmasıdır. Beauvoir'in ünlü “kadın doğulmaz, kadın olunur” cümlesi kadının tarihsel, toplumsal ve kültürel inşa edilmesini anlatır.

“Kadının içinde bulunduğu durum, birtakım yüzeysel değişikliklere rağmen hep aynı kalmıştır ve kadının kişiliği dediğimiz şeyi oluşturan işte bu durumdur.”⁵⁶

Beauvoir, kadının kişiliğini içinde bulunduğu tarihsel ve kültürel duruma, koşullara bağlar. Cinsler arasındaki egemenlik ve hiyerarşiyi açığa çıkarır. Beauvoir'de örtük yer alan toplumsal cinsiyet kavramı, cinsler arası ezme-ezilme ilişkisine sıkı sıkıya bağlıdır.

Beauvoir kadının, erkekler tarafından ikincilleştirildiği ve bağımlı varlık haline getirildiğini belirtir. Bu aşamayı insan tarihi açısından zorunlu bir aşama olarak görse bile bu sonucu olumsal bulur.

Toril Moi, *İkinci Cins*'de üç prensibin formüle edildiğini ve kadınların dünyadaki durumlarına uygulandığını belirtir. Birincisi “Erkek öznedir, O mutlaktır;

⁵⁶ Simone De Beauvoir, *Kadın 3 Bağımsızlığa Doğru*, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul, 1984, s.7.

kadın Öteki...”. Erkek insanlığın vücuda gelmiş halidir. Kadın, kadınlığı yüzünden insan olma normundan aşağıdadır. Kadın insanlığı ve kadınlığı arasında acılı bir çelişki yaşar.

İkinci olarak kadının durumunu değerlendirmek için mutluluğa değil özgürlüğe bakılmalıdır. Kadında erkek gibi özgür bilince sahiptir ama ötekileştirilerek baskı altına alınmıştır. Somut özgürlük yani kurumlar ve pratikler bireylere sunduğu somut olanaklar açısından değerlendirilmelidir. Soyut eşitlik (örneğin oy hakkı) yeterli değildir. Kadınların özgür olabilmeleri ve haklarını kullanabilmeleri için, sağlık, eğitim ve paraya ihtiyaçları vardır.

Son olarak kadın doğulmaz ama olunur. Her toplumun kadınlığın üretimi için kültürel ve ideolojik araçları vardır. İkinci Cins boyunca Beauvoir, ataerkil ya da normatif “kadınlığa” saldırır. Ona göre “kadınsı” kendini Öteki kabul eden kadındır. “Kadınsılık” özgür olmamanın işaretidir. Kadınların özgür olması için “kadınsılığın” ortadan kalkması gerekir.

Beauvoir, kitap boyunca inşa edilen kadın kimliğinin eleştirisini yapar. Bu kimlik erkeğin ihtiyaçları üzerinden ideolojik olarak kurulmuştur. Beauvoir, kadın ve erkeği aşkınlık ve içkinlik kavramlarıyla anlatır. Beauvoir’e göre insan aşkın bir varlık olarak kendisini çalışma ve etkinlikte olumlar. Erkek tarih boyu bu etkinliği gerçekleştirdiği için aşkındır. Kadınsa içkinliğe mahkûmedilmiştir.

“Üretici erkek olduğundan, ailenin çıkarını toplumun çıkarı doğrultusunda aşan, bütün bireyleri kapsayan bir geleceğin kurulmasına yardım ederek topluma yeni bir gelecek hazırlayan odur; aşkınlığı temsil eden

erkektir.Kadın insan türünün devamıyla, yuvanın bakımıyla yükümlüdür, yani içkinliğe adanmıştır.Oysa her insani varlık aynı anda hem aşkınlık hemde içkinliktir.”⁵⁷

Beauvoir, kitap boyunca kadını çok sert bir dille eleştirirken erkeği norma, yani insana daha yakın gören bir tonu vardır ama kitabın sonlarına doğru tonu değişir. Zeynep Direk’e göre, Toril Moi gibi feministler Beauvoir’in eşitlik talebinin erkekleşme olarak okurlar. Oysa aşkınlık yapısının etkinliğini tarihte erkekler gerçekleştirdiği için aşkınlırlar. Beauvoir aşkınlık yapısının cinsiyetli ya da eril olduğunu söylemez.⁵⁸ Kadının aşkınlığının ancak farklılığının silinmesi ile gerçekleşeceği iddiası metinlerinde yoktur. Beauvoir, farklılığı aşkınlıkta arar. Doğaya veya öze dayalı olmayan bu farklılık eşitlik ve özgürlük zemininde tezahür edecektir. Direk’e göre Beauvoir’de beden-ruh ikiliğini aşan *yaşanan beden* kavramına bağlı bir okuma yapılabilir.

Beauvoir’e göre erkek asıl olan, özne; kadın nesne, ötekidir. Direk, bu ötekiliğin Beauvoir’de *mutlak başka* anlamına geldiğini belirtir. Hegel’in köle-efendi diyalektiğinde, iki özbilinç karşılaştığı zaman diyalektik bir tanınma/var olma savaşına girer. Efendi ölümü göze alırken, köle ölüme göze almadığı için efendinin kölesi olur. Direk, Beauvoir’de kadın erkek ilişkisinin köle-efendi olarak kurulmadığını kadının, *mutlak başka* olarak insan olmaktan dışlandığını söyler. Kadın-erkek ilişkisi köleliğe indirgenmeyen bir tahakküm ilişkisi olarak tarih boyu sürüp gidecektir. Bu mutlak başkalığın içeriği nedir? Beauvoir anaerkil dönemde

⁵⁷ Simone De Beauvoir, **Kadın 2,Evlilik Çağı**,Çev.Bertan Onaran,Payel Yayınları,İstanbul,1993. , s.16.

⁵⁸ Zeynep Direk, “Simone De Beauvoir:Abjeksiyon ve Eros Etiği”, **Cogito** , Sayı:59, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.12.

erkeklerin kadının doğurması karşısında duydukları dehşet ve korkuyla, kadınları doğa ile eş tuttuklarını söyler. Böylece erkek, kadını kendine hiç benzemeyen bir mutlak öteki olarak kurar. Kadınlar erkeklerin kölesi değil hizmetkârları olmuşlardır. Kadın doğayla eş tutularak bir yandan dehşet ve korku duyulan, bir yandan da sahip olmaya hükmedilmeye çalışılan bir nesnelliktir. Kadın içkinliğe mahkûm edilerek insanlıktan dışlanmıştır. Anaerkil düzende bile kadın kendi yasasına göre yaşamamıştır. Kadın doğurduğu için erkekle beraber çalışmaya katılamamıştır. Direk, eril bilincin doğurmaya karşı, tiksiniç ve kutsallığı içeren ikircikli bir duygu (abject) yoluyla kadını kurduğunu söyler.

Erkeğin özne süreci, köle-efendi diyalektiği bir başka benzer erkek-bilinçle kurulur. Bu ilişki karşılıklı tanıma/tanınma ilişkisidir. Ama erkek rahat etmez ve bu özne konumunda bir orta-terime, dolayımı ihtiyaç duyar. Doğa-kadın, erkekler arasındaki dolayımı denk gelir. Kadın erkeğe dost olmaz ama düşmanda değildir. İçkinliğiyle erkeğin ten olarak sahip olabileceği konumdadır. Erkeği dinlendiren, teskin eden kadın, şeklen erkeğin kurguladığı kadındır. Kendi varoluşunu üstlenmeyen, kendinde varlık olarak kadındır. *Ebedi kadın miti*, kadınların içkinlikte kalmaları için uydurulmuş mitlerdir. Bu mit her erkeğin kalbinde yatar. Kadınlar kendilerini insan olarak olumladıklarında bu mit de kaybolacaktır. Bu mite göre kadın hem tapılacak; kutsal idol, hizmetkar, hemde tiksiniç bir varlıktır, yani tabudur. Hem yaşamın kaynağı hem de karanlık güçtür.⁵⁹

Bağımlı durumundaki kadınlıkta ketlenen aşkınlık, yanlış yollara sapar. Kadınlar aşkınlığı aşk, kendine hayranlık ya da dinde yaşamaya çalışırlar. Beauvoir'a

⁵⁹ Direk, a.g.e.,s.22-23.

göre hakiki aşkınlık yalnızca çalışma ve üretme yoluyla gerçekleşebilir. Ev içi emek ve çocuk yetiştirme faaliyetleri aşkınlığa hizmet etmez, tersine mahkûmiyetlerdir. *İkinci Cins*'de ev içi emek, annelik ve doğurmayla ilgili aşağılayıcı ifadeler yer alır.

“Doğanın tuzağına düşen kadın şimdi artık bir bitki, bir sümüksü madde deposu, bir kuluçka makinesi, bir yumurtadır.”⁶⁰

Anneliği değersiz gören düşünceleri kitap boyunca rastlanır.

“Analık genellikle garip kendine hayranlık, özgecilik, düş, içtenlik, kötünîyet, kendini adayış ve köpeksilik karışımıdır.”⁶¹

Beauvoir ev içi emekte üretici bir yan görmez. Tekrara dayalı, sıkıcıdır. *İkinci Cins*'in sonuna doğru Beauvoir'in eleştirel dilinin sert tonu azalmış gibidir. İçkinliğin kadınlara zorla kabul ettirildiğini ve değiştirilebileceğini düşünür. Kadının değişmesiyle erkeğinde değişeceğini ve her iki cinsin daha sağlıklı olacağını öne sürer. Buradan erkekliği ulaşılması gereken bir ideal olarak görmediği düşünülebilir. *Bağımsızlığa Doğru*'nun sonuç bölümünde kadının nasıl özgürleşeceğini tartışır. Eşitlik için Sovyet devrimini en azından vaat eden örnek olarak gösterir. Kadınlarında eşit eğitim almalarını, eşit ücret ve çalışma olanaklarını savunur. Cinsel özgürlük ve boşanmaların kolaylaştırılmasını önerir. Kürtaj, gebelik ve doğum izni ve çocukların bakımının toplumun üstüne almasını savunur. Bu eşitlik söyleminin farklılığı ortadan kaldırmayacağını, toplumda hep bir erkek kadın ayrımı olacağını savlar.

⁶⁰ De Beauvoir, *Evlilik Çağı*, s.129,

⁶¹ A.g.e., s.148.

“Bir kere, kadınla erkek arasında sonsuza dek birtakım ayrımlar olacaktır; cinsel yaşamı, dolayısıyla cinsel dünyası erkeğinkinden ayrı olduğuna göre, kadında hep bir ayrı duyarlılık, ayı bir nefis düşkünlüğü bulunacaktır. Kendi vücudu, erkeğin ve çocuğun vücudu ile ilintileri, hiçbirzaman erkekle kendi vücudu, kadının ve çocuğun vücudu arasındaki ilintiye benzemeyecektir”.⁶²

Kadın erkek ayrımını cinsel ve bedensel zeminde tanımlar. Beauvoir, kadının özgürleşmesini, *kendisi için*var olmaya başlaması, özne olmasıyla gerçekleşeceğini düşünür. Böylece cinsler arasında bir karşılıklılık da başlayacaktır. Direk, Beauvoir’ın siyaset felsefesinden çok heteroseksüel çerçeveye dayanan bir eros etiğine yönlendiğini söyler.⁶³

Beauvoir’ın kitabı, 70’lerde farklı bağlamlarda tartışmalar yaratmıştır. İkinci dalga feministleri kadın kimliğini güçlü anlamda kurmakla ilgileniyorlardı. Kadınların geleneksel etkinliklerini değerli kılan kadınlığın farklılığı ile ilgili teoriler kurdular. Beauvoir’ın ataerkil kadınsılık eleştirisini, kadın düşmanlığının ifadesinin örneği görerek eleştirdiler. Beauvoir’ın varoluşçuluğu, dönemin kimlik politikaları ile uyuşmuyordu. 70’lerin feministleri Beauvoir’ın özgürlük üzerine vurgusundan, kadınlığın ideolojik baskının biçimi olduğu iddiasından hoşlanmadılar. Kendilerinin baskı altına alınmalarına katkı sunan mutlu kadınlar söylemini eleştirdiler.

Bugün, Beauvoir varoluşçu-hümanist kökleri nedeniyle eleştirilse bile hala güçlü bir kaynak olmaya devam etmektedir. Beauvoir’de Kartezyen özerk özne

⁶² Simone DeBeauvoir, **Kadın** 3 **Bağımsızlığa Doğru**, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul, 1984, s.198.

⁶³ Direk, a.g.e. s.27.

fikrine bağılılık kadar, toplumsal olarak inşa edilen özne fikri yer almaktadır. Beauvoir'ın özne/nesne ikiliği bağlamındaki çalışmalarının çok etkili sonuçları olmuştur.

2.2 İkinci Dalga Feminizm'in Evrensel Kadın Öznesi

İkinci dalga feminist hareket, 1960'ların ortalarından 1980'lerin başlarına kadar süren ve benzer özellikler taşıyan ülkelerde ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler savaş sonrası refah ve sanayi toplumlarıdır. Bu ülkelerdeki kadınlar benzer ayrımcılık deneyimleri yaşamışlardır. Bu ülkeler eşitlikçi programları benimsemiş ve görünüşte uzlaşma siyasetini benimsemiş liberal demokrasilerdir. Eşitlikçi ideolojilere rağmen kadınların gerçekte yaşadıkları ayrımcılık deneyimleri büyük hayalkırıklıklarına yol açmıştır. Juliet Mitchel, kadınların bu eşitlikçi ideolojiyi benimsedikleri için kendilerini aldatılmış hissetmenin isyanın önkoşulunu oluşturduğunu belirtir.⁶⁴Kadın hareketi dönemin yeni sol hareketi, hippiler, gençlik hareketi, lesbiyen&gay hareketi, sivil haklar hareketi ve siyahi güç hareketlerinden etkilenmiştir. Bu gruplar baskılanmış grupların çıkarlarını savunuyorlar, kapitalizmi ve emperyalizmi eleştiriyorlardı. Redstocking-Kırmızı çoraplar grubunun, Miss.Amerika yarışması eylemi dönemin tipik özelliklerini taşır. Yarışmanın yapıldığı yerde, feministler sütyen, makyaj malzemesi gibi baskıcı olarak nitelendirdikleri ürünleri çöpe atarlar. Getirdikleri bir koyunu taç giydirerek yürütürler.

Hareketin baskın yaklaşımı radikal feminizm, kadını erkekten ayıştırmaya çalışır. Kadınları ayrı bir toplumsal sınıf ve ayrı bir grup olarak konumlandırır.

⁶⁴ Juliet Mitchel, **Kadınlık Durumu**, Çev.Şirin Tekeli v.d., Kadın Çevresi Yayınları, İstanbul, 1985, s.60.

Cinsiyeti ve bedeni politika alanına yerleştirir. Eril özne anlayışı yerine ötekini bastırmayan bir dil kurulmaya çalışılır. Radikal feminizme göre kadınlar ataerkillenmiş baskıcı güzellik kültürünün kurbanlarıdır. Bu hareketli dönemde feminizme pek çok yeni anlayış ve kavram sokulur. *Bilinç-yükseltme, kadın grupları, kız kardeşlik güçlüdür, kişisel olan politiktir* ve *ev işinin* politikası dönemin en belirgin sloganlarıdır. Bu sloganlar kadın dayanışmasına ve kolektif özgürleşmeye güçlü inancı gösterir. İkinci dalga feministleri çoğunlukla ataerkil sistemde kadınların ortak bir ezilme yaşadıkları için ayrı bir toplumsal grup oluşturduklarını savundular. Bu evrensel ortak ezilme söylemi feminist hareketin politikaları için güçlü bir temel oluşturdu. İktidar ilişkilerindeki tarafların ayrışması ve kadınların ezilmesinden avantaj sağlayan düşmanın tanımlanması, feminist hareket için gerekli enerjiyi sağlamaya hizmet etti.

Tezin bu bölümünde önce dönemin öncü motoru radikal feminizmin ataerkil baskı altındaki evrensel kadın kavrayışıyla feminist özneye yaptığı güçlü katkılar ele alınacaktır. Sonrasında radikal feminizmin ayrılıkçı söylemini maddeci bir temelde eleştirerek Marksizme eklemleyen maddeci ve sosyalist feministlerin özne görüşlerine değinilecektir. Deneyimleyen özne bölümünde, psikanalizin olumlu okumasıyla ortaya çıkan nesne ilişkileri kuramcılarının, kadın öznelliğinin kuruluşunda gündelik deneyimleri merkeze alan yaklaşımları tartışılacaktır. Bölümün sonunda psikanaliz ve post yapısalıcılıktan beslenen ve öznenin kuruluşunda sembolüğün gücünü vurgulayan Fransız düşünürlerin, cinsiyet farklılığı kuramları ele alınacaktır.

2.2.1 Radikal Feminizm'in Evrensel "Kadın" Öznesi

Radikal feminizm yeni solun içindeki eylemci kadınların sol harekette yaşadıkları dışkırlıklardan etkilenmiştir. Kadınların öznelliklerinin yeni solun uğraştığı sorunlar kadar önemli ve meşru olduğunu göstermek önemli bir motivasyon kaynağı oldu. Radikal feminizmin gelişiminde yeni soldaki erkeklerin cinsiyetçiliğine tepki önemli bir yer tutar. Radikal feministler, yeni solun kuramları, örgüt yapıları ve kişisel söylemlerini eleştiren bir konum aldılar. Kadınların ayrı bir sınıf olduğunu, ataerkinin baskının nedeni olduğunu, kadın ve erkeklerin temelden farklı olduklarını savundular. Kadınların farklı üslubu ve kültürü olduğunu ve gelecekteki toplum için daha iyi bir model olacağını savundular.⁶⁵

Kadınların baskı altına alınmasının, batı emperyalizmin kökeninde yattığını öne sürdüler. Sömürgecilik, kadın ve toprak üzerindeki erkek egemenliğinin uzantısıdır. Kadınlar, erkeklerden farklı olarak başkalarının bakımını üstlenmek, rekabetçi olmamak, esneklik gibi anneliğe özgü tutumlara koşullanmışlardır. Kadınlar baskı altına alınmışların bilinçliliğine sahiptirler. Kadın kültürü bu olumlu yönleriyle yeni toplumun ahlaki temeli olmalıdır. 1967 ve 1968’de Newyork’ta bir grup feminist radikal feminist kuramın ana hatlarını oluşturdular. Arka arkaya yayınlanan *Birinci Yılın Notları*, *İkinci Yılın Notları* ve *Üçüncü Yılın Notları* butezleri içerir. Bu tezlere göre erkek ve dişil roller sistemi bütün baskıların ilk ve özgün modelidir. Kadınların baskı altına alınmasının en önemli kurumları arasında evlilik ve aile başı çekmektedir. Dönemin önemli metinleri Kate Millet’in, *Cinsel Politika*, Shulamith Firestone’un *Cinselliğin Diyalektiği*, Ti-Grace Atkinson’un *Amazon Odyssey* ve Mary Daly’nin *Gyn-Ecology* kitaplarıdır.

⁶⁵ Donovan, *a.g.e.*, s.268

Kate Millet'in, *Cinsel Politika* kitabı adındanda anlaşılabilceği gibi cinsler arası ilişkiyi erkeklerin kadınlara egemen olduğu bir ezme ve ezilme ilişkisi olarak tanımlar. Millet'e göre tarih boyunca tüm uygarlıklar ataerkil toplumlar olduğu için bu ilişki biçimi evrenseldir. Millet'de özne ideolojisiyle şartlanarak rızası alınan bir varlıktır. Ruhsal yapı *toplumsallaşma* yoluyla kadın ve erkeğe göre tanımlanan norm davranışlarla oluşur.

“Toplum içindeki önyargı yüzünden, erkek daha üstün, kadın daha aşağı bir yere konulur. Ruhsal yapı ise, kişiliğin erkek ve kadın diye tanımlanan cinsel sınıflamaların çizgileri içinde gelişimini öngörür. Bunun temeli egemen grubun gereksinme ve değer ölçülerine dayanır ve bu grubun kendinde varolduğunu kabul ettiğı yetenekler, egemen oldukları kişilerde ise egemen olanların işine gelen nitelikler kanalıyla yürütölür.”⁶⁶

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi öznelere, iktidar ilişkisindeki konumlarına göre inşa edilir. Millet devamında kadınlığı ve erkekliği belirleyen değişmez bir cinsel rol yoluyla öznenin pekiştiğini belirtir. Millet biyoloji bölümünde ruhsal duygusal ayırım olarak tanımladığı cinsel farklılığın, fiziksel bir temelinin olmadığına değinir. Millet cinsel kimliğin oluşumunu ve içeriğini kültürle açıklamaya çalışır. Ruhsal-cinsel özdeşleşmelerin geçerliliğı ve sürekliliğın kuşku olabileceğine değinmesine rağmen yazdıklarının bütününde bu istikrarsızlık pek hissedilmez. Millet, erkeklik ve dişiliğın biyolojik cinsten bağımsız bir anlam taşıyacağını belirtir. Öznenin cinsiyetlenmesi çocukluktaki bir koşullanmanın, sürekli ve kendini doğrulayan bir yolla sürdürölür. Kız ve erkek çocukların cinsel kimlikleri doğdukları

⁶⁶ Kate Millet, *Cinsel Politika*, Çev.Seçkin Selvi, Payel, İstanbul, 1987, s.49

andan itibaren aile, kültür ve eğitimcilerin uygun gördükleri normlara göre oluşturulur. Millet ataerkilliğin sadece inanca dayanarak oluşturduğu bu evrensel durumu inşa eden toplumsallaşmanın gücüne, hayran kaldığını belirtir.⁶⁷

Millet, kadınlar arası farklılıkları dikkate almadan, erkeklere karşı kadınların birliğine odaklanır. Kadınlar arası farklılıklara değindiği yer ataerkil ideolojinin böl-yönet stratejisini ele aldığı bölümdür. Millet, ataerkil düzenin kadınları birbirine yabancılaştırarak böldüğünü öne sürer. Namuslu/fahişe, ev kadını/çalışan kadın vb. ayrımlarla kadınları bölerek karşı karşıya getirir. Kadınların sınıf ilişkisi daha gevşektir. Artı-değerle geçinen bağımlı bir grup oldukları için tutucu olmaya yönelirler. Millet sınıf ilişkisinden sonra ırk ile cinsel ayrımı karşılaştırır. Erkek egemenliğinin sürdürülmesinin ırkçılıktan daha önemli olduğunu savlayarak, sınıftan ve ırktan bağımsız ezilen bir kadın kategorisini güçlü bir biçimde pekiştirir.⁶⁸ Millet aile, din ve kültür yoluyla inşa edilen öznelere ve özne konumlarının ekonomik bağımlılık ve kaba güç ile sürdürüldüğünü gösterir. Ataerkil toplumdaki simgelerin kadınlara ait olmadığını ve kadın kavramının erkeklerin ihtiyaçlarına göre şekillendiğini söyleyerek Fransız cinsiyet farklılığı kuramcılarını önceler. Ataerkil sistemin ezdiği kadına dair kavrayış, evrensel ve bütünsel bir kadın kavramını güçlendirir. Yereli, tarihseli ve özgüllüğü dışarıda bırakır. Kurban kadın yaklaşımı, öznenin inşasında karmaşık işbirliklerini ıskalar. Kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinin analizine Shulamith Firestone'dan radikal bir cevap gelir

⁶⁷ Millet, a.g.e. s.57.

⁶⁸ Millet, a.g.e. s.71.

Radikal feminizmin sıradışı seslerinden Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği* kitabında kadın devriminin amacının yalnızca erkek egemenliğinin yıkmak değil kadın erkek ayrımını ortadan kaldırmak olduğunu öne sürer. Firestone temelini cinsellikten alan maddeci bir tarih önerir. Firestone, doğurganlığın ilk iş bölümüne yol açtığını ve tüm toplumlarda anne/çocuk bağılılığının ruhsal yapıyı biçimlendirdiğini savlar.⁶⁹ Firestone, biyolojik çekirdek aileyi sürdüren ve güçlendiren kültürel kurumlarla cinsel ayrımın devam ettiğini savlar. Kadınlar tarih boyunca erkekler tarafından ezilmişlerdir. Firestone, Fried'u feminist perspektifle yeniden yorumlar. Batı kültürünün temelinde cinselliğin duygulardan kopartılması yatar. Ailedeki *ensest yasağı* ile toplumsal düzeni destekleyecek kişilik yapıları üretilir.⁷⁰ Firestone, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle üremenin kadından bağımsızlaştırılmasını öne sürer. Yapay üreme ve çocuk yetiştirmenin toplumsallaştırılması ile cins ayrımı ortadan kaldırılacaktır.⁷¹

Radikal feminizm güçlü bir *biz* yaratarak kadınların harekete katılmalarını sağlamıştır. Bu yolla kadın kurtuluş hareketi *kadın* deneyiminin cinsellikten şiddete kadar tüm alanlarını politik olana dâhil etmiştir. Ama radikal feminizmin evrensel ve tarih dışı ataerkil kavramsallaştırmaları, sabit bir *kadın* kavramını pekiştirmeye yaramıştır. Bu yaklaşım tekil birleşmiş bir özneyi varsayar. Evrensel ezilen kadın kategorisi kadınlar arası farkları ıskalar. Yaşayan gerçek kadınların tikelliklerini göz ardı eder. Daha sonraları özellikle renkli kadınlar bu dışlamayı açığa çıkartırlar.

⁶⁹ Shulamith Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği*, Çev. Yurdanur Salman, Payel, İstanbul, 1993, s.30.

⁷⁰ Firestone, a.g.e. s.71.

⁷¹ Firestone, a.g.e. s.217.

Tezin üçüncü bölümünde öznenin bu çoğullaşmasına genişçe yer verilecektir. Şimdi özneliliğin kuruluşundaki maddi temelleri bulmaya çalışanlar ele alınacaktır.

2.2.2 Sosyalist Feminizm'in “Sınıflı” Kadın Öznesi

Radikal feminizmin ataerkillik, erkek şovenizmi, kızkardeşlik gibi etkili kavramları feminist politikaya zemin teşkil edecek güçlü bir özne yaratılmasına yol açtı. Radikal feminizmin evrensel ve neredeyse tarih dışı söylemi kadınları bir *biz* altında toplamayı güçlendirdi. Dünyanın ezilen tüm kadınları için politika yapmak failliği güçlendirdi. Ama bu evrenselleştirici söylem kadın kavramını homojenleştiren ve sabitleyen olumsuz bir işleve de yol açtı. Bu özcü yaklaşım farklı feministler tarafından eleştirildi. Marksist feministlerde radikal feminizmin açıklamalarını yetersiz buldular. İkinci dalga Marksist feminist tartışmaların odağında ev emeği, kadınların sınıf ilişkileri ve ideoloji gibi kavramlar vardır. Özneliliğin inşasının kapitalist sistemden soyutlayarak anlaşılamayacağını savundular. Kapitalist sistemle cinsiyet ilişkilerinin birlikte ele alan çalışmalar yaptılar.

İkili sistem teorileri patriyarka ve kapitalizmi birbiri ile ilişki içinde ama ayrı sistemler olarak analiz eder. Bu teori Marksizm ile radikal feminizmin sentezini içerir. Sosyalist feministlerin motivasyonları toplumsal cinsiyet ilişkilerinin maddi temellerini bulmaktır.

Örneğin Christine Delphy, kadınların erkekler tarafından sömürülmeleri nedeniyle bir sınıf oluşturdıklarını ileri sürer. Delphy'e göre kapitalist toplumdaki

ev içi üretim tarzı kadınların ezilmesinin maddi temelini oluşturur.⁷²Patriyarkal sömürüye karşı bütün kadınları kucaklayacak bir mücadele öngörür.⁷³ Kadın kurtuluş hareketi, kadınların bölünmesine karşı çeşitli cevaplar geliştirerek *biz* olmayı güvence altına almaya çalıştı. Kurtuluşu için mücadele eden bu özne tasavvurunda modernist faillik ve bütünsellik göze çarpar.

Yine Juliett Mitchell, radikal feminizme karşı kadınların durumunu tarihselleştirmeyi savunur. Mitchell'in kitabının adı *Kadınlık Durumu* kadınlığı nasıl ele aldığını imler. Kadınlığı bir *durum* olarak kavramsallaştırmıştır. Durum belirli bir tarihsel anı ve onu belirleyen koşulların tamamını ifade eder. Konum, pozisyon gibi anlamlarıyla da değişebilirliği hissettirir. Mitchell radikal feministlerden farklı olarak kadınların ezilmesinin özgüllüğünü, şimdi nasıl gerçekleştiğini ve nasıl farklılaştığını anlamamız gerektiğini söyler. Mitchell kadının durumunu farklı yapıların birliğinin oluşturduğunu savunur. Bu farklı yapılar tarihsel olarak farklı gelişim evresinde olabilirler. Bu yapılar: Üretim, yeniden üretim, cinsellik ve çocukların toplumsallaşmasıdır. Bu yapıların somut ve karmaşık birliği kadınların durumunu oluşturur.⁷⁴ Mitchell kadınların kurtuluşu için bu dört yapının tümünün değiştirilmesi gerektiğini savunur. Bunların bir tanesinin değiştirilmesi, bir başkasının güçlendirilmesi yoluyla etkisizleştirilebilir. Örneğin, yeniden-üretimdeki artışın, çocukların toplumsallaştırılmasının artışı ile kapatılması gibi. Bütün yapıların

⁷² Christine Delphy, **Baş Düşman**, Çev. Handan Öz, Lale Aykent Tunçman, Saf yayıncılık, İstanbul, 1999, s.19.

⁷³ Delphy, a.g.e. ,s.48.

⁷⁴ Mitchell, a.g.e. s.144

dönüşümü içinde en zayıf halka hedeflenebilir. Mitchell'e göre cinsellik en zayıf halkadır.

Kadın, kadın olarak özgül ezilmişliğini anne ve ev kadını olarak yerine getirdiği ideolojik ve sosyo-ekonomik rolde yaşar. Kadını aile yapar.⁷⁵ Kadın kurtuluş hareketi kadının ailedeki rollerini ayırmaya çalışmalı, aile birliğini parçalamalıdır.

Kadınları tanımlayan bu rol olduğuna göre hareketin bu konumu tahlil etmesi gerekir. Kadının ailedeki somut işlevi ve ailenin işlevi önemlidir. Ailenin verili ve doğal bir biçimde sunulması ideolojinin işidir. Ailede yaşanan şiddet, ideoloji aracılığıyla gizlenir, aile refah ve huzur ortamı olarak yüceltilir. Aile ideolojisiyle, aile kategorisi sürekli ve evrensel bir görünüm kazanır.

“Kadın ideolojisi kadını farklılaşmamış bir bütün olarak sunar; dünyanın her yerinde ve her zaman aynı bir kadın.”⁷⁶

Mitchell, burada ideolojinin bütünleştirici yönünü vurgular. Mitchell'in analizinin genelinde yapıların karşılıklı etkileşiminin sonucunda belirlenen bir özne vardır. Bu baskıcı tarihsel yapıların kadınların ruhsallığında olumsuz etkileri vardır.⁷⁷ Aile içindeki ezilmişlikleri kadınları koşullandırır. Küçük insan olma, kıskançlık, rekabetçi bencillik, edilgenliğe ve tutuculuğa yöneltir. Kadınlar en iyi ev, en iyi koca ve en iyi çocuklar için yarışmışlardır. Mitchell, radikal feminizmi bu yönü görmediği için başarısız kaldığını belirtir. Ailenin kadın üzerindeki etkilerinin

⁷⁵Mitchell, a.g.e. s.221

⁷⁶ Mitchell,a.g.e. s.142

⁷⁷ Mitchell, a.g.e. ,s.222

incelenmesi gerekir. Biyolojik ve toplumsal belirlenimlerin sınır bölgesi ailedir. Psikanaliz aileyi en iyi inceleyen bilimdir. Cinsiyet farklılığı ailede oluşur. Psikanaliz kadının ne olduğunu değil *nasıl* kadın olduğunu analiz eder.⁷⁸ İnsan-hayvan doğuştan insan olmaz. Kişiyi kişi yapan biyolojik-anatomik olguların biyolojik-toplumsal yorumudur.⁷⁹ Tezin ilerleyen bölümünde psikanalizin açıklamaları daha geniş ele alınacaktır.

Ekonomik ilişkileri ve emeği vurgulayan Hartman'da Mithcell'e benzer bir konumdadır. Patriyarka ve kapitalizm birbirini etkileyen ama ayrı sistemlerdir. Kadınlar ailede patriyarkal ilişkilere maruz kalırken çalışma yaşamında sınıf ilişkilerine tabi olurlar. Ev içi emeklerine erkekler tarafından el konulurken, çalışma yaşamında cinsiyete dayalı iş bölümü yoluyla ayrımcılığa uğrarlar.⁸⁰ Bu analizlerde kadınlar arasındaki sınıfsal farklılığa çok değinilmemiştir. Ortak ezilme ve sömürülme kadınları ve kadınlığı birleştiren bir deneyim zemini oluşturur.

Sınıfsal fark tartışmaları feministleri kadınlar arası farklılık konularına yöneltmiştir. İşçi sınıfı ve köylü kadınlarının yaşam deneyimleri ile orta-sınıf ya da burjuva kadınlarının deneyimleri arasındaki farklar ortak bir politikayı zorlaştırır. Üçüncü dünya ve siyah feministlerden bu ortak ezilme düşüncesine çokça eleştiri gelmiştir.⁸¹ Sosyalist feministler, radikal feministleri kadın ve erkek olmayı biyolojiye dayandırdıkları için özcü olmakla eleştirmişlerdir. Biyolojik özcülülük,

⁷⁸ Mitchel, a.g.e. s.231

⁷⁹ Mitchell, a.g.e. s.232

⁸⁰ Sylwia Walby, **Patriyarka Kuramı**, Çev.Hülya Karaosmanoğlu, Dipnot Yayınevi, İstanbul, 2016, s.19.

⁸¹ Caroline Ramazonoğlu, **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, Çev.Mefkure Bayatlı, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998, s.143.

mevcudu sabitlediği için değişimi imkânsızlaştırır. Sosyalist feministlerin sistemsel patriyarka kavramsallaştırmalarını özcü kabul etmek çok da yanlış olmayacaktır.

Michell Barret gibi bazı sosyalist feministler Marksist çerçevenin yetersizliğine vurgu yaptılar. Öznelliğin oluşumunun analiz edilmesi gerekliliğini savundular.

Barrett, radikal feminizmin hareket için gerekli haklı öfkeyi taşımasına rağmen, tarihsel olarak kadınların nasıl baskı altına alındıklarını açıklayamadığını savunur. Kadınlar sadece ideoloji düzeyindemi ezilirler? Kapitalizmdeki kadınların baskı altına alınmalarının özgüllükleri nelerdir? Barret, radikal feminizmin erkek egemenliğinin erkeklerde temellendirmesini, evrenselleştirici ve biyolojizme kayan yetersiz bir açıklama olarak görür. K.Millet *Cinsel Politika* kitabında kadınlar üzerindeki erkek egemenliğini sadece erkeklikle temellendirmiş, Firestone’da aileyi biyolojik bir birim olarak ele aldığı için, ezme ve ezilme ilişkisine tarih dışı ve evrensel bir karakter vermiştir.⁸²

Barret, zorunlu heteroseksüellik ve tek eşliliğin onaylanmasının ataerkillik yerine kapitalist üretim tarzının işlevsel gereklerine bağlanması da açıklayıcı bulmaz.⁸³ Simone de Beauvoir ve etkileşimci modelde, biyoloji, psikanaliz ve tarihsel materyalizmin bazı argümanları kabul edilerek toplumsal cinsiyet açıklanmaya çalışılmıştır. Ama bu toplumsal ve tarihsel koşullama açıklamaları da

⁸² Michele Barret, **Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı**, Çev.şen Sür Kaya, Pencere Yayınları, İstanbul, 1995, s.18.

⁸³ Barret, a.g.e. s.50.

yetersiz kalır. Barret, neden farklı davranışlar değilde bu özgül davranışların öğrenildiğine değinilmediğinin altını çizer.⁸⁴

“Cinsel politika düzeyinde kadınların baskıya katılımlarının daha doyurucu bir çözümlemesi, ideolojinin işleyişinin ve cinsiyetli kişilik ve öznelğin yapılanmasının açıklanmasını gerektirir.”⁸⁵

Kadınların basitçe bir kurban olarak almak yerine baskı altına alınmalarındaki kendi katkıları ve rızalarının üretimi incelenmelidir. Bunun için kadın ve erkek olarak cinsiyetli öznelliklerin üretilme sürecine bakılmalıdır. Görüldüğü gibi artık sadece yapısal ilişkiler değil öznelğin oluşumunun önemi vurgulanmaya başlanmıştır. Psikanaliz bu arayış için uygun cevap gibi görünmesine rağmen Freud’un olumlu okunması yetersizdir. Barret, psikanalizin anne-baba-çocuk modelini, çekirdek aileyi evrenselleştirdiğini savunur. Bu yaklaşım tarihsel olarak farklı biçimleri açıklamada inandırıcı değildir. Barret, ataerkillik, yeniden-üretim gibi kavramlarında yetersizliğine dikkat çeker. Ataerkillik çağdaş kapitalizmdeki üretim ilişkilerini ve cins ilişkilerini açıklamak için yetersizdir.

Barret, “erilliğin” ve “dişilliliğin” anlamlandırılması olarak “cins ideolojisi” kavramını kullanır. Marksist çerçevede ideoloji ekonomik ilişkilerin üzerinde yükselir. Barret cins ideolojisinin kapitalist toplumdaki maddi temellerini, üretimle ev ve iş bölümünde bulur. Kapitalizm için aile ve iş bölümü biçimi zorunlu olmasa bile belirli bir yeri vardır.

⁸⁴ Barret, a.g.e. s.55.

⁸⁵ Barret a.g.e. s.50.

“Erillik ve dişillik elbette bir anlamda anlam kategorileridir, fakat erkeklerle kadınlar, iş bölümü ve sınıf yapısında, nverili olmasada tarihsel olarak somut ve belirlenebilir konumlara sahiptirler.”⁸⁶

Barret, kuramsal olmasada tarihsel olarak kapitalizmdeki toplumsal iş bölümünün öznelliğin oluşturulmasında önemini vurgular. Devlet sosyal yardım, aile creti, istihdam politikaları yoluyla toplumsal iş bölümünü destekler. Bu yüzden kapitalist gçlerden bağımsız bir öznellik tasavvuru yanlış olacaktır.

Feminist tarihin bu momentinde özne, iş bölümü ve kapitalizmdeki özne konumlarına göre anlaşılmaya çalışılır. Özne egemen ideolojinin etkisiyle koşullanabilir ya *dayanlış bilince* sahip olabilir. Özne sınıf,emek vb. somut yapıların etkisiyle belirlenir. Bu nesnelci yaklaşımın yanında öznel yanı önemseyen feministler psikanaliz, söylem ve etik alanlarda teoriler ürettiler. Nesnelliği deneyimleyerek öznelliğin kuruluşundaki boyutlarını ele alan çalışmalar yaptılar. Nesne-ililşkileri teorileri, feminist duruş (standpoint) teorileriyle *kadın* ve kadınların gündelik pratikleri arasında bağıntılar kurdular. Bu etkileyici çalışmaları yaparken bilimselliğin, epistemeolojinin ve araştırma yöntemlerinin nesnelliğini sorgulayarak eril yapılanmaları gösterdiler.

şimdi önce nesne-ililşkilerine dayanarak kadını ve öznelliği deneyim üzerinden anlamaya alışan Nancy Chodorow’un görüşleri ele alınacak, bu alışmalardanda yararlanarak Marksist analiz yapan Feminist Duruş teorisine değinilecektir. Evrensel etik iddialarını eleştirerek bakım etiğinin kurulmasına yol açan, Carol Gilligan’ın çalışmaları gözden geçirilecektir. Tezin ikinci bölümü,

⁸⁶ Barret,a.g.e. s.237

Fransız düşünürleri Julia Kristeva ve Luce Irigaray'ın çarpıcı katkılarını ele alan sembolik sistem tartışmaları ile sonlandırılacaktır.

2.2.3 Deneyimleyen Özne

Psikanaliz, feministler tarafından öznenin açıklanabilmesi için sıkça kullanıldı. İkinci dalga radikal feministler Freud'un erkekliğin ve kadınlığın açıklama modellerindeki cinsiyetçiliği eleştirdiler. Ama aynı zamanda aile toplumsal cinsiyetin oluşumunda merkezi bir yer tutar. Buradaki ilişkiler psikanalitik çerçeveye ile açıklamaya çalışıldı. Artık özne sadece basitçe normların toplumsal öğrenilmesi ile oluşmaz. Daha derinde bir ruhsallık ve bilinçdışı taşır. Ruhsallığın kökeni ailedeki anne-baba-çocuk ilişkisinde konumlandırılır.

Nancy Chodorow'un *Reproduction of Mothering*(1978) kitabı yayınlandığı dönemde feministler arasında büyük bir etki yarattı. Chodorow kitabında cinsiyetli özne olmayı pre-ödepal dönem ile açıklar. Bebeğin bakım verenler ve diğer kişilerle ilişkisini nesne-ilişkileri ekolü ile analiz eder. Chodorow'a göre bağ, yakınlık, annelik, bakım kapasitesi gibi kişilik özellikleri bu döneme ait nesne-ilişkileriyle belirlenir. İlk bakım veren anne olduğunda anne ile birincil bir ilişki yaşanır. Baba-ikincil ama önemli kişidir. Bebeğin ilk aşk nesnesi annesi sadece bakım veren değil aynı zamanda ilk insan ilişkisidir. Bebek büyüdükçe kendisinin ve annesinin ayırımına varır. Anne sevgisi artar ve aralarında önemli bir bağ gelişir. Annenin diğer ilgileri nedeniyle kesintiye uğrayan bakım süreci bebekte hayal kırıklığı ve kaygı yaratır. Bebek bu duygularla baş edebilmek için ego kapasitesini ve sınırlarını

geliştirir.⁸⁷Babasını ve diğerlerini karşılaştırarak kimliğini oluşturur.⁸⁸Geleneksel çekirdek ailede babanın rolü bebeğin ayrışmasında büyük önem kazanır. Babanın güç ile tanımlanması anne ile yakınlığını etkiler. Bebek anne ve babayı karşılaştırır. Annenin ilgilerine bebek izin vererek naif egoist sevgiden farklı bir tür sevgiye yol verir. Bu ilişkisel gelişimin en önemli yanıdır. Kişiliğin bütünlük, tamlık ve ilişkiselliği bu yolla gelişir.

Chodorow, psikanalizdeki biyolojik anne vurgusunu eleştirir. Bazı araştırmaların çalışan annelerin çocuklarında bağ kurmada farklılık bulmamasına rağmen tek anne vurgusu toplum için iyi olanı gösterir. Batı toplumlarındaki bu annelik başarı odaklı monogamiye eğilimli insanlar yetiştirir.⁸⁹Bebek için anne ayrı bir insan olarak farkedilmezken baba her zaman ayrıdır. Böylece babanın kendine ait ilgileri onun doğasına atfedilir. Baba gerçeklik ilkesini temsil eder.⁹⁰Çocuğun babayla kurduğu ilişki zayıf olduğu için aynı zamanda fantezi figürüdür. Çocuk babayı idealize eder. Anne ve çocuğun ilişkisi karşılıklı olmasına rağmen simetrik değildir. Annenin çocuktan ayrı ilişkileri ve ilgileri vardır. Chodorow analistlerin önerdiği *normal* anneliği gerçek kadınların yerine getiremeyeceğini vurgular. Chodorow parental kapasitenin kadın ve erkekte var olmasına rağmen bunun yalnızca kadınlarda gelişmesinin fiziksel özelliklerle açıklanamayacağını söyler.⁹¹

Özetle ilk dönemden itibaren oğlan ve kızların anne ile ilişkisi sistematik olarak farklıdır. Anneliğin erkeklerde değil kızlarda gelişmesi farklı nesne ilişkilerine

⁸⁷ Nancy Chodorow, **Reproduction of Mothering**, University of California Press, 1978, s.69.

⁸⁸ Chodorow, a.g.e s.70.

⁸⁹ Chodorow, a.g.e s.75.

⁹⁰ Chodorow, a.g.e s.80.

⁹¹ Chodorow, a.g.e s.89.

yol açar. Ödip kompleksi ile birlikte ebeveynlik kapasitesi erkeklerde düşer kızlarda ise açık hale gelir.⁹²

Annelerin ilksel bakım veren olduğu, erkeklerin ikincil olduğu aile yapısı kız ve oğlan çocuklarında farklı nesne-ilişkilerine yol açar ve farklı ilişkiyel kapasiteler geliştirir. Kadınsı ödipal süreç basitçe anneden ayrılıp babaya yönelme değildir. Anne ilişkisinin devam ettiği babanın buna eklendiği görülür. Bu süreç kadınlarda ilişkiyel karmaşıklık yaratır. Bu nedenle kadınların ego sınırları erkeklere göre daha geçişgendir. Kadınlar daha az bağımsızdırlar. Kız çocukları kendilerini daha fazla başkalarına göre tanımlarlar.

Chodorow, feministleri toplumsal cinsiyetin oluşumundaki biyolojik belirlenimcilik iddialarından kurtarır. Sosyal rol-model öğreniminden daha derin bir üçüncü yol önerir. Ama söylemi bütünleştiricilikten kurtulmaz. Ulaştığı sonuçlar evrensel, tek ve bütünsel özne kavrayışını pekiştirir. Kadınlar ilişkiyel ve bağlamsaldırlar. Erkekler daha bağımsızdırlar ve ötekilerini baskı altına almayı arzulayan bir ruhsallığa sahiptirler. Chodorow'un analizinde evrensel bir aile biçimi varsayılır. Kültürel ve tarihsel farklılıklar örneğin Çin'de ya da Moğolistan'daki ya da ortaçağdaki biçimler göz ardı edilir. Chodorow'un analizi feministleri güç ve egemenliğin somut ilişkilerine odaklanmaktan uzaklaştırır. Joan Scott'a göre Chodorow'un kuramı sadece ev içini, aileyi irdelemesi nedeniyle sınırlıdır. Aile çok küçük bir etkileşim alanıdır. Ekonomik ve siyasal alanla ilişkilendirilmesi gerekir.

⁹² Chodorow, a.g.e s.91

Lacancı söylem, anlam ve sembolik düzen toplumsal cinsiyetin iletilmesinde çok daha önemlidir. Anlam yoksa deneyimde yoktur.⁹³

Chodorow'un toplumsal cinsiyet teorisi feminist teoriye önemli katkıları olmuştur. Anne ile ilişkinin pozitif bir değer atfedilmesine katkı sunmuştur. Nancy Hartsock, nesne ilişkileri teorisi ile Marksist analizi birleştirerek, emek süreçlerinin özellikle ilişkilendirmiştir.

Feminist duruş teorisi, 80'lerin başında Nancy Hartsock, Dorothy Smith ve Sandra Harding gibi feminist araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Temelleri Marksist teoriye dayanır. Dorothy Smith ve Sandra Harding, bilimsel araştırmalardaki *nesnelliği* sorgulayarak yeni bir epistemolojik yaklaşım önerirler. Bu yaklaşıma göre bilgi ve araştırma süreci, mevcut toplumsal ve politik ortamdan soyutlanmış değildir. Tam tersine bu ekonomik, toplumsal ve politik ilişkilerin karmaşıklığında konumlanmıştır. Epistemolojik açıdan baskı altındaki gruplar, konumları nedeniyle daha avantajlı konumdadırlar. Bu gruplar egemen grupların soramayacağı soruları sorabilirler. Toplumsal konumlarından dolayı ikili görme yetkinliğine sahiptirler. Örneğin, bir kaldırım yürüyen insan için ulaşım olanağı olabilirken, yürüme engelli birisi için, sandalyesinin tekerleklerine göre yapılmadığı durumda ulaşım engeli olarak görülür. Baskı altındaki gruplar egemenlerden farklı olarak, yaşamda kalabilmek için hem yaşadıkları baskıyı hemde egemenleri tanımak zorundadırlar. Özellikle güç ilişkilerine odaklanan araştırmalarda bu baskı altındaki grupların deneyimleriyle başlanmalıdır.

⁹³ Joan Scott, **Feminist Tarihin Peşinde**, Çev. Ayça Günaydın, Ayten Sönmez, Fahriye Dinçer, Öykü Tümer, Özlem Aslan, Bgst yayınları, İstanbul, 2013, s.78.

Hartsock, *Feminist Duruş: Özellikle Feminist Tarihsel Materyalizm İçin Bir Zemin Geliştirmek*(1983) adlı makalesinde, Marksist kategorileri ve sınıf analizini kadınlara uygular. Kadınlar, fallokratik kurum ve ideolojileri eleştirebilmek için, toplumsal konumları dolayısıyla erkeklerde göre daha avantajlı konumdadırlar. Kadınların çalışması tüm toplumlarda erkeklerinkinden farklıdır. Kadınlar erkekler gibi hem üretimde ücretli çalışırlar hem de evde kullanım değeri üretirler. Erkeklerden farklı olarak kadınların konumu bu evde ürettikleri kullanım değerine göre belirlenir. Cinsiyete dayalı iş bölümü kadınların konumlarını belirler. Kadınlar çifte-mesai yaparak erkeklerden daha çok çalışırlar. Etkinlikleri genellikle bir tekrar içerir. Kadınlar çoğunlukla kullanım değeri üretirler, maddi uğraşları daha fazladır ve maddesel değişim işlemleri gerçekleştirirler. Bu uğraş onu erkeklerden daha tamamlanmış hissettirir. Kadınların cinsiyete dayalı iş bölümündeki konumları nedeniyle, dünyaya ve doğaya ilişkin erkeklerden farklı bilgileri vardır.

Feminist duruş teorisinin, öznelliğe bakışı inşacı anlayışla paralellik gösterir. Gündelik yaptıklarımız, maddi ilişkilerimiz, kendimizi ve dünyayı algılamamızı ve bilincimizi belirler. Hartsock, bu duruşa kendiliğinden sahip olunmadığını başarılması gereken bir konum olduğunun altını çizer. Kadın duruşu değil, feminist duruş denilmesinin nedeni, bu politik bilinçliliği ifade eder.⁹⁴

Hartsock, psikanalitik nesne ilişkileri teorisine dayanarak, kız ve oğlan çocuklarının deneyim farklılıklarının maddi dünyayla ilişkisini çözümler. Kadın dünyası, ev işi yani maddi olanla, fiziksel olanla ilişkilidir. Bu emek pratiği

⁹⁴ Nancy Hartsock, "The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism", **Feminism and Methodology**, Ed.Sandra Harding, Indiana University Press, 1987, s.162

kadınların hayat kurtaran maddi işleri merkeze koymalarına yol açar. Erkekler ise soyut ve kamusal olanı merkeze koyarak çarpık bir dünya görüşü oluştururlar. Böylece soyut ve somut ikiliği kurulur. Diğer ikilikler bu temelde kurulur. Soyut eril ideolojinin derinlerinde çok sorunlu iddiaları vardır. Soyut eril, öteki ile kendisini düşmanlıkta kurar. Bedenle somut olanla ilişkisi sorunludur. Kadın somut ve maddi olanla uğraştığı için, doğal dünya ve öteki değerlidir.⁹⁵

Feminist duruş teorisinde emeğe bağlı genel, bütünsel bir öznellik yaklaşımı vardır. Öznellik sadece aşkın bir öze, kadınlığa dayandırılmaz. Gündelik maddi uğraşlara, cinsiyete dayalı iş bölümüne dayandırılır. Söz konusu öznenliğin inşasındaki gündelik pratiklerin etkisinin nasıl gerçekleştiği çok anlaşılır değildir. Anlamlandırma, iktidar ve tikel kimliklerle etkileşimleri arasındaki bağıntılara değinilmez.

Yine başka bir feminist, etik alanın eril değerlerini sarsan etkili bir çalışma yapmıştır. Carol Gilligan, kız ve oğlan çocuklarının gelişimlerdeki farklı deneyimlerin, farklı kendilik imajları ve kişilik özellikleri belirlediğini öne sürer. Gilligan Amerika’da, kürtaşı yasalaştıran bir kararın ardından kürtaşı kararıyla ilgili bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonucuna göre erkeklerde bağımsızlık, rekabet, bireysellik gelişkin çıkarken, kız çocuklarında ilişkisellik ve empati daha gelişkin çıkar. Etik olgunluğu gösteren Kholberg testinde kız çocukları erkek çocuklarına göre daha düşük puan alırlar. Gilligan test sonuçlarının yorumlanmasındaki

⁹⁵ Hortsock, a.g.e. s.170.

cinsiyetçiliği göstererek eleştirir. Cinsiyetlere göre etik davranışın farklılaşacağını savunur.⁹⁶

Görüldüğü gibi Gilligan'da Chodorow gibi gündelik deneyimle öznelliği açıklar. Etik davranışlar kız ve oğlan çocuklarının deneyimlerinden türetilir. Kohlberg psikoloji testinin dolaşıma soktuğu kadınların düşük ahlaki yetkinlik söylemi geçersizleştirilir. Ama Kohlberg'e benzer biçimde bu ikili karşıtlık o kadar basitleştirilir ve ayrıştırılır ki, yine özne sabitlenir. Belirli ve evrensel niteliklerle donatılır. Tarihsel, sınıfsal, ırksal ya da kültürel farklardan azade kılınır. Joan Scott, Gilligan'ın *farklı seslerinin*, kadın kültürü tarihçileri tarafından tarih dışı ilişkisel kadın mitini desteklemek için indirgeyici kullanımına dikkat çeker.⁹⁷ Deneyime dayalı toplumsal cinsiyet analizleri, basit ve darlaştıran bir yolla gerçekleştirildiği durumda ironik bir biçimde karşı çıktığı tuzağa düşer. Evrensel, sabit ve dışlayıcı bir kadın kimliği kuruluşuna hizmet eder. İkili karşıtlıkların değişmezliğini savunan yaklaşımları pekiştirir.

Kartezyen özne soyut, özerk ve akıl sahibiydi. Duygu ve bedeni aklın karşısına koyuyordu. Liberal feministler hukuki özneyi merkeze alırken, radikal feministler kadınların deneyimlerini değerli kılmaya çalıştılar. Sosyalist ve maddeci feministler kadınların ezilmelerinin maddi temellerini analiz ederken modernist fail özneyi varsaydılar. Bu özne ideolojinin koşullanmasıyla yanlış bilince sahip, yanılabilen rasyonel öznedir. Bakım etiğinin kurucusu bakım ilişkilerindeki deneyimlerden hareketle öznelliği ele alan Chodorow ve Gilligan, kadın/erkek

⁹⁶ Carol Gilligan, <http://sfonline.barnard.edu/sfxxx/documents/gilligan.pdf>, (Çevrimiçi) 30.09.2018 s.5.

⁹⁷ Joan Scott, a.g.e. s.80

ikiliğini pekiştiren sonuçlara vardılar. Bütün kadınlar için geçerli olan analizler yaptılar. 2.dalga feministleri bu analizlere temel olan kadın/erkek ayrımını çok fazla sorgulamayı düşünmediler. Kadınlık ve kadın arasındaki fark toplumsal cinsiyet/cinsiyet kavramlarıyla anlaşılmaya çalışıldı. Bu farkın nasıl oluştuğunu Simon De Beauvoir'ın eleştirel takipçileri iki Fransız psikanalist ve felsefeci çalışmalarının merkezine koydu. Luce Irigaray ve Julia Kristeva fallus merkezli batı kültüründe kadın ve erkeğin sembolik düzende inşa edilmesini ele aldılar. Bu bölümde özne kavramını çoğullaştıran ve süreçle ilişkilendirerek akışkanlaştıran bu iki felsefecinin görüşlerine yer verilecektir. Tezin ikinci bölümünde yer almalarına rağmen üçüncü kuşağa bir geçiş aşaması olarak düşünülmelidirler. Özellikle Queer teorinin kurucu metni *Cinsiyet Belası*'nda Irigaray ve Kristeva'nın etkisi açıkça ortadadır. Judith Butler söz konusu kitabını Fransız postyapısalcılığının Amerikan toplumsal cinsiyet teorilerine taşıdığı kültürel bir çeviri olarak niteler. Cinsiyet fark kuramcılarını heteroseksist bulmasına rağmen onlardan yararlandığını altını çizer.⁹⁸

2.2.4 Sembolik Düzende Özne: “Süreçteki özne”

Irigaray ve Kristeva kartezyen özne kavramını doğrudan hedeflerine almışlardır. İkisi de baskıcı fallus merkezli Batı kültürünün kadınların özne olmalarına izin vermediği konusunda anlaşılırlar. Fallus merkezli düşünmenin dışında, *kadını* yeni bir yolla kavramanın yollarını ararlar. Önce Batı kültürünün tek bir cinsiyeti varsayarak cinsel farkı reddettiğini öne süren Luce Irigaray'ın görüşleri ele alınacak, daha sonra öznenin tamamlanmamışlığını gösteren Julia Kristeva'nın çalışmalarına değinilecektir.

⁹⁸ Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, s.13

Luce Irigaray'ın *toplumsal cinsiyet* kavramını kullanışlı bulmadığı için alternatif olarak kullandığı *cinsel fark* kavramıyla başlamak yararlı olabilir. Toplumsal cinsiyet kadının toplumsal normlarla oluşturulmasını imlerken, cinsel fark bedene ilişkin sembollere ve anlamlandırma süreçlerine vurgu yapar. Toplumsal özneler dolaysızca beden fikrine sahip değildirler. Bedenlerimizle ilgili ödipal süreçleri ve tarihsel-kültürel kodlamaları içeren sembollere ve anlamlara sahibizdir. Toplumsal cinsiyet, toplumsal süreçlerle inşa edilen davranış ve düşüncelere, cinsiyet ise biyolojik ayrıma işaret ederken, *cinsiyet farkı*, kişilerin erkek ve dişi olmalarına verdikleri anlam ve sembollere işaret eder. Cinsel fark, erkek ve dişi olmanın kültürel anlamlarını ve kişilerin bedenlerini yaşarken deneyim farklılıklarını anlatır. Yaşayan bedeni analize katarak erkek ve kadın farkını, kültürel ve biyolojik bir sınırdan konumlandırır.

Luce Irigaray, özne kavramına, psikanaliz ve felsefe okumaları ile radikal bir bakış açısı getirir. Irigaray, yeni bir özne teorisi kurma yolunda olmadığını söyler. Çünkü özne teorileri erildir ve fallus merkezli kavramsal aygıtın parçasıdır. Simone de Beauvoir'ın özne kavramsallaştırmasında kadın, eril öznenin ötekisi, erkek olmayan, eksik insan olarak kurulmuştur. Beauvoir kadınların bu öznelliğe erişmesi gerekliliğine inanan hümanist bir temel taşır. Irigaray ise özne/nesne ikiliğinin kendisinin tümüyle sorgulanması gerektiğine inanır.⁹⁹ Irigaray'a göre Batı kültüründe kadın hiç temsil edilmemiştir. Kadın öznenin bir işareti değildir. Gerçekte Batı kültürü tek bir cinsiyeti varsayar ve *cinsel farkı* yadsır. Monolitik bir eril özne ve onun aynası, yani kendisini yansıttığı öteki olarak kadın vardır. Söylemsel pratik

⁹⁹ Susan Hekman, **Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi**, Çev. Bekir Balkız, v.d., Say Yayınları, İstanbul, 2016, s.140

ve dil aracılığıyla inşa edilen kadınlık, erkeğin düşündüğü, arzuladığı ya da korktuğu kadındır.

Irigaray, Lacan'ı hem eleştirerek hem de yararlanarak dışının Batı kültüründeki bu *silinişini* temellendirir. Irigaray'da Lacan gibi dişi bedenin, suskunluğu, dil-öncesini ve pasifliği temsil ettiğini düşünür. Çünkü her çocuk annesinden ayrılmak zorundadır ve konuşmaya başlayarak *dile girer*. Dile girmek burada dilin basitçe iletişim aracı olmadığını anlatır. Dil, çoktan yapılanmış içine doğduğumuz bir dünyadır. Dile girerek toplumsallaşırken, kendi anlam dünyamızda kurulur. Ayrıldığımız anne bedeni zorunlu olarak pasiflik gibi yukarıda sayılan anlamları kazanır. Ama kadınlar anne olmaktan fazlasıdır. Irigaray'a göre işte Batı kültürü bu fazlayı yani dişi olanı yadsır. Kadına sadece anne olarak bir yer tanır.

100

Batı kültürü, Greklerin zamanından bu yana fallusun ayrıcalıklı kılındığı, kadının sadece çocuk doğurmakla eşleştirildiği, dil ve söylemsel pratiklerle dolu uzun bir tarihe sahiptir. Irigaray, kadınların doğasının erkeklerle çocuk doğurmak olduğu düşüncesinin, kültürün derinlerine gömülü köklerine işaret eder. Kadınların bu işlev dışında kalan potansiyelleri görmezden gelinir. Irigaray, bu cinsiyetçi yadsımanın hem felsefe tarihindeki hemde psikanalizde izini sürer. Öznelliğin kuruluşunu açıklama iddiasındaki psikanalizin cinsiyetçi bakış açısını gösterir. Psikanaliz kadın cinselliğini her zaman eril parametrelerle kavramsallaştırmıştır. Freud o eski simetri düşünüşü kuramında yansıtır. Freud aslında tek bir cinsiyet düşünebilmiştir. Onun için klitoris, küçük bir penistir. Küçük kız önce küçük bir

¹⁰⁰ Alison Stone, **Feminist Felsefeye Giriş**, Çev. Yonca Cımcöz, v.d., Otonom Yayıncılık, 2016, s.184.

erkektir. Kadınlar asla soylu penise eşdeğer bir cinsel organa sahip değildirler. Yalnızca kendi arzularını, çocuk doğurarak yani penis-çocuğa sahip olarak yaşayabilirler.

Irigaray, Batı düşünce tarihini erkeğin kendini kadından ayrı tanımlama girişimi olarak okur. Tarihçilerin anlatımında özerklikle tanımlanan erkek ve ona bağımlı kadının sayısız örneği bulunabilir. Batı düşünce mantığının çerçevesini hiyerarşik ikili karşıtlıklar oluşturur. Filozoflar gerçekliğin iki temel ilkesini ayrıştırarak bu ilkeler arasında bir hiyerarşi kurar. Kurulan bu hiyerarşide değerli olan erkek bedeniyle, değersiz olan ise kadın bedeniyle simgeleştirilir. Kadın ve erkek bedenlerinin bu sembolik kullanımı felsefe tarihine yayılmıştır. Irigaray, örnek olarak Platon'un *Devlet'teki* ünlü mağara mitini analiz eder. Bu mitte insanlar mağaralarda yüzleri duvarlara dönük tutsaklar olarak tariflenir. Karanlıkta duvardaki yansımaları seyrederek. Mağaradan çıkabilen tutsaklar gerçek bilgiyle ilk karşılaştıklarında gözleri kamaşır. Irigaray, mağaranın kadın rahmini temsil ederek, dişi bedenin bir bilgisizlik ve yanılsama ile eş tutulduğunu belirtir. Gerçek bilgiye ulaşmak için mağaradan yani ana rahminden, kadın bedeninden uzaklaşmak gerekir. Akıl erkek ile eşleştirilirken, kadın beden ile eşleştirilir. Kavram mekanizmasını oluşturan akıl/duygu, zihin/beden, aktif/pasif vb. hiyerarşik karşıt ikilikler hep bir cinsin bedenini sembolleştirir. Değerli olan erkek, değersiz olan kadındır. Bu düşünüş yapısı bütün Batı felsefe tarihine yayılmıştır.¹⁰¹

Fallus merkezli kültürde, özne ya da anlamın kuruluşunda bütünsellik, teklik, sabitlik ve tutarlılık en yüce değerlerdir. Dişi bütünlüğün dışında kalan eksik ve

¹⁰¹ Stone, a.g.e. ,s.188.

tamamlanmamış olanı simgeler. Bilinebilir bütünlük ve istikrarı arayan için bu bilinemezlik ve ötekilik, iğrenç ve korkunçtur. Fallus, yani erekte olmuş penis bu kültürün biçimsel ve görsel simgesidir. Kadının cinsel organı ise görünmez ve gizlidir. Erkeklik görsel olanı öne çıkartır ve biçime önem verir.¹⁰²

Irigaray bu söylemsel inşa ile birlikte kadınların hem proleterleştirildiğini hem de değiş-tokuşa konu olan bir mal haline getirildiğini ve bu durumdan kurtulmadan özgürleşemeyeceklerini savlar. Geleneksel olarak kadın, erkek için kullanım-değeri ve erkekler arası değişim değeridir. Bir maldır. Bu şekilde değeri çalışmasına, ihtiyaç gidermesine ve arzulanmasına göre ölçülür. Kadınlar, babaları ve kocaları tarafından fallik olarak işaretlenirler. Bu etiket cinsel ticarete onların değerlerini gösterir. Erkekler arasında rekabetçi değiş tokuş sistemi içinde kadın nasıl kendi arzusunu iddia edebilir? Ona sahip olan, bakımını sağlayan erkeği kaygılandırmadan nasıl kendi arzusuna sahip çıkabilir? Marksizm dâhil politik projeler, kadınların tarihsel baskı altına alınışlarına çözüm üretememişlerdir. Kendisini kullanan ve değiş tokuşun malı haline getiren kültürde, kadın sadece mazoşist bir zevk ve anneliğin gücü için yer bulabilir.¹⁰³

Irigaray, kültürü ve düşünüş yapımızı derinden etkileyen bu ikiliklerden kurtulmadan gerçek bir değişim olamayacağını savlar. Kültürel bir mücadele yapılmalı, özne/nesne ayrımıyla temellenmeyen farklı bir epistemoloji geliştirmelidir. Irigaray, eril sembolleri tersyüz etmek yerine *taklitçilik* (mimesis) olarak adlandırdığı bir yöntemi önerir. Taklitçilik geleneksel dişil imgeler taklit

¹⁰² Mansfield, a.g.e. s.91.

¹⁰³ Luce Irigaray, **This Sex Which Is Not One**, Trans.by.Cathirine Porter, Cornell University Press, NY, 1985, s.25.

edilirken pozitif bir fark yaratarak yeniden üretilmesidir. Taklitçilik ile sembollerin ayırdına varılması ve eleştirilmesi mümkün olacaktır. Diş cinsiyet negatif terimlerle değil pozitif terimlerle ifade edilebilir olacaktır. Örneğin, hamilelik kadınlar için bir biçimsizlik, formsuzluk olarak değersiz görülmüştür. Irigaray, hamile ve içindeki fetüsün ilişkisini, hem birlikte hem ayrı kalınabilen, geçişken ve gelişmenin çoklu biçimi olarak değerli bir nitelik olarak yeniden tanımlar.¹⁰⁴

Irigaray, *Bir Olmayan Şu Cinsellik (The Sex Which Is Not One)* adlı etkili kitabında kadın bedeni üzerinden dişil bir cinsellik kurgular. Kadınlar hazzı erkeklerden çok farklı deneyimlerler. Onların kendilerine dokunabilmek için bir aracıya ihtiyaçları yoktur. Erkekler en azından bir ele ihtiyaç duyarlarken kadınların vulva-dudakları hep birbirlerine değer. Kadınlar kendilerine her zaman değerler. Kendi içinde onlar hep ikidirler. Ama bu iki birlere bölünemez. Irigaray cinsel ilişkiyi, kadınların bu birbirine değen iki dudağı kabaca ayıran, otoerotizmi kesintiye uğratan şiddetli bir giriş olarak tanımlar.¹⁰⁵ Kadınlar bu ilişki biçiminde fazlaca bir haz bulamazlar. Kadınların arzu dili erkeklerinkinden farklıdır. Batı kültüründe fallus, yani erekte olmuş penis; iktidarı, bütünlüğü ve tamlığı simgeler. Bu biçimsel ve görsel organ aynı zamanda egemen kültürde görselliğin baskınlığı, biçimin bireyselleşmesi ve ayrımcılığı olarak dişil erotizme yabancıdır. Kadınlar seyretmekten çok dokunmaktan haz alırlar. Kadınların cinsel organlarının gizli olması, görülmemesi bir korku uyandırır. Bir *delik*, görülecek-bir şey-olmaması, reddedilir, dışlanır ve temsil edilmez. Bu görülmeyen organ kendine ait bir biçiminde yoksundur. Kadınlar tamda bu tamamlanmamış biçimden haz

¹⁰⁴ Stone, a.g.e. s.190.

¹⁰⁵ Irigaray, a.g.e. s.24.

alırlar.¹⁰⁶Fakat fallus biçimi ayrıcalıklı kılan kültür sadece tamlığı değerli bulur ve dişil hazzı yadsır. Tek biçim, tam anlam ve tam cinsel organ penistir. Fallus merkezli söylem mekanizması, kadının cinsel organını ne bir ne de iki olarak tanımlayamaz. Kadın tanımlanmaya direnir. Penisin kalınlığı, büyümesi ve hacmi kendisini görsel biçimde gösterir. Kadınların cinsel organı ise tersine gizli kalır. Yine de kadınların çocuk sahibi olması bu gizemi çözer ve kadınlar kültürde anne olarak temsil edilirler. Böylece annelik, bastırılmış dişil cinselliğin boşluğunu doldurur.

Irigaray, kadın-olarak-konuşma ve bir *dişil yazın (ecrite feminine)* kurgular. Kadınların konuşması eril söylem mekanizması ile anlaşılabilir. Kadın dili, her seferinde kendinden mırıldanarak uzaklaşır, çelişkili kelimeler, bitmemiş cümleler kullanır. Kendine döndüğünde o artık farklı bir yerdedir. Onu dinleyen farklı bir kulakla dinlemesi gerekir, sürekli kendi kendini dokuyan ve başka anlamlara açılan kelimelerle beslenen, aynı zamanda sabitlenmemek veya pıhtılanmamak için kelimelerden kurtulan bir dil. Kadınların kendi-içlerinde-olması, sessizliğin samimiyeti, çoğul, dağınık ve dokunmak anlamına gelir.¹⁰⁷Irigaray, bu anlatımlarda biyolojik özcü bir dişillik peşinde değildir. O inşacı terimlerle kadınların ve Kartezyen öznenin sabitliğini bozarak çoğullaştırmanın peşindedir. Irigaray'a göre, dişil yazın fallus merkezli kültürün tekçi ve bütüncü anlayışını reddederek radikal bir dönüşüm yaratabilir. Irigaray,

¹⁰⁶ Irigaray, a.g.e. s.25.

¹⁰⁷ Irigaray, a.g.e. s.29.

“Neyin kadınca bir sözdizimi olabileceğini ifade etmek basit ve kolay değildir çünkü bu sözdiziminde ne bir özne ne de nesne olacağı için dolayısıyla ‘bir’lik ayrıcalıklı olmayacaktır..”¹⁰⁸

diyerek eril olmayan, farklı bir konuşma düşünür. Kadınları ikincilleştiren özne/nesne karşıtlığının yıkılması gerektiğini savlar. İçine doğduğumuz fallusmerkezli dil ve sahip olduğumuz bedensel semboller, anlam dünyamızı ve eylemlerimizi belirler. Irigaray, toplumsal cinsiyet kavramı yerine *cinsel fark* kavramını kullanır. Toplumsal beklentilerin, rollerin, derinlere gömülü cinsiyetli bedenlerin imgeleri ve sembollerinden kaynaklandığını öne sürer. Irigaray, erkeklerle eşit olmak yerine “farkın-uygulamaya-sokulmasını” ister. *Cinsel farkın*, kültür tarafından kabul edilip pozitif terimlerle ifade edilmesi gerektiğini savlar. Ama belirli bir özsel kadın doğası varsaymadığı için kültürel feministlerden ya da radikal feministlerden ayrı bir yerde durur. *Dişil cinsellik* ve *dişil yazıma* bir metafor ya da anoloji olarak başvurur. Çünkü o hep var olanın açığa çıkartılmasından çok inşa edilmesi ve yaratılmasının peşindedir. Bu yaratım tekçi, bütüncü değil çoğul ve akışkan olmalıdır. Irigaray’ın biyolojik kadınlık temelli yaklaşımı *Stratejik Özcülük* olarak da adlandırılır.¹⁰⁹Özcü olmadığını iddia etse de Irigaray’ın bu girişimleri geleneksel kadınlık imgelerini pekiştirme riski taşır. Toplumsal cinsiyetleri yeniden-üretme işlevi görebilir. Özcü olmadığını söylemek tek başına yeterli midir? Butler’ın söyleyimiyle Irigaray maşist bir imleme ekonomisinin tekçi yapısının mantıksal, epistemolojik temellerini ifşa ederken evrensel bir biçim kazandırmaktan kaçınmaz. Butler, farklı kültürleri fallus merkezli örnekleri sıralayarak biraraya

¹⁰⁸ Irigaray, Aktaran. Hekman, a.g.e ,s.140.

¹⁰⁹ Hekman, a.g.e. ,s.203.

toplama çabasını, bir tür epistemolojik emperyalizm olmakla itham eder.¹¹⁰ Bu risklerine rağmen Irigaray'ın bütünleştirici imleme ekonomisi, Kartezyen öznenin monolitik yapısını teşhir etmesiyle önemli bir açılım yapmıştır.

Julia Kristeva da Irigaray gibi söylemi öznenin kuruluşunda merkeze koyar. Ama onun öznesi henüz bitmemiş, sürekli inşa halinde olan, süreçteki-öznedir.

Julia Kristeva'nın özne teorisine ve sosyal bilimlere en önemli katkısının *konuşan beden* kavramı olduğu çoğu feministin ortak düşüncesidir. Kristeva, Irigaray gibi öznenin kavranmasında psikanaliz ve dilbiliminden yararlanır. Kadınların baskı altına alınması ve ayrımcılığa uğramasının temelinde kavramsal hiyerarşik ikiliklerin çok önemli olduğunu düşünür. Öznenin ilk oluşumunu, yani benin, ayrımın oluşmasını, pre-ödipal döneme, anneyle ilişkili döneme bağlar. Freud ve Lacan'ın olumlu bir okumasını yaparken, onlardan önemli ayrımlarda taşır. Kristeva, öznenin oluşumundaki bilinç ve bilinç-dışı süreçlerin katkısını kabul ederken, bastırma sonucu oluşan huzurlu ve istikrarlı bir kendilik iddiasını reddeder. Ona göre özne, tamamlanmış, dingin bir kendilik değil, tersine *savunmacı* bir pozisyonudur. Özne her zaman, kimliğini tehdit eden içeriden ya da dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı savunmadadır. Kristeva öznenin oluşumunda dili ve söylemi merkeze koyar. Ama Kristeva'nın özne kavramı, tamamlanmış bir öznenin ziyade bir *süreç* olarak öznedir. Kristeva'ya göre,

“Özne asla yoktur. Özne sadece *anlamlandırma süreci*dir ve erkek sadece bir anlamlandırma pratiği olarak ortaya çıkar, yani toplumsal, tarihsel ve anlamlandırıcı etkinliğin kendini açığa vurduğu *konum içinde* erkek yoktur.

¹¹⁰ Judith Butler, Cinsiyet Belası, s.61

Öznenin bilimi yoktur. Özne üzerinde hâkimiyet kuran bir düşünce gizemlidir: var olan her şey öznenin kendi çabasıyla her zaman yakın gelecekte olması beklenebilecek pratik alandır.”¹¹¹

Kristeva’nın alıntıda vurguladığı öznenin *yokluğu, önceden-verili, bilen, üretici, soyut bir öznenin yokluğudur*. Aslında o tümüyle özne fikrinden vazgeçmez. Anlamlandırma bilinci ve konuşan-varlık (parletre) kimliği bağlamında özne fikrini korur. Ama bu özne öteki ile ilişki içinde istikrarsızlaşan bir öznedir. Kristeva’nın özne kavramı ne fallus merkezci özne kavramına benzer ne de inşacı anlayışın pasif ve edilgen öznesidir. Devrimci bir potansiyele sahiptir. İnşa edilen özne, kendi öncesindeki özneyi yapıbozumuna uğratarak, özneyi dönüştürür.¹¹²

Kristeva, özne ve kadın tartışmasında özsel bir kadınlığı reddeder. Ona göre kadınlık dilsel olarak inşa edilir. Kadınlık, anlam düzeni ve anlamlandırma süreci içinde var olur ve her iki cins de *konuştugu, düşündüğü ve yazdığı* sürece aşırı ya da ihlalcı öteki olarak konumlanabilir. Kristeva, bir adım daha atarak bedenin kendisini de dilsel inşa alanına sokar. Beden ancak anlamlandırma süreciyle bir birlik içinde anlaşılabilir. Kristeva, yeni bir özne teorisine ihtiyacımız olduğunu öne sürer. Bu özne teorisi, Kartezyen özne teorisinin, dışarıda bıraktıklarını kapsayacaktır.

Özne, sembolik ve semiyotiğin diyalektik ilişkisiyle oluşur. Sembolik, dilsel düzen, mantık ve akılsal dünya düşüncesine tekabül eder. Semiyotik ise sembolüğün tersine, dildeki bulanık ve belirsizliğe işaret eder. Semiyotik, özne/nesne ayrımından bile önceki döneme tekabül eder. O dürtülerin, güdülerin ve annesel

¹¹¹ Susan Hekman, Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi, s.144

¹¹² Susan Hekman, Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi, s.146

olanın işaretidir. Semiyotik süreç *ön özneyi* kurar. Özne, her zaman semiyotik ve sembolğin birlikte bir üründür. Kristeva semiyotiğı şöyle anlatır:

“Yoksunluklarla ve yasaklarla bu otorite, bedeni, nüfuz altına alabilen ve terk eden bir iktidarın, temiz ile kirliyi(kendi ile kendi olmayanı),olanaklı ile olanaksızı birbirinden ayırıştıran arkaik bir iktidarın işaretlendiğı ve uygulandığı bir uzama[territoire] dönüştürür. Bu uzamsa bölgelerden, deliklerden, noktalardan, çizgilerden, yüzeylelerden ve çukurlardan oluşur.Söz konusu olan ‘ikiliğe dayalı mantık’ın kurulması, semiyotik olarak adlandırdığım bedenin bir ilk haritasının oluşturulmasıdır.”¹¹³

Bedenin iktidarın üzerinde iş gördüğü bir kurum olarak düşünülmesi Foucault’yu hatırlatır. Semiyotik anne ilkesi ya da anne otoritesinin alanıdır. Daha bu aşamada henüz konuşma öğrenilmemişken, simgesel göstergelerin kullanımından önce anlam oluşmaya başlamıştır. Kristeva, bebeğın emmeyi kabul edip reddetmesinde anlamın oluşumunu bulur. Bu anlam sembolğin anlamından farklıdır. Bu dönemde oluşan beden imgemiz öznelliğimizle yakından ilgilidir. Kendimizi, benliğimizi dış dünyadan bedenimizin biricikliği ile ayırırız. Beden, sınırları olan, sahip çıktığımız, denetleyiptemiz tutmaya çalıştığımız ve toplumsal ilişkilerde bizi temsil eden toplumsal bir kurumdur. İktidar bedeni sabitleyerek, izleyerek ya da ölçerek özneyi denetim altına alır. Ben, şahsiyetini bu dünyadan ayrı, sınırları çizilmiş ve kendine ait temiz beden ile anlar. Oysa bu beden hayali bir bedendir. Gerçekte bu temiz beden; sidik, dışkı, gözyaşı, kan, regl gibi akıntılarla benin denetimi dışındadır. Bedenden çıkan bu akıntılaröznenin birliği ve özerkliğini tehdit

¹¹³ Julia Kristeva, **Korkunun Güçleri**, Çev. Nilgün Tatal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.103.

eder. Kristeva'ya göre bu temiz beden beklenmedik akıntılarının defedilmeye çalışılması, öznenin savunmacı pozisyonun göstergesidir.¹¹⁴

Kristeva, semiyotiği anlatmak için Platon'un Timaios adlı kitabındaki *bölge*(chora) kavramına başvurur. Platon bu bölgeyi yetiştiren ve annesel olarak tanımlar. Semiyotik, işte bu annesel olandır. Dile simgeselden çok önce girer. Simgesel düzene geçişte gerekli olan ayrımın oluşabilmesi için anne otoritesi ve bu bedensel topografyanın bastırılması ya da dışlanması (abjection) gerekir.¹¹⁵ Ama bu dışlama Freud'un bastırma kavramından farklıdır. Bastırmadan farklı olarak dışlanan, bilinçten tümüyle yok olmaz. Özneliğin sınırlarında yaşamaya devam eder. Anne bedenine bağımlı olan arkaik ilişkinin izi, öznenin tüm yaşamı boyunca devam eder. Kristeva'ya göre *iğrenç*, bu çift değerli dışlanmayı gösterir. Özne, hem tam ve huzurlu bir bütünlük olarak hissettiği anne karnına, yani o döneme dönmeyi arzular, hem de bağımsız olmak ve özerkliğini korumak ister. Hayali arkaik annenin onu yutmasından korkar. Ataerkil ilkeye bağlı simgesel düzenin vaatlerine bağlanan özne, aslında kırılgan ve muğlaktır. Kristeva *Korkunun Güçleri* adlı kitabında, iğrenme ve dışlama ediminin din tarihi ve edebiyattaki izlerini sürer. İğrenme kavramını çok etkileyici bir tarzda irdeler. İğrenme ne özne ne nesnedir.

“Varlığın kuralsız, zıvanadan çıkmış bir içeriden ya da dışarıdan kaynaklandığını sandığı, tahammül ve tahayyül edilebilir olasılığın dışına defedilmiş bir tehdide karşı şiddetli, karanlık isyanlarından biridir iğrenme. Tehtid orada, çok yakındadır ama özümsemez. Tiksiniyor yadsır. Bir

¹¹⁴ Mansfield, a.g.e. ,s.106.

¹¹⁵ Hekman, a.g.e. ,s.148.

kesinlik, utanç verici olandan korur onu; gurur duyduğu, tutunmaya çalıştığı bir kesinliktir bu.”¹¹⁶

Bu psikolojik tepki öznenin kendi bütünlüğüne karşı hissettiği tehdidi bertaraf etmek için verilir. Belirsizlik özneyi rahatsız eder. O hep kesinliğin, hakikatin ve belirli olanın peşindedir. Kristeva, ilkel toplumlardaki dinsel murdarlık ritüellerinde, öznenin iğdiş edilme değil tüm varlığını yitirme tehlikesinin simgeselleştirilmesini bulur. Bu ritüeller, öznenin annenin bedeninde kendisini yitirme korkusunu yatıştırır.¹¹⁷

Özne sembolik düzenin dogmatik evresinde semiyotiği yadsır. Sembolik bu yadsımayla birlikte kendi *hakikatinide* inşa eder ama bu yadsıma asla tümüyle gerçekleşmez. Semiyotik bir anlamda sembolige sızar. Özne her zaman semiyotik ve sembolüğün diyalektik ilişkisiyle oluşur. Semiyotik anneseli, dişil olanı temsil ederken, sembolik eril olanı, ataerkil düzeni temsil eder. Kartezyen özne teorisi semiyotiği göz ardı ettiği için yanlış ve eksiktir. Sembolik, bilim dilinde daha etkinken, şiir ve edebiyatın dilinde semiyotik daha etkindir. Sembolik ve semiyotiğin karşıtlığı modern söylemlerdeki karşıtlığın temelini oluşturur. Doğa, semiyotiğe denk gelirken, kültür sembolige denk gelir. Gündelik zamandan kaçan bedensel haz ya da kadın semiyotiğe karşılık gelirken, çizgisel eril zaman ve ataerkil düzen sembolige karşılık gelir.¹¹⁸

¹¹⁶ Kristeva, a.g.e. ,s.13.

¹¹⁷ Kristeva, a.g.e. ,s.94.

¹¹⁸ Hekman, a.g.e. ,s.149.

Kristeva, ötsel bir kadınlığı öne sürmez ama inşa edilmiş kadınlıkta, semiyotikle çakışması yüzünden devrimci bir potansiyel görür. O ayrı bir kadınlık dilinin kurulmasından ziyade, semiyotiğin sembolige dâhil edilmesiyle, eril dilin içeriden yıkılmasını öne sürer. Kristeva,

“Yenilikçiliğin her zaman yeraltıyla bağlantıları olmuştur. Sadece günümüzde bu bağlantıyı kuran kadındır. Bu önemlidir çünkü bir kadın olmak toplumsal, cinsel, sembolik deneyimler içinde bir başka şey olma aracı ve bir başkası, yani yapma-süreci içinde bir özne, sınama-içinde bir özne olma imkânı sağlar. Yeniliğin temelini oluşturan bu kopuş ve olumsuzlama uğraşını ‘kadınca’ olarak adlandırıyoruz. Bu ‘kadınca’yı üstlenmeyi gerektiren ‘ben’ olmasa da, o daha az işlerlikte değildir, sonlu olan her şeyi reddeder ve bu kavramın hayatını (cinsel) haz içinde sağlama alır. ‘Ben’, yani bir kavramsal arayış öznesi aynı zamanda bir farklılaşma – cinsel çelişkiler-öznesidir.”¹¹⁹

diyerek kadının devrimci potansiyelini bir yapma sürecinde olmasına bağlar. Çünkü kadınlar ataerkil düzende, semiyotiği, anneseli, dişil bedeni yadsımakta zorlanırlar. Eğer dişil bedeni yadsırlarsa kendi bedenlerini de yadsımaları gerekir. Semiyotiği dışlayarak (abject) kurulan sembolik eril düzenle kendilerini özdeşleştiremezler.

Kristeva, anneselin üzerine olan söylemlerin değiştirilmesini çok önemli bulur. Annelik bir işlevdir, kadınlık ya da dişiliğe indirgenemez. Kültürde, annelik üzerine söylemler çok kısıtlıdır. Dinsel söylem kutsallık atfederken bilim biyolojik

¹¹⁹ Kristeva, Aktaran.Susan Hekman,Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi,s.150.

açından yaklaşmıştır. Oysa annelik bir işlev olarak değerlendirilmeli, anne-kız çocuğu ilişkileri yeniden düşünölmelidir.¹²⁰

Semiyotiğin, sembolige katılmasının, hem dilsel hem de politik sonuçları olacaktır. Bu devrim ataerkil düzeni oluşturan, kadınları ikincileştiren düzeni tamamen yıkacaktır.

Kristeva'nın farklılık fikrinden tekilliğe, *unes femmese* geçtiği ünlü *Kadınların Zamanı* makalesine bakmak yararlı olacaktır. Makalede iki tür zamandan bahsedilir. Çizgisel zaman ve döngüsel ya da anıtsal zaman... Çizgisel zaman; eril zamandır, ilerlemeci ve ardışıktır. Döngüsel zaman ise biyolojinin ritmi, doğum-yaşam döngüsü, tekrara dayalı zamandır. Anne-kadın işte bu döngüsel zamanı temsil eder. Feminist hareket zamanı alıp değiştirmiştir. Birinci kuşak feminizm, kamusal alandaki eşitlik talepleriyle, eril çizgisel zamana katılma çabasındadır. Kadınlar haklı olarak, evrensel bir özdeşlik için, tanınma ve onaylanma için mücadele etmişlerdir. Oy hakkı, mülkiyet hakkı, meslek sahipliği kazanılmış ama kadınlar için yeterli olmamıştır. İkinci kuşak feminizm farklılık üzerine mücadele etmeye başlamışlardır. Kristeva, bu mücadelenin arkaplanını liberal demokratik devletlerin eşitlikçi söylemleri ile Freudçu cinsiyet farkı söyleminin arasındaki yarılmada bulur. İkinci kuşak kadınlar çizgisel zamanı reddederek kadınların özgüllüğüyle ilgilendiler. Kristeva,

¹²⁰ Hülya Durudoğan, "Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın", **Cinsiyetli Olmak**, Der.Zeynep Direk, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s.66

“Kadın psikolojisi ve onun simgesel gerçekleşimlerinin özgüllüğüyle ilgilenen bu kadınlar, kültürün geçmişte dilsiz bıraktığı özne-içi ya da bedensel deneyimlere bir dil kazandırmaya “¹²¹

çalıştıklarını belirtir. Yeni feminist kuşak, Kristeva’nın simgesel sorun diye adlandırdığı, cinsel farklılıkla iç içe geçmiş simgesel olanı tehdit eder. Önce dişil olan sonra da tekil olanın özgüllüğü keşfedilmelidir. Toplumsal düzen bir dışlama ve kurbanlık sözleşmesiyle kurulmuştur, Kadınlar erkek egemen düzenin kurbanlığına isyan etmişlerdir.

“Baba,Oğul..Ve Kadın Adına”¹²²

Kristeva, farklılık düşüncesinden yola çıkan feminizmin *Kadın, Kadın Gücü, Kadın Yazısı* gibi girişimleri, dinin öznelere rahatlatmak için sunduğu hayali tasarımlara başvurmasına benzetir. Kadın adına konuşan feminizmde bir tür din işlevi görür. Çünkü bu tasarımlar cinsel farklılıklardan değil, toplumsal marjinallikten kaynaklanmaktadır. Kötülüğün günah keçilerine ihraç edildiği karşı-toplum girişimlerini, kadiri-mutlak anneye duyulan özleme benzetir. Oysa tam da bu anne hayali sorgulanmalıdır. Feminizm, farklılık talebini dişilin tüm tikelliklerine yansıtarak, öznenin çoğulluğunu, her bir kadının özgüllüğünü ortaya çıkarmayı başarabilecek midir? Kristeva, evrenselleştiren ve birleştiren dilin ortaklığının demistifiye edilmesi gerektiğini savlar. Kadın ve erkek cinsiyetlerinin hem biyolojik hem de simgesel varlıklarının göreceliliğinin ortaya çıkartılması, tekilin özdeşimlerinin çoğulluğunda ortaya çıkacaktır. Böylece ben ve öteki arasındaki

¹²¹ Julia Kristeva, “Kadınların Zamanı”, http://www.academia.edu/6331673/Kadınların_Zamanı_-Julia_Kristeva, (Çevrimiçi) 30.09.2018,s.13.

¹²² Kristeva, a.g.e. ,s.26.

karşılaşmada ortaya çıkabilecek ölüm tehdidine karşı, akışkan özdeşleşmelerin verdiği sorumluluk üstlenilebilecektir.¹²³

Irigaray gibi Kristeva’da dilin, öznenin kimliğinin, cinsiyet farkının oluşumunda, anlamlandırmasında ve iletilmesinde merkezi rolünü savunur ama Irigaray’ın kadın dili önerisine katılmaz. Dil kültürel kodların ve bilinçdışının katılımıyla cinsel farkın konumlandığı istikrarsız bir düzendir. Annesel olanın, semiyotiğin dile katılmasıyla öznenin dönüşümü gerçekleşecektir. Kristeva’nın annesel olana tanıdığı ayrıcalıklı konum Butler tarafından daha sonra eleştirilecektir. Butler haklı olarak, annelik yasasını babaerkil yasadan önce varlığının öne sürülerek himaye altına alınmasının, kaçınılmaz olarak anneliğin üretilmesiyle sonuçlanacağını altını çizer. Butler, Foucaultcu bastırmanın üretken okumasını yapar. Kristeva’nın yadsındığını ve bastırıldığını iddia ettiği dişi beden yasa öncesi varlığını sorgular. Baskı altına alan ve yadsıyan yadsıdığını üretmez mi?¹²⁴ Butler’ın görüşlerine tezin üçüncü bölümünde geniş biçimde yer verilecektir. Irigaray ve Kristeva, öznenin cinsiyet farkının üretilmesinde yaşamsal olan kültürel simgeler ve sembollerdeki, fallusmerkezli hiyerarşik ikilikleri ortaya çıkartmışlardır. Özneyi sadece dil ve psikanaliz ile açıklamaya çalışmak, toplumsal yapıların somut ilişkileriyle bağlarını açıklamada yetersiz kalır. Öznelliği nesnellikle ilişkilendirecek kuramlara ihtiyaç vardır. Feministler tezin üçüncü bölümünde genişçe tartışılacak olan kesişimsellik teorileri ile öznenin oluşumunun dinamiklerini genişletmişlerdir.

¹²³ Kristeva, a.g.e. ,s.28.

¹²⁴ Judith Butler, **Cinsiyet Belası**, Çev.Başak Ertür, Metis Yayınevi, İstanbul, 2005, s.168.

İkinci dalga radikal ve sosyalist feministlerin politikaları kadın ve erkeğin farklılığı üzerine temellenmiştir. Terasa De Lauretis, ikinci dalga feminist hareketin kadını tanımlamaya çalışırken kadının yokluğunu keşfettiklerini belirtirken haklıdır. İkinci dalga feministler bir kadın paradoksuyla karşılaşır. Kadın, üzerine hem sürekli konuşulan hem de yok olan, seyirlik olan ama temsil edilmeyen, sesi duyulmayan, nesne kılınan, eş zamanlı olarak varlığı ileri sürülen ve reddedilen, olumsuzlanan ve kontrol edilen çelişkili bir varlıktır. De Lauretis, feminist teorinin kendini tanımlamasında ikinci bir tarihsel momenti ileri sürer. Feminist teori artık doğrudan bu kadın paradoksunu merkeze koyar.¹²⁵ 1980'lerden itibaren feministler özneyi doğrudan ele alan analizler yapmıştır. Özne kavramı çoğullaştırılmış, istikrarsızlaştırılmış, parçalanmış ve çeşitli tikel eksenlerde tanımlanmıştır. Bir yandan postmodernizm ve postyapısalcılık kuramlarından etkilenen Queer teori, öte yandan postkolonyalizm, siyah ve renkli feminist kadınların feminizmin etkileri ile kesişimsellik teorileri ortaya çıkmıştır. Hümanizmin sona erdiğini ilan eden, türlerin yoldaşlığını savunan posthumanist teoriler ile yeni özne kavrayışları ortaya çıkmıştır. Tezin üçüncü bölümünde üçüncü kuşak ya da günümüze kadar gelen son dönem bu tartışmalar ele alınacaktır.

¹²⁵ Teresa De Lauretis, "Eccentric Subjects: Feminist Theory and Historical Consciousness", <https://programaddssrr.files.wordpress.com/2013/05/eccentric-subjects-feminist-theory-and-historical-consciousness.pdf>, (Çevrimiçi) 30.09.2018, s.115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEMİNİST KURAM VE ÖZNE :

ÇOĞULLAŞAN ÖZNE

3.1 Melez Özne

Bu başlık altında ele alacağımız melez özne anlayışının detaylarına geçmeden önce, genel olarak çoğullaşan özne anlayışlarının tarihsel arka planına bakmak yararlı olacaktır.

1970'lerin radikal ve sosyalist feministleri pek çok feminist kanat tarafından dışlayıcı olmakla eleştirildiler. Lezbiyen feministler heteroseksizmi, renkli kadınlar ve siyah feministler ırkçılığı, postkolonyalistler sömürgeciliği görmeyen kör bir feminizm yaptıkları için, radikal ve sosyalist feministleri eleştirdiler. Beyaz, heteroseksüel, orta sınıf kadınların deneyimleri evrenselmiş gibi ele alınıyor ve gerçekte ırk, sınıf, etnisite, cinsel alanların kesişen eksenlerinde yaşayan kadınlar yansıtılmıyordu. Mesele sadece yanlış analiz edilmesi konusu değildir. Feminist teoriler aynı zamanda iktidar ilişkilerinin farklılaştırma stratejilerine söylemleri ile suçortaklığı yapmakla suçlanır. Sadece cinsel fark temelli, kadın ve erkek arasında kurulan tek yönlü egemenlik ilişkisini varsayan feminist teoriler sınırlayıcı ve dışlayıcı bir konuma işaret ederler. Eşitlik politikalarının ya da *kadın dili*, *kadın-kültürü* gibi karşı hegomanya kurmaya yönelik analizlerin, ayrımı şeyleştiren ve

pekiştiren sonuçları olmuştur. Siyah feminist yazar Audre Lorde'un *Mary Daly'e açık mektub'u*¹²⁶bu eleştirilerin güçlü bir örneğini teşkil eder.

“Mary, ben bunun ırkçı yıkıcı güçlere ve kadınlar arasındaki ayrılığa nasıl hizmet ettiğini bilmenizi isterim.-beyaz kadının tarihi(herstory) ve mitinin meşru varsayılması ve onun tek tarihi ve mitinin arkaplanı ve gücü için tüm kadınları seferber etmek, ve beyaz olmayan kadınları ve onların tarihini dekorasyon olarak ya da kadın kurbanlaştırmasının örneği olarak değer vermek. Bu dışarıda bırakmanın Siyah Kadınlar ve Renkli kadınlar topluluğu üzerindeki etkilerinin farkına varmanızı ve kendi kelimelerinizin nasıl değersizleştirdiğini görmenizi rica ediyorum. Patriyarka bizi reddettiği zaman bizim katillerimizi teşvik eder. Radikal lezbiyen feminist teori bizi reddettiği zaman, kendi ölümünü destekler.”¹²⁷

Teresa De Lauretes, feminizmin bu momentini, feministlerin işgal edecekleri, kolonize edecekleri bir alan bulmaya benzetir. Feministler kadın imgesinde bir doğanın ya da saf arzu etiğinin peşine düştüler. Bu feminist meta etik bizzat feminizmin kendisini zehirlemiştir. ¹²⁸De Lauretes'in dikkat çektiği gibi bu stratejiler hala çok değerli olmasına rağmen feminist teorinin kendisini açması ve diğer egemenlik baskı alanları ile ilişkileri dikkate alması gerekmektedir. Üçüncü kuşak ya da son dönem feministler bu eleştirileri içererek farkın çoğullaşması ve farklılığın dâhil edilmesini konu alan çalışmalar yaptılar. Bu feminist teorilerde postyapısalcılığın, psikanalizin ve postkolonyal çalışmaların etkileri açıktır.

¹²⁶ Mary Daly, *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism* (1979) yazarı.

¹²⁷ Audre Lorde, akt. Theresa de Lauretes, a.g.e. s.133.

¹²⁸ Lauretes, a.g.e. ,s.132.

Son dönem çalışmalar üç alt bölümde ele alınacaktır. Öncelikle melez özne başlıklıbu bölümde, kesişimsellik ve postkolonyalist feminizm ele alınarak öznenin sınıf, ırk ve etnisite eksenlerinin feminist teoriye katılmasına değineceğiz. Daha sonra Queer özne bölümünde, kadın/erkek ayrımını temelden sorgulayan queer teorisi ele alınacaktır. Bedenleşen özne, Yeni materyalizm: bedenleşen özne bölümünde insan sonrası (posthumanism),yeni maddeci feminizm ve bedenle ilgili çalışmalara değinilecektir.

Irak, sınıf ve etnisite eksenleri feministler tarafından De Lauretis'in vurguladığı gibi belkide biraz hızlıca feminist teoriye dâhil edildi. Özne birbiriyle çelişen ve/veya pekiştiren farklı kuvvetlerin etkisi altında inşa olan bir varlık haline geldi. Artık özne sadece kadın/erkek karşıtlığı ile belirlenen bir kadınlık değil, çoğul kimliklere ve akrabalıklara sahiptir. Özellikle Afro-Amerikan feministlerin postyapısalcı teorileri ırk teorisi ile birlikte kullanımlarıyla beraber, kesişimsellik teorileri ortaya çıkar. Öznenin ırkı, sınıfı, etnisitesi ve cinselliği gibi tikel konumlarının en az psiko-tarihsel öznellikleri kadar önemli olduğunu gösterdiler.

De Lauretis, feminizmin artık başka teorileri eleştirerek teori yapmak yerine doğrudan kendisini tanımlamaya başladığını öne sürer. Toplumsal pratikler ve söylemlerin içsel bağlılığı feminizm bağlamında ele alınır. Özne güç ilişkilerinin alanı olarak anlaşılan toplumsal alanda, eşzamanlı çoğul konumlara sahip bir belirlenim kazanır.¹²⁹

¹²⁹ Lauretis, a.g.e. ,s.131.

Kadın sadece erkeğe karşı bir konumda değildir. Aynı zamanda siyah ve lezbiyen olabilir. Siyah kadınlar ırkçılığı siyahlar gibi değil siyah kadınlar olarak kendilerine has deneyimlerler. Bell Hooks'un *Feminist Teori: Çeperden Merkeze* (1984) ve Patricia Hill Colins'in *Siyah Feminist Düşünce*(1990) adlı kitapları ırk konusunu tartışmalara dâhil eden kurucu metinlerdir. Siyah kadınların deneyimlerinin ayrıcalıklandırılmamasına dikkat çekerek analize dâhil edilmesi gerekliliğini savunurlar. Beyaz olmayan diğer bir grup kendilerine Renkli Kadınlar olarak tanımlarlar. Onlarda Amerika'daki feminist teoride renkli kadınların deneyimlerinin içermemesini eleştirirler. Genel olarak feministlerin *kadını*, beyaz ve orta sınıf bir kadının deneyimini ve direnişini temsil eder. Chandra Mohanty, feminist söylemin birleşik kadın kavrayışındaki Avrupa merkeziliğinin altını çizer. Mohanty'e göre batılı feministler, üçüncü dünya kadın kavrayışına dayanarak kendilerinin ayrıcalıklı konumlarını inşa ederler. Irk, etnisite, sınıf ve cinsel kimliklerini feminist teoriye katan yaklaşımlardan önce postkolonyal çalışmalar incelenecek, daha sonra kesişimsellik teorisi ele alınacaktır.

3.1.1 Postkolonyal Özne

Postkolonyal çalışmalar özne kavrayışına, *hükümler özne konumu* ve *sömürgeci özne* gibi kavramları eklemiştir. Böylece Batılı özne söyleminin, kültür emperyalizmi ile bağlantısı kurulur. Postkolonyalizme göre Batı ve Doğu birbirlerine karşı söylemsel kurulan ikiliklerdir. Batının gelişmiş ve seküler kuruluşu, Doğu'nun azgelişmişlik söylemleriyle kuruluşuna bağlıdır.

Postkolonyal feminizm, daha önceki feminizmin sadece batı kültürlerinin kadınlarının deneyimini yansıttığını gösterir. Postkolonyal feministler, ana akım feminist düşüncelerin evrenselleştirme eğilimini eleştirdiler. Batı dışında yaşayan kadınlar gelişmiş ülkelerin ana akım feminist araştırmalarında yanlış temsil edilmişlerdir. Kadının sınıf, ırk, etnisite ya da cinsel yönelimini görmeyen sadece toplumsal cinsiyeti ile tanımlayan evrensel kadın kavrayışını eleştirirler. Postkolonyal feminizmin, genel olarak postkolonyal teori ve yerli hareketlerle güçlü ilişkileri vardır.

Chandra Talpade Mohanty, *Batının Gözleri Altında: Feminist Bilim ve Kolonyal Söylemler*, adlı makalesinde özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki kadınlar üzerine yapılan çalışmaları analiz eder. Mohanty, Batı feminist çalışmalarının tarihsel ve yerel çoksesliği bastırdığını savlar. Bu çalışmalarda, üçüncü dünya kadınları, monolitik, blok bir bütün olarak temsil edilir. Evrensel bir *kadın* öznesi varsayılır. Mohanty feminist araştırmaların, kültür ve ideolojiyle kurulan birleşik öteki olarak *kadın* ile gerçek, kolektif tarihlerinin maddi özneleri olan *kadınlar* arasındaki ilişkinin incelenemesini yaşamsal bulur. İdeolojik kadın bilimsel, söylemsel, yasal, dilsel temsiller yoluyla kurulur. Temsil edilen kadın ve tarihsel özne *kadınlar* arasındaki bu ilişki, denk düşme, tanımlama veya dolaylı anlatım değildir. Bu belirli kültürlerin keyfi ilişki setinden oluşur. Mohanty incelediği feminist yazıların üçüncü dünya ülkelerindeki kadınların yaşamlarının tarihsel heterojenliğini ve malzemesini sömürgeleştirdiğini (kolonileştirme) öne sürer. Bu yazınlar bileşik ve tekil bir *üçüncü dünya kadını* imgesi üretir ve temsil eder.

Mohanty, bu çalışmaların arka planında bulunduğunu ne sürüdüğü  temel yaklaşımı eleştirir. Birincisi kadın kategorisinin stratejik yeri ya da konumudur. Sınıf, ırk veya etnisiteden ayrı olarak kadınların *oktan* oluşmuş tekil bir grup oldukları varsayılır. Bu kadınların içinde oldukları ilişkilerden önce, çoktan oluşmuş, ilgileri ve çıkarları olan bir grup oldukları varsayılır. Baskı altına alınmış olmaları ortaklıklarını kurar. İktidar ilişkisi ikili karşıtlıklarla anlaşılır. Gücü elinde tutan erkekler ve güçsüz kadınlar olarak bölünür. Bu ayrım her tür analizde evrensel bir işgrr. İkinci olarak, evrenselliğin kanıtlanması ve kültürler arası geçerlilik için belirli yöntemler kullanılır. Mohanty nc olarak da bu çalışmaların altında yatan politik g ve mücadele modellerini eleştirir. Ortalama 3.Dünya kadını, eğitimsiz, aile odaklı, dindar, geleneksel ve kendi bedeni üzerinde hak sahibi olmayan bir kurban olarak temsil edilir. Buna karşın, batılı kadın, seküler, gelişmiş, eğitimli, bağımsız ve özgürlüğüne sahip çıkan bir konumda kurgulanır. Kadınları *güçsüzleştiren* ideolojik ve maddi özelliklerin analizi yapılmaz. Tersine evrensel bir genel güçsüzlük söylemini teyit etmek için güçsüz kadın grupları bulunur. Bu söylem bütünleştirerek zselleştirir. Evrenselleştirme hamlesi yerelin heterojenliğini kendine mal etme ile sonuçlanır. Bu yaklaşımda direnişe ve failliğe yer bulmak zordur.

Mohanty, kadınların toplumdaki yerlerinin etkinliklerine göre belirlenmesinden çok o etkinliklere verilen anlama odaklanır. Örneğin çeşitli toplumlarda kadın annelere anneliğe verildiği kadar değer verilmez. Bu annelik eylemi ile konumu arasındaki ayrım bağlamsal olarak analiz edilmelidir.

Yine nc dünya kadınları üzerine yapılan feminist araştırmalarda marjinal kadınlar ya da lezbiyen kadınlar temsil edilmez. nc dünya kadınlarının kendi

aralarındaki farklılıklar ve yerel bağlamlar dikkate alınmaz. Üçüncü dünya kadınlarının cahil, eğitimsiz ve ataerkilliğin kurbanları olarak temsil edilmesinin politik sonuçları ne olabilir? Batılı feminist yazarlar, üçüncü dünya kadınlarını kurban ve kurtarılacak bir homojen grup olarak kurarak kendi konumlarını normalve gelişkin bir özne konumuna yerleştirirler. Bu temsiliyette üçüncü dünya kadınları nesnelliklerinden asla kurtulamazlar. Batılı feministler kadınları sadece cinsiyet farkı ile analiz ederek akrabalık, sınıf veırk gibi diğer yapısal ilişkilerinin *dışına* yerleştirirler. Oysa bu yapılar yoluyla kadın olunur. Radikal feministler ve liberal feministlerin *ezilmiş kadınlar* ve sosyalist feministlerin *cinsiyete dayalı iş bölümü* kategorileri benzer biçimde işleyerek homojen gruplar kurar. Buradaki tehlike biyolojik özcülüğün yerine kültürel özcülüğün geçmesi olacaktır. Kurtulmaya çalışılan tuzağa düşülür. Kadınların çoğul, tarihsel ve özgül deneyimleri, yalnızca batılı beyaz kadınların deneyimlerine indirgenir. Üçüncü dünya kadınlarının inşasında, *ezilmiş kadınlar* kategorisi, *ezilmiş üçüncü dünya kadınları* kategorisine dönüşür. Bu dönüşümde paternal bir eğilim vardır. Üçüncü dünya kadınları otomatik olarak dinsel, gelişmemiş, aile odaklı, geleneksel, kendi yasal haklarını bilmez, domestik ve bazen de devrimci, savaşmak zorunda olan olarak varsayılır. Bu şekilde *üçüncü dünya farkı* üretilir. Batı ve üçüncü dünya ülkeleri arasında bir hiyerarşi kurulur. Böylece homojenleştirilen ve bütüncülleştirilen üçüncü dünya kadınlarının, marjinal ve direnişçi modları silinir. Bu silme istenmeyerek bile olsa Batılı kültürel emperyalizmi güçlendirir. Batı hümanizmasının Öteki olarak kurduğu kadın, erkeğin merkeziliğini güvence altına alır. Batı feminist yazınındaki üçüncü dünya

kadınlarının tekilleştirilmiş homojen kurban temsiliyeti, Batı feministlerinin merkeziliğini güvence altına alır. Kendi ezilmişlikleri ile yüzleşmelerini gizler.

Hükümrân özne konumu, borçlu olduğu Ötekinin izini kendinde silmektir. Özne hep öteki ile ilişkide kurulur. Özne olabilmek için bir nesneye ihtiyaç duyulur. Aydınlanmanın özerk öznesi, kadınları nesne ve bedenle eşitleyerek, soyut bir konum inşa etti. Bu soyut konum sayesinde öteki ile hiçbir bağlantı yokmuşçasına bir *özerklik* hayali ve söylemi kuruldu. Postkolonyalist çalışmalar, Batı feminizmin kendi karşı tarihini kurarken aldığı hükümrân özne konumu yapı çözümüne uğrattır. Bu çözümlemede postyapısal ve postmodern metinselleştirme, söylem analizi merkezi yer teşkil eder.

Mohanty, çalışmalarıyla ırkçı ve heteroseksist olmayan radikal bir çok kültürcü feminizmin, hegomonik kapitalist rejimin ulusal/bölgesel sınırlarının ötesinde düşünmesi gerekliliğini gösterir.¹³⁰Küreselleşme çağında ortaya çıkan uluslararası işbölümünün yararına ideolojinin, kadınları ve erkekleri birer tüketici, çalışan ve yönetici kimlikleriyle kurması önemli bir yer teşkil eder. Toplumsal cinsiyet, sınıf ve ırka dayalı iktidarın kesişimlerinin sayesinde düşük ücretlerle ve iş güvenliği olmayan koşullarda çalıştırılabilecek güçsüzleştirilmiş gruplar oluşur. Mohanty, silikon vadisindeki üretimde düşük ücretlerle çalıştırılan göçmen kadınlarının ideolojik söylemsel kuruluşundaki uysal, tahammüllü, üçüncü dünyalı göçmen klişelerine dikkat çeker. Bu kadınlara ile ve yuva sahibi, geçici ve vasıfsız göçmen işçiler olarak belli haklara ve çalışma koşullarına sahip vatandaş işçiye karşı

¹³⁰ Chandra Talpade Mohanty, **Sınır Tanımayan Feminizm**, Çev. Hatice Pınar Şenoğuz, BGST Yayınları, İstanbul,2009, s.176

kurgulanır. Çalışma hayatının doğallaştırılmasında esnek, geçici ve görünmez hayat düşüncesi üçüncü dünya kadınının elverişli ve ucuz işgücü olarak kurulmasında belirgin rol oynar.¹³¹

Gayatri Spivak, *Madun Konuşabilir mi* adlı etkili makalesinde Batılı entelektüel üretiminin, Batı'nın uluslararası ekonomik çıkarı ile nasıl suçortaklığına hizmet edebildiğini analiz eder. Gilles Deleuze ve Michael Foucault'nun bir söyleşisini analiz ettiği çalışmasında söyleşide yapısökümü yaparak söylenmeyenin peşine düşer. Her iki düşünür de entelektüelin ve ideolojinin ekonomik tarihe katkısını göz ardı ederler. Özne eleştirilerinde yaratılan yanılsamada ironik biçimde geride muhafaza edilen özne gizli kalır. Gizlenmiş özne Batı ideolojisinin sözcüsü olmasına rağmen jeopolitik bir belirlenimi yokmuş gibi davranır.¹³² Spivak, örneğin işçi mücadelesine yapılan vurgunun uluslararası iş bölümünü ve küresel kapitalizmi inkâr ettiğini öne sürer. Adı anılan iki düşünürün arzu, iktidar ve öznellik değerlendirmelerindeki çıkarlara ve ideolojiye kayıtsızlıkları, Spivak'ın belirttiği gibi, “güçlü bir pasaporta sahip”, “sağlam bir para birimi” olan hukuki öznenin konumuna çok yakındır. Ezilenlere sorgusuz bir özne değeri verilir ve arzu lehine bölünmemiş özne kavramı yeniden takdim edilir. Mikropolitikanın savunusu yapan iyiliksever Batılı entelektüellerin üçüncü dünyacılığı, uluslararası iş bölümünü ve emperyalizmi görmez. Spivak postkolonyal entelektüelin tarihsel olarak dilsizleştirilmiş madunla konuşabilmesi için sistematik olarak kendi kadın ayrıcalıklarıyla öğrenmiş olduklarını geri sarması gerektiğini öne sürer. Postkolonyal entelektüel, söylemi eleştirirken yitik kayıp bir köken nostaljisine kapılmamaya

¹³¹ Mohanty, a.g.e. s.227.

¹³² Gayatri Spivak, *Madun Konuşabilir mi ?*, Çev.Dilek Hattatoğlu,v.d., Dipnot Yayınevi, 2016, s.17.

dikkat etmelidir. Madun kadınla konuşmaya çalışırken onun deneyimini ayrıcalıklandırmamalıdır.

Spivak, Batı sömürgeci epistemik şiddet olarak adlandırdığı söylem biçimine, Hindistan'dan bir örnek verir. Britanya'nın Hindistan'daki Sati adındaki dul kadınların yakılması ritüelini yasaklamasını inceler. Spivak bu edimde diyalektik iki karşıt söylemi yakalar. Bir tarafta “Beyaz erkekler, esmer kadınları, esmer adamlardan koruyor” cümlesi vardır. Öte tarafta “Kadınlar ölmek istiyordu.” cümlesi vardır. Bu iki yaklaşımı postkolonyal bağlamda analiz eder. İyiliksever Batı'nın, iyi toplumu kurma ideolojisinin emperyalist yanının altını çizer. Sutte'nin özel alandan kamusal alana sıçramasının ve ritüelden çıkıp bir suç haline gelmesinin, Britanya'nın merkantalist ve ticari varlığından, idari yasa koyucu ve toprak egemenliğine geçişiyle açık ilişkisini ortaya koyar. Spivak, kadınların intiharını basitçe bir özgür seçim olarak değerlendirmez. İntihara karşıdır ama bu yasak konulurken hiçbir Hindu'nun onayı alınmamasını manidar bulur. Söz konusu olan bu müdahalenin kadını korunması gereken bir nesne olarak inşa ederken, sömürgeci öznenin kendisini uygarlığın ve iyinin temsilcisi olarak kurgulanmasına ve emperyalist ekonomik çıkarların gizlenmesine olan katkısını açık etmektir. Spivak, Sati'yi romantikleştirerek, kadının özgür seçiminin göstergesine dönüştürme çabasında yerli sömürge elitinin muğlak konumunun izlerini görür. Bu milliyetçi nostaljik köken arayışıda sömürge öznenin konumuyla ilişkilidir. Postkolonyal entelektüel bu iki söylemin anlamına bakmalı ve madun kadının geri kazanılmasının ve konuşabilmesinin güzergâhlarını araştırmalıdır. Spivak, bu iki rakip cümlede, özgür seçim iddiasına karşılık, kadın öznenin hayat içinde kuruluşunda Lyotard'dan aldığı

differend'i bulur. Differend, tercüme edilemeyi, erişilemeyi ifade eder.¹³³ Batılı feministlerin 3. Dünya anlatılarında zavallı kurban kadın temsili emperyalist projelere bilinçsizce katkı sunar.

Feminist teori postkolonyal bir bağlama oturtulmalıdır, Ötekini asimile ederek temsil etmekten imtina ederken, ezilen kimlikleri ayrıcalıklandırmamaya çalışmalıdır. Kesişimsellik teorisi de benzer biçimde ırk, etnisite ve sınıf eksenlerini teoriye katmayı amaçlar. Devam eden bölümde kesişimsellik teorileri özne bağlamında ele alınacaktır.

3.1.2 Kesişimsellik

Siyah feministler ikinci dalga feministlerin kızkardeşlik vurgularının, evrensel, homojen kadın özne anlayışlarının nasıl siyah kadınları dışarıda bıraktığını gösterdiler. De Lauretis, ilk siyah kadın antolojilerinin başlığındaki ironiye dikkat çeker. Başlık şu şekildedir: Bütün Kadınlar Beyazdır, Bütün Siyahlar Erkektir, Ama bazılarımız Cesurdur. Siyah kadınlar, kadınlar arasında siyah; siyah erkekler arasında kadın olmanın temsilini bulmakta zorlanırlar. Patricia Hill Collins, kesişen baskılara ilk dikkat çeken feministlerdendir. Collins, öznelerin birbirine paralel değil iç içe geçen farklı baskıların kesişiminde yer aldığını vurgular.¹³⁴ Kesişimsel teorisyenlerine göre özne farklı kuvvetlerin işgördüğü bir toplanma noktasıdır. Adalet ancak bu farklı baskı kaynakları ve ilişkileri analiz ederek mümkün olacaktır.

¹³³ Spivak, a.g.e. s.89.

¹³⁴ Susan Hekman, **The Feminine Subject**, Polity Press, 2014, s.141.

İrk, sınıf ve etnisite sadece buzdağının görünen yüzüdür. Kadın öznenin oluşumunda karmakarışık pek çok güç vektörleri bulunur. Kesişimsellik kavrayışı ile farklılıkların tanınıp pazarlık edildiği politik grupların oluşturulması öngörülür. Pek çok farklılıkla işaretlenmiş gruplar çapraz politikalarla biraraya gelebilirler. Özneyi *egemenlik matrisi* içinde kuvvetlerin etkisiyle anlamak gerekir. Kesişimsellik vurgusu öznenin karmaşıklığına ve kadınlar arasındaki farklılığa tekrar dikkat çekti. Feministler açısından artık sözkonusu olan birleşik, homojen, tekil bir kadın değil, kuvvetlerin çarpıştığı toplumsal alanda yaşayan kadınlardır. Feminizm, postkolonyal bağlama oturtulan, farklılıkların ifade edildiği ve müzakere edildiği, kişisel ve politikanın bağlantılandırıldığı bir mücadele alanı olur. Homojen, beyaz kadın kimliği için dışlanan ve bastırılanlar tekrar içeri davet edilir. Feministler feminizmin güvenli yuvasından, evinden çıkarlar. Sadece erkeğe karşı tanımlanan arı saf kadın söylemi kirletilir. Feminizm kendini yerinden-eder ve evini terk etme riskine girer.

Chamahandra Talpady Mohanty, Minnie Bruce Pratt'in otobiyografisi incelemesinde bunu çok güzel ifade eder. Mohanty, Pratt'in *Identity: Skin, Blood, Heart (Kimlik: Deri Kan Yürek)* (1984), adlı otobiyografik anlatısındaki *evin* metaforik anlamını feminist teorilerdeki tehlikeli sağcı yaklaşıma benzetir. Feminizmin bazıları için nasıl kuşatıcı bir ev olduğunun görülmesini sağlar. Ev, kişiyi dışarıdakilerden koruyan ve ayıran güvenli bir ortamdır ama bu güvenlik yanılsaması insanları yanıltır. Pratt'in anlatısı tutarlı, tarihsel devamlılığı olan ve kararlı kimliklerin kuruluşundaki ev, kimlik ve cemaat ilişkilerinin yerini sorgular. Ancak farklılıkların marjinalleştirilmesi ve dışsal sınırlar yoluyla tutarlı bir kimlik, kendilik, ev ve topluluk kurulabilir. Pratt beyaz, Hristiyan, orta sınıf, Güneyli ve lezbiyen olarak

yaşamı boyunca kendisini evinde hissettiği topluluklarla birlikte olur. Pratt evinden çıkarak evde olmamanın riskiyle ve gerilimiyle yüzleşir. Sonunda tüm evlerden vazgeçer. Aynılık ve özsel benzerliklerin oluşturduğu topluluklar yerine kararsız ve bağlamsal bir birlikteliği seçer.¹³⁵

İşte Queer teori feminizmin dilsel, epistemolojik ve duygusal evinden çıkma riskini göze almayı işaret eder. Judith Butler, *Cinsiyet Belası*'nda aynılığa dayalı bir özne üzerine politika yapma zorunluluğunu sorunsallaştırır. Feminizm ortak-ezilen-kadın-özne için tarih boyunca verdiği mücadelede, içeriği kurarken eşzamanlı dışarısını, ötekini ve evin dışınıda kurmuştur. Queer'in bu dışarıdakilerin seslerinden oluştuğunu söylemek çok yanlış olmaz. Bu yüzden feminizmle, Queer teori arasında bir gerilimden bahsedilebilir. Söz konusu olan içerisi ve dışarısı arasında, ev/yuva ve ev-dışı/yuva-dışı arasında üretkenlik potansiyeli taşıyan bir gerilimdir. Ucubenin, tuhafın yarattığı bir irkilmedir.

3.2 Queer Özne: Performatif Özne

Queer, 1990'larda Amerikalı LGBT çevrelerinde ortaya çıkmıştır. İlk akla gelen LGBT meseleleri olmasına rağmen onu aşan bir noktaya ilerlemiştir. Kelime "acayip", "tuhaf", "ucube", "ibne" gibi anlamlara gelir. Bu anlamlar sistem dışını ya da norm dışını imler. Alev Özkazanç, Jagose'den alıntıladığı Queer kavramının üç ayrı kullanımına dikkat çeker.

- 1) Heteroseksüelliğin dışına düşen her tür cinsellik, gay, lezbiyen, travesti, transseksüel, biseksüel, interseks, LGBTTİ

¹³⁵ Mohanty, a.g.e. ,s.137

- 2) Queer nations benzeri tutarlı bir kimlik anlatısı
- 3) Judith Butler'ın da belirttiği gibi, her türlü kimliğin radikal eleştirisi. Bu tanımda üretken bir tartışma, belirsizliğin getirdiği eklemlenme olasılıklarının ucu açıklığı, yeni bir toplumsallığın ve politikanında tahayyülünü mümkün kılar.¹³⁶

Her ne kadar üç bağlamda birbiri ile ilişkili olsada tez boyunca üçüncü bağlam, kimlik eleştirisi olarak Queer kavramı ele alınacaktır. Kuşkusuz Queer teori çok daha geniş bir alanı işaret eder ama tezin kapsamı olan feminist teoride özne bağlamında Queer çalışmalarına değinilecektir. Queer tartışmalarının feminist özne ve kimlik meselelerine ne tür etkileri olmuştur? Feminist teori ve Queer teori arasındaki ilişkinin gerilim hatları nelerdir? Bu bağlamlarda Queer teorinin kurucularından, Judith Butler'ın özne ve kimlik eleştirileriyle performatif siyaset anlayışına değinilecektir. Özkazanç, Butler'ın birbirine karşıt iki postyapısalcı damarın toplanma noktası olduğunu belirtir. Bedenin cinsiyetlendirme mekanizmalarının anlaşılmasında Lacan, Kristeva ve Irigaray'ın, psikanaliz okumaları ile Foucault'cu cinsellik ve özneliliğin bilgi ve iktidar dolayımıyla inşa edilmesinin toplanma noktasıdır.¹³⁷

Butler'ın görüşleri ele alınmadan önce, cinsiyet kategorilerinin zorunlu heteroseksüel matris için üretildiğini öne süren Monique Wittig'e değinelim. Wittig, *lezbiyen kadın değildir* sözü ile cinsiyetin ikili yapısına radikal bir bakış getiren öncü feministlerdendir.

¹³⁶ Alev Özkazanç, **Feminizm ve Queer Kuram**, Dipnot Yayınları, 2015, s.91.

¹³⁷ Özkazanç, a.g.e. ,s.93.

Monique Wittig, 1978 yılında Newyork Modern Dil Derneği buluşmasında konuşmasını *lezbiyen kadın değildir* diyerek bitirdiğinde büyük bir sessizlik ve şaşkınlık oluşur.¹³⁸ Bu yaklaşımdaki radikallik dönemin feministleri arasında dahi zor sahiplenilir. Wittig, heteroseksüelliğin siyasallığını gösterirken, doğal kabul edilen kadın ve erkek kategorilerinin sorgulanabilir hale getirilmesine öncülük eder.

Lezbiyenlerin varlığı kadınlığın doğal tanımlanışını parçalar. Kadını, erkeğe göre tanımlamak, özneliliğin kurulumunu heteroseksüel anlaşılmaya hapsetmek demektir. Ataerkil sistemde kadın erkekle ilişkisinde kendini erkeğe ait olarak tanımlar. Lezbiyenler erken feminizmin tek ve özgün kadın anlayışının formüle ettiği kadın mitinden kaçınmalıdırlar. Kadın ve erkek arasından doğal bir ayrım olduğun savunmak, tarihi doğallaştırmak, kadın ve erkeğin hep varolduğunu ve varolacağını varsaymak anlamına gelir. Bu kabulde sadece tarih değil bizatihi baskı altına alınışın kendisi de doğallaştırılır. Wittig'e göre, kadın ve erkek sosyo-politik süreçlerden doğan toplumsal kategorilerdir. Cinsiyet tahakküm sisteminde ezenin bir *imi*'dir. Wittig,

“Zira cinsiyet yoktur, sadece ezilen cinsiyet ve ezen cinsiyet vardır.Cinsiyeti yaratan baskıdır,tersi değil.”¹³⁹

diyerek iktidarla cinsiyet ilişkilendirir, baskıdan ayrı ya da önce bir kadın veya erkek olmadığını belirtir. Bu yaklaşım Foucault'nun öznenin iktidarın bir etkisi olduğu düşüncesini hatırlatır. Cinsiyet kategorisi, heteroseksüel sistemin kadınların erkeklerin denetiminde üreme ve çocuk bakımı, ev işi gibi faaliyetlerini

¹³⁸ Monique Wittig, **Straight Düşünce**, Sel Yayınları, 2013, s.16

¹³⁹ Wittig, a.g.e. ,s.36

gerçekleştirebilmesi için oluşturulmuş bir kategoridir. Kadın kategorisi sayesinde, ortak fiziksel özellikleri olan “doğal” bir grup olarak kadınlar oluşturulur. Gerçek bir kurtuluş için cinsiyet kategorileri ortadan kaldırılmalıdır. “*Kadın-olmak-harikadır*” temelli yaklaşımlar baskının yarattığı kadın miti tuzağına tekrar yakalanmaktır. Bu yaklaşımda kadınlık sorgulanmaz ve mevcut düzeni pekiştirilmesine katkı sunar.

Wittig, kadınlar ve mit olan kadını özenle birbirinden ayırtırmak gerekliliğini vurgular. Genel olarak bir kadın yoktur. Bu genel kadın hayali bir oluşumdan başka bir şey değildir. Oysa yaşayan kadınlar toplumsal bir ilişkinin ürünüdür. Burada ve şu anda yaşayan kadınlarla ideolojik ya da söylemsel kurulan kadını ayırır. Wittig, materyalist feministlerin kadınların bir sınıf oluşturdukları düşüncesini paylaşır. Kadınlar kadın mitini öldürerek sınıf bilincine ulaşabilirler. Wittig’e göre öznel ancak cinsiyet kategorisinin dışında kurulabilir.

Wittig, cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti aynı şey olarak alır. Dil yoluyla heteroseksüellik güvence altına alınır. Söylemsel olarak üretilen cinsiyet dolaşıma sokulur. Cinsiyete dair tüm söylemsel yapı hatta bizatihi gramerin kendisi yıkılmalıdır. Bu stratejiyi kendi romanlarında uygular. *Gerillalar* adlı romanında, Fransızca “Elles” (onlar)ı kullanarak, Ils(erkekleri imleyen onlar), cinsiyetsizleştirir.

Wittig’in öne sürdüklerinden doğruluk payı olsa da, analizleri ve stratejilerindeki doğrudanlık özne, iktidar ve tabiiyet ilişkisindeki karmaşıklığı açıklamakta yetersiz kalır.

Çoğul bir iktidarın öznenin koşullarını oluşturmasıyla birlikte, öznenin özkimliğinin kuruluşu yoluyla iktidara suçortaklığını da gösteren Butler ise, politik faillik için yeni imkânlar açar.

“Ama eğer Foucault’yu takip edersek iktidarı öznenin kurucusu, varoluş koşulu ve onun arzusunun yörüngesi olarak anlarsak, o zaman iktidar yalnızca karşı koyduğumuz değil, aynı zamanda varoluşumuz için güçlü bir şekilde bağlı olduğumuz, varlığımızın içinde barındırdığımız ve sakladığımız bir şey olacaktır”¹⁴⁰

Judith Butler, yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi özne olmayı iktidarla yakın bir bağlantıda ele alır. Butler’da cinsiyeti Wittig’e benzer biçimde iktidarın etkisi olarak görür. Ama bu etki doğrudan basit bir neden sonuç ilişkisi değildir. Baskı altına alan doğrudan çıplak iktidarın yanında Foucault’cu özneleştirerek üreten iktidar kavramını savunur. Foucault özneyi üreten iktidar teorisinde, öznenin nasıl olup da tabiiyeti kabul ettiğinin mekanizmalarına girmez. Butler, özneye dışsal görünen baskıya nasıl olupda içselleştirilerek sahip çıkıldığını sorar. İktidar özneyi ya da koşullarını üretirken eşzamanlı öznenin özkimliğini psişik bir biçimde kazanır. Öznenin bu iktidarla suçortaklığı onun aynı zamanda siyasi faillik imkânıdır. Butler’a göre, bir özne teorisi öznedeki ikirciklikleri hesaba katmak zorundadır. İktidar basitçe özneye dışsal bir şey değildir. İktidarın koşulları devam ettiği için iktidar yinelenir. Bu yinelenme basit bir mekanik tekrar değildir. Özne iktidarın tam

¹⁴⁰ Judith Butler, **İktidarın Psişik Yaşamı**, Çev.Fatma Tütüncü, Ayrıntı yayınevi, İstanbul, 2005, s.10,

da bu yinelenme mekânıdır.¹⁴¹Butler siyasetin olanağı olarak performatif kavramını merkeze koyar. İlerleyen bölümlerde bu kavram daha geniş ele alınacaktır.

Butler'ın çalışmalarında Foucault, Lacan, Kristeva ve Irigaray'ın metinlerinin kapsamlı bir analizi vardır. Feminist harekette özne ve kadınlar kategorilerinin sorgulanmadan kabul edilmesini eleştirir. Butler, bu kategorileri sorgulamanın onların reddi anlamına gelmediği üzerinde ısrarla durur. Tersine iktidarın bir etkisi olan bu kategoriler sorgulanmadan kullanıldığında dışlayıcı pratikler olarak işgörürler. Tam da özgürleşmek istenilen mevcut durumu pekiştirirler. Feminist politik söylemde toplumsal cinsiyetin hiyerarşik biçimlerinin ve dışlanan kategorilerinin üretilmesine katkı sunar. Butler'ın 1990 yılında yayınlanan, *Cinsiyet Belası* kitabı feminist kesimde büyük bir tartışma yaratmıştır. Kitabı feminizme postyapısalcı bir müdahale olarak almak çok yanlış olmaz. Butler, bu kitapta kadınözneyi yerinden etmeyi hedefler. Kitabın altbaşlığı, *feminizmin ve kimliğin altüst edilmesidir*. Butler kendi deyiimiyle feminizmin içinde kalarak içeriden bir eleştiri yapar.

“Toplumsal cinsiyetin anlamını kendi pratiğinin önvarsayımlarıyla sınırlandıran her feminist kuramın feminizmin dışlayıcı toplumsal cinsiyet normları oluşturduğunu, bunların çoğu kez homofobik sonuçlar doğurduğunu düşünüyordum, şimdi de böyle düşünüyorum.”¹⁴².

Butler, toplumsal cinsiyet hakkındaki *hakikat* rejiminin, “orijinallik” atıfları ile toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ve dışlama biçimlerinin nasıl üretildiğini ve

¹⁴¹ Butler, a.g.e. , s.23.

¹⁴² Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, Çev.Başak Ertür, Metis, İstanbul, 2005, s.12.

pekiştirildiğini gösterir. Kadın ve erkek kategorileri heteroseksüel matrisin güvence altına alınabilmesi için üretilmişlerdir. Hiçbir feminizm tüm kadınları temsil edemez. Feminizmin öznesi olarak alınan *kadınlar* tartışmalı bir kategoridir. Evrensel ve tariüstü bir ataerki kavramı artık pek kabul edilmemektedir. Kadınların bir grup olmasını sağlayan ortak bağ ezilmeleri midir? Heryerde ve her zaman ortak bir ezilmeden bahsedilebilir mi? İktidar ve ezilmenin etkisi olarak kadın kültürüne ne kadar sahip çıkılabilir? Kadın kültürünün maşist hegemonyası dışında özelliklerinden bahsedilebilir mi?

Feminizm kadınları özgürleştirmeyi hedeflerken, ortak, verili bir kadını varsayar. Oysa dil ve siyasetin iktidar alanında gerçekleşen temsilin aynı zamanda normatif ve kurucu bir işlevi vardır. Feminizm ortak bir kadınlar kategorisinin temel olarak, dışlayıcı bir inşaya katkıda bulunur. Kimlik politikaları tamda temsil ettiklerini düşündükleri kesimler tarafından reddedilir. Feminizme kadınlar tarafından muhalefet edilir. Evrensel bir ortak ezilmeyi temel alan kadınlar kavramının sorgulanmadan kullanımı ırk, sınıf, etnisite gibi öznelliği kuran diğer boyutları dışarıda bırakır. Kadın kategorisini tekil ve tutarlı bir bütün olarak alma çabası, somut kadınlar düzeninin inşa edildiği kültürel, toplumsal ve politik kesişimleri görmez.¹⁴³Dayanışmayı önkoşul alan koalisyon politikasının birliktelikte ısrar etmesi, varolan çelişkileri görmesine engel olur. Butler'a göre, kadınlar kategorisine basitçe sınıf, ırk, etnisite, yaş ve cinselliğin eklenmesi de yeterli olmayacaktır.

¹⁴³ Butler, a.g.e. ,s.68.

Kimlikler, dil ve siyasetin iktidar alanında kurulurlar ve yapılması gereken bu öznellikleri kuran *tarihsel şimdinin* eleştirilmesidir. Toplumsal cinsiyet ve kimliği *şeyleştirmeyen* yeni bir feminist siyaset yapılmalıdır. Kadınlar kategorisinin bir feminist soykütüğünün çıkarılmasıyla, özneyi kuran siyasetin ve dışlayıcı pratiklerin açığa çıkartması hedeflenmelidir. O zaman feminizmin temsilinin olanaksızlaştığı görülecektir. Temsili siyasetin verili özne varsayımları politik alanı sınırlamakla sonuçlanır.¹⁴⁴Oysa bu kategorilerin tamamlanmamış ve çelişkiye açık olmasına izin vermek, normatif olmayan bir ideal olmasına yarar.

Temelleri kuran kuramsal hareketlerin nelere yetki verip neleri dışladığına bakılmalıdır. Evrensellik iddiası dışlamaya yolaçar.

“Müstakbel dâhil olma taleplerinin önünü önceden kapamamak için evrensel terimi, sürekli açık, sürekli tartışmalı ve sürekli olumsal olarak bırakılmalıdır.”¹⁴⁵

Butler, bu açık evrensel kavramının temelcilikten kurtararak sürekli bir çatışma alanı olduğunu göstermek istediğini söyler. Öznelerin kendinde varlık gibi tasarımlanması psikanalitik açıdan anneye bağlılığın bastırılmasının bir sonucudur. Gerçekte hiçbir özne kendi kendini temellendiremez. Bu yolla özneleşmek feminist bir amaç olamaz. Butler, evrensel ve özneyi eleştirirken özneyi inkâr etmez sadece önceden verili bir temel varsayımını sorgular. İktidardan önce ya da dışında bir özne yoktur. Tersine konuşan, yetkili ve geçerli bir özne, iktidar ve söylem matrisleriyle üretilir.

¹⁴⁴ Judith Butler, “Olumsal Temeller: Feminizm ve ‘Posmodernizm’ Sorusu”, **Çatışan Feminizmler**, Çev.Feride Evren Sezer, Metis Yayınevi, 2008, s.45

¹⁴⁵ Butler, a.g.e. ,s.51

Toplumsal cinsiyet ve kimliğin *şeyleştirilmesine karşı* mücadele, kadınlar kategorisinin feminist bir *soykütüğünü* çıkartarak yani ona feminizmin hukuki öznesi olarak geçerlilik kazandıran ve gizleyen siyasi işlemlerin izini sürerek olur.

Butler, *Toplumsal Cinsiyet Belası* kitabında toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ayrımını sorgular. Toplumsal cinsiyet biyoloji kaderdir anlayışına karşı geliştirilmiş bir kategoridir. Eğer toplumsal cinsiyet, cinsiyetli bedenin yorumlanması ise, toplumsal cinsiyetin belirli bir bedenden tekbişekilde kaynaklanması gerekli değildir.

“Cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımını mantıksal olarak en uç noktasına çekersek, cinsiyetli bedenler ile kültürel olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyetler arasında kökten bir süreksizlik olduğu önermesine varırız.”¹⁴⁶

Bu ayrım mantıksal sınırına getirilirse, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki bir anlamda kopar.

“İkili bir toplumsal cinsiyet sistemini varsaymak, toplumsal cinsiyet ile cinsiyet arasında mimetik bir ilişki, bir yansılama ilişkisi olduğu, toplumsal cinsiyetin cinsiyeti aynaladığı ya da cinsiyet tarafından başka şekillerde kısıtlandığı inancını korumaktır. Oysa toplumsal cinsiyetin inşa edilmişliğini cinsiyetten tümüyle bağımsız birşey olarak kuramsallaştırdığımızda toplumsal cinsiyetin kendisi yüzergezer bir yapıntı haline gelir; böylece erkek ve eril, erkek bedeni imlediği gibi pekâlâ dişi bedenide imleyebilir; kadın ve dişil de, dişi bedeni imlediği gibi kolaylıkla erkek bedeni imleyebilir.”¹⁴⁷

¹⁴⁶ Butler, *Cinsiyet Belası*, s.51

¹⁴⁷ Butler, *Cinsiyet Belası*, s.51

Toplumsal cinsiyetin, cinsiyetli bedenin anlamlandırması olarak kavranması cinsiyet kategorisinin inşa edilmesine hizmet eder. Aslında baştan beri cinsiyet, toplumsal cinsiyettir ve aralarındaki ayrım gerçek bir ayrım değildir. Söylemsellik öncesine ait bir cinsiyet algısı cinsiyetin ikiliğini sağlama alma yoludur. Söylem öncesi bir imlenebilir cinsiyetli beden varsayımı, bedenleri kültürel belirlenimlerin edilgen alıcısı olarak kurar. Bu durumda da kültür biyoloji gibi bir zorunluluğa, bir determinizme dönüşür. Beauvoir'ın ünlü *kadın olma* hali bir seçimden çok bir zorunluluğa işaret eder. Bedenin, kültürel yorumlamanın bir aracı, ortamı ya da yüzey gibi tasarılanmasında yine inşayı gizler. Söylemsellik öncesi imlenebilir bir beden yoktur. Beden de kültür ve söylemsellik içinde imlenerek *maddeleşir*. Butler, *inşa* kavramını da benzer bir sorgulamaya tabii tutar. Toplumsal cinsiyetin söylemsel analizinde hegemonik kültüre göre belirlenir. Tahayyül edilebilecek toplumsal cinsiyetler, dilin yapısına içkin olan ikiliklerle sınırlanır.

Kimliğin zaman içinde kendiyi özdeş ve tutarlı bir bütünlük varsayılmasını sağlayan 'nedir sorusu' siyasi gizlemeyi açık eder. Butler,

“Toplumsal cinsiyetin oluşumunu ve bölünmesini sağlayandüzenleyici pratiklerne ölçüde kimliği, öznenin iç tutarlılığını, hatta kişinin kendiyi özdeş statüsünü kurar?”¹⁴⁸

sorusunu sorar. Kişinin, kişi olabilmesinin ya da daha doğrusu toplum tarafından kişi olarak idrak edilebilmesinin yolu normatif toplumsal cinsiyet özelliklerinin yüklenmesidir. Bu yüzden normatif toplumsal cinsiyet ikiliklerine uymayan kişinin, insan ya da kişi olması da şüpheli olmaya başlar ve dehşet uyandırır. *İdrak edilebilen*

¹⁴⁸ Butler, Cinsiyet Belası, s.66

toplumsal cinsiyetler, toplumsal cinsiyet,cinsiyet ve arzu arasında düzenlenmiş normlarla birlikte normal olmayanı da üretir. Çünkü normal olan ancak bir normalolmayanla güvence altına alınır. Arzunun heteroseksüelleştirilmesi için dişil ve eril ikilikler hiyerarşik karşıtlıklar olarak üretilir. Butler, zorunlu heteroseksüellik ile cinsiyet kimliğini oluşturan söylemsel kategoriler arasındaki özel bir ittifakın altını çizer. Bu ittifakla *kadın, cinsiyet, özne* gibi kavramlar değişmez, kendi kendinin nedeni varsayılarak tözselleştirilir. Bu ise, gramerin özne yüklem ilişkisinin yarattığı indirgeyici yaklaşıma benzer. Örneğin ‘kadın duygusaldır’ ifadesinde, duygusallıkla kadın arasında kopmaz bir ilişki varsayılır. Oysa ne duygusallık sadece kadına özgüdür ne de kadının tek belirlenimi duygusallıktır. Özne ve yüklem ilişkisi birbirine indirgenerek mutlak ve zorunlu bir ilişkiye dönüştürülür.

Cinsiyetin tözselleştirilmesi yoluyla kadınlık ve heteroseksüellik sorgulanmaktan muaf tutulur. Toplumsal cinsiyeti bir birlik olarak kurabilmenin yolu cinsiyet, arzu ve toplumsal cinsiyet arasında bir birliği öngörmekten geçer. Burada arzu heteroseksüeldir ve cinsiyet de bu arzuya uygun olarak kadın ve erkek olarak ikili yapıdadır. Dolayısıyla tutarlı ve istikrarlı bir toplumsal cinsiyet, karşıtlığa dayalı bir heteroseksüelliği zorunlu kılar. Performatif bir dil ve söylem yoluyla cinsiyet töz görünümü alır ve aynı zamanda heteroseksüel hegemonyayı kesintiye uğratan cinsel çoklukda bastırılmış olur. Tözel cinsiyet grameri her iki kategoriye yapay bir iç tutarlılık sağlar.¹⁴⁹

Bu inşalar hegemonik heteroseksüellik sisteminin üreme hedeflerine hizmet eder. Butler, toplumsal cinsiyetin ikili yapısını yerinden etmek için erkek ve dişilinde

¹⁴⁹ Butler,Cinsiyet Belası,s.69

üretildiğini varsaymak gerektiğini öne sürer. Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi*'ndeki Herculine Barbin¹⁵⁰ örneğinin. toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve arzuyu tutarlı birlik olarak kuran söylemselliği yerinden ettiğini belirtir. Herculine Barbin, tıbbi ve hukuksal söylemin ürettiği ve yetkilendirdiği ikili sistemin kurallarına uymaz. Böylece kategorilerin istikrarlı ve tutarlı bütünlüklerini sekteye uğratar. Kadın ve erkeğe tözsellik atfetmedilmezse kuralların dışına düşen toplumsal cinsiyetler de ikincilleştirilmez.

Tözel metafizik anlayışı içinde tekrar eden edimlerle kurulan toplumsal cinsiyetin, performans olduğu gizlenerek istikrarlı birliği güvence altına alınır. Toplumsal cinsiyet, onu önceleyen bir özneye ait bir özellik değil, bir yapma ve yinelemedir. Butler, Nietzsche'den alıntılar:

“Yapma, eyleme, oluşma fiillerinin ardında bir varlık yoktur. Yapan yalnızca yapılane eklenen bir kurgudur-mesele yapılandan ibarettir.”¹⁵¹

Yani toplumsal cinsiyet kimliğinin ardında ne bir kimlik birliği ne de bir cinsiyetli beden yoktur. Toplumsal cinsiyet özellikleri düzenleyici pratiklerle zorlanımlı ve tekrara dayalı, performatiflerle olarak kurulur. Düzenleyici pratik, her gün yapılan toplumsal edimlerdir. Evlenmek kadar her gün giyilen kıyafetlerde bu pratiklere dâhildir. Her iki cinsiyetten beklenen pratikler yoluyla toplumsal cinsiyet gerçekleştirilir. Tam da bu performatiflik sayesinde tümüyle uyulmayan ve tersyüz edilen pratiklerle mümkün bir faillik ve direnme alanı ortaya çıkar.

¹⁵⁰Herculine Barbin (1838–1868), doğumda kadın olarak belirlenen ve ancak daha sonra erkek olarak yeniden sınıflandırılan Fransız bir çift cinsiyetli kişidir.

¹⁵¹ Butler, a.g.e. ,s.77

Butler, cinsel kimliğin oluşmasında, Fransız feministlerinin *cinsiyet farklılığı* kavrayışına heteroseksizmi pekiştirdiği için katılmaz. Butler'a göre Lacancı birincil yasak, Foucault'cu düzenleyici pratik kavramından da, Wittig'deki heteroseksist düzenlemenin materyalist değerlendirmesinden de daha kuvvetli ve daha az olumsal bir şekilde işler.¹⁵² Encest tabusu ve daha gizli olan eşcinsellik yasağı cinsel farklılıkları üretir.

“Eril ‘özne’ kurgusal bir inşadır ve bu inşayı encesti yasaklayan ve heteroseksüelleştirici arzuyu daima yer değiştirmeye zorlayan bir yasa üretir. Dişil asla bir özne işareti değildir, asla bir toplumsal cinsiyet‘niteliği’ olamaz. Daha ziyade eksikliğin imlenmesidir dişil, imleyen ise simgeseldir. Yani fiilen cinsel farklılığı yaratan bir dizi farklılaştırıcı dilsel kuraldır. Eril dilsel konum simgesel yasanın, babanın yasasının kurucu yasaklarının gerektirdiği, bireyleşme ve heteroseksüelliğe maruz kalır. Anneyi oğluna yasaklayarak aralarındaki akrabalık ilişkisinin tesis eden encest tabusu ‘Baba’nın adına’ yürürlüğe konan bir yasadır. Benzer şekilde kız çocuğunun annesinide babasınada duyduğu arzuyu reddeden yasa, kızın annelik simgeselini üstlenmesi ve akrabalık kurallarını sürdürmesini gerektirir. Hem eril hem de dişil konumlar yasaklayıcı yasalar tarafından böylece tesis edilir

„153

Bu yasalar kültürel anlamlandırma süreçlerinde hiyerarşik toplumsal cinsiyetleri üretirler. Butler, cinsiyet kimliklerini oluşturan babaerkil yasayı, ‘ilahi bir irade’ biçiminde değil ‘sürekli gaf yapan sakar bir baba’ olarak görmemiz gerektiğini

¹⁵² Butler, a.g.e. ,s.81

¹⁵³ Butler,Cinsiyet Belası,s.81

söylerken tözselleştirmeyi eleştirir.¹⁵⁴Yasaya isyan edenler eril/dışil tekbiçimli kimlikleri tekrar etmek yerine, hedeften saparak, idrak edilebilir cinsiyet kimliklerinin dışına çıkarlar. Öznenin olabilirlik sınırlarını genişletirler. Yasa öncesi bir özne, cinsiyet ya da arzu yoktur. Yasa ile birlikte özne, cinsiyet ve arzu üretilir. Yasa, ikili cinsiyet kategorilerini, normatif heteroseksüelliği ve meşru bulunmayan heteroseksüellik dışını, eşcinselliği ve biseksüelliği eşzamanlı üretir.

Yasa çocuklukta yaşanmış ve tamamlanmış bir yasaklama edimi de değildir. Bastırılmış cinsel arzuların çoğulluğunu içeren bilinçdışı özneyi hayatı boyunca istikrarsızlaştırır. Bilinçdışı bastırılmış bir alan olarak tutarlı bir kimliğin inşasını başarısızlığa mahkûm eder. Bastırılanın geri gelme olanağı vardır. Tam da bu nedenle kimlik altüst edilmeye açıktır.

Öznenin inşa edilmesi yaklaşımı faillikle ilgili sorunlar açığa çıkartır. Eğer özne inşa ediliyorsa nasıl özgür olabilir ya da kendi yüklemeleri üzerine müzakere edebilir? Butler, faillik için öznenin belirlenmişliğinin ötesinde aşkın bir nokta arayışını sorgular. Faillik için tümüyle kültürel olmayan ve söylemsel olarak belirlenmemiş bir nokta şart mıdır? Öznenin tikel kimlikleri hep bir virgülle yan yana sıralanır ve bir vesaireyle açık bırakılır. Bu vesaire öznenin kimliklerinin tüketilemeyeceğini işaret eder. Kimlik bir imleme süreci içinde ortaya konulan söylemler çokluğudur. Butler kimlikleri tözselleştiren bir sabitlikler öncesini almak yerine imlem süreci ile ortaya konuluşuna dikkat çeker. Çünkü Batı epistemolojisinin özne nesne ikiliğinin koşullandırdığı bir imleme süreci, ben ve ötekini tümüyle birbirine dışsal konumlandırır. Tahakküm stratejisiyle ötekini geri kazanmak için bir

¹⁵⁴ Özkazanç, a.g.e. s.51.

dizi yapay soru üretir. Kimliklerin sabitliği yerine imleme süreçlerine yönelmek gerekir.

Kimlikler gündelik yaşamda toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde, zorunlu heteroseksüel matrisin kurallarıyla söylemsel olarak tekrar edilen imleme süreçleridir. Bu tekrarlarla kimliklerin, cinsiyetli bedenlerin idrak edilebilirlik sınırları da çizilir. Faillik bu tekrarın içinde mümkün olur.

“Özne, onu yaratan kurallar tarafından *belirlenmez* çünkü imlem *kurucu* bir edimdeğil, *dahaziyade düzenlenmiş bir tekrarlama sürecidir*, bir yandan kendini gizlerken öbür yandan tözselleştirici etkileri üzerinden kurallarını dayatır.”¹⁵⁵

Butler burada öznenin inşasında çok önemli bir ayrım yaparak özgür irade ile belirlenimcilik karşıtlığındanda kurtulur. Özne olmuş bitmiş tamamlanmış tözsel bir varlık değildir. Heran sürekli maruz kaldığı bir kurallar ve pratikler sayesinde sürekli üretilir. Öznenin kültürel idrak edilebilirliği bu sürekli gündeliğimize yayılmış tekrarlanan kurallara bağlı söylemlerle mümkün haline gelir. Bazı kimlikler yaşanabilir kılınırken bazı kimliklere toplumsal alanda yer açılmaz. Butler işte bu tekrarlanan söylem ve edimlere performatif adını verir. Toplumsal cinsiyet performatifdir.

¹⁵⁵ Butler, a.g.e. s.237.

“Performatiflik, tek seferlik bir edim değil, tekerrür ve ritüeldir, beden bağlamında doğallaştırılmasıyla etkilerini gösterir, bir bakıma kültürel olarak sürdürülen zamansal bir süreç olarak kavranmalıdır”¹⁵⁶.

Butler performatiflik kavramı Jaques Derrida’nın “Kanunu Önünde” kitabındaki Kafka okumasından esinlendiğini söyler. Yasa çağırdığı nesneyi üretir. Toplumsal cinsiyet de toplumsal beklentiler ile kurulur ve *gerçek* olur. Butler’a göre, bu olma zamanın belli bir aşamasında olmuş bitmiş bir durum değildir. Bu imleme süreci dilsel bir emirler silsilesidir. İyi bir anne olma, güzel ve arzulanır bir kadın olma, temiz ve düzenli bir eve sahip olma vb. birçok talep imleme aracılığıyla güvence altına alınır. Farklı taleplerin çakışması, çoğul ve farklı söylemler faillik olanağını yaratır. Butler’a göre belli bir toplumsal cinsiyet olma, doğası gereği başarısız olmak zorundadır. Bu çoklu söylemsellikler yeniden biçimlendirme olanağını yolverir. Bu edimleri gerçekleştiren, edimlerden önce ya da aşkın bir özne ya da fail yoktur. Olan tek şey bu edimlerin biraradalığıdır.

Performatif siyasetin merkezinde, *yaratıcı-yenilikçilik*, *alt-üstedici tekrar* ya da *yeniden anlamlandırma* kavramları vardır. Butler söylem analizinde dilin gücünü sorgular. Nefret söyleminde dil neden yaralayıcıdır? Anlamlandırma sürecinde sözcüklere mutlak bir güç atfedilir. Butler’a göre bu güç bir egemenlik varsayımına dayanır. Egemenin eylem fantezine göre, egemen tarafından söylenen şey söylendiği an yapılır. Butler, edim sözedimi ile etki sözedimi arasında bir ayrım yapar. Edim söz edimi, söylendiği anda bir edimin gerçekleştiği durumlardır. Etki sözedimi ise

¹⁵⁶ Butler, a.g.e. s.20.

söylenen şeyden sonra bir zamansallık, bir boşluk vardır. Etki anlamlandırmaya bağlı oluşur. İşte bu boşlukta yaratıcı *yeniden-anlamlandırma* imkânı bulunur.¹⁵⁷

Butler, parodi pratiklerinde hegemonik ikili toplumsal cinsiyeti eleştirme potansiyeli bulur. Gerçek ve doğal kılınıp ayrıcalıklandırılan toplumsal cinsiyet ve başarısız olmuş taklitler, ayrımları yeniden işlemeye yarayabilir. Bu pratikler hegemonik toplumsal cinsiyetin otantiklik ve orijinallik iddialarını zayıflatır.

Feminizm, önceden varsayılan özneler üzerinde siyaset yaparak kendisini sınırlar. Kimlik politikaları içe kapanıp dışlayıcı olma riski taşır. Feminizm kimlikleri birer sonuç, kurulmuş ve üretilmiş siyasi yapılar olarak ele almalıdır. Butler, insanın yapay veya keyfi olmadığına altını çizerek, ne politik iyimserliğe kapılmayı, ne de umutsuz melankolik bir içe kapanmayı önerir.

“Kadınlar üzerine konuşulacaktır ve feminist amaçlarla konuşulmalıdır da; kadın kategorisi yapısökümle işlevsiz hale gelmez, aksine kullanımı artık göndergeler olarak somutlaşmayan ve hiçbirimizin öngöremeyeceği yollarla anlamlandırma ve açılma imkânına sahip bir hal alır. Kuşkusuz, hem bu terimi kullanmak, bu terim tarafından kullanılan konumlandırılırken bile onu stratejik olarak kullanmak; hem de onu ‘kadınların’ feminist dileklerini kuran ve sınırlayan dışlayıcı süreçleri ve farka dayanan tahakküm ilişkilerini sorgulayan bir eleştiriye tabi tutmak mümkündür.”¹⁵⁸

Butler, feminizmin politika yaparken hazır ve sabit bir özne ve onun çıkarları varsayımını bırakması gerektiğini savlar. Bunun yerine feminizm, halihazırda

¹⁵⁷ Özkazanç, a.g.e. s.38.

¹⁵⁸ Özkazanç, a.g.e. s.35.

mevcut olan ve kültürel olarak idrak edilmez veya imkânsız addedilen imkânları betimlemeli, toplumsal cinsiyetin kültürel biçimlerini çoğaltmalı ve zorunlu heteroseksüellik anlatısının kahramanları erkek ve kadını yalanlamalıdır.

Queer teori kadın, özne, cinsiyet ve beden kategorilerini söylemsel alana yerleştirerek tözsellikten kurtarmayı amaçlar. Ama bu söylemsel olanın ayrıcalıklandırılması yeni bir soruyu getirir. Peki ya maddi olana ne oldu? Maddi olanın söylemsel olanla dolayımıyarak yeniden kazanılması motivasyonu yeni materyalizm teorilerini ortaya çıkarır.

3.3 Yeni Materyalizm: Bedenleşen Özne

Feministler kesişimsellik teorileriyle kadınlar arası farklılıkların geniş spekturumunu kendi alanına dâhil ettiler. Postyapısalcı dil ve söylem analizleri ile öznelliğin kuruluşunda dilin merkeziliğini ortaya çıkardılar. “Biz”’in eleştirisi, “Hangi kadın?” sorgulamaları, temelciliğin ve özcülüğün reddedilmesi sınırsız bir alan açtı. Kimlik politikaları eleştirilerek herhangi bir tikelliğin ayrıcalıklandırılması reddedildi. Ancak dilsel yapısalcılığın alana hâkim olmasıyla her şeyin kültürel ve inşacı terimlerle açıklanması, maddi olanın değersizleştiği bir dilemma yarattı. Söz konusu olan söylemsel olanla maddi olan arasında ilkinin avantajlı kılındığı bir ikiliktir. Dilsel olana çok fazla güç bahşedilmesi maddi olanın ayrımını silikleştirdi. Susan Hekman, söylem ve gerçeklik ikiliğinin yapısökümünün yapılmasının önemini belirtir. Yeni materyalizm olarak adlandırılan bir yaklaşım, bu ikiliği aşmaya yönelik bir çaba gösterir. Yeni materyalizm, modern materyalizminden farklı olarak maddi olanı kucaklarken söylemsel olanı dışarıda bırakmamayı hedefler. Feminizm,

bilim, kültürel çalışmalar ve hayvan çalışmalarından beslenen bu yaklaşım yeni özne figürasyonları önerir.¹⁵⁹

Bu yaklaşımın özellikle özne bağlamında beden ve insan sonrası (posthumanizm) çalışmaları merkezi yer teşkil eder. Göçebe özne, mestiza, siborg, yakışsız öteki, eksantrik özne gibi figürasyonlar, yeni feminist öznellik tanımlama çabalarıdır. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında bazıları ele alınacaktır. Önce yeni materyalizmin anahatlarına değinelim.

Feminist yeni materyalizm alanında, iki kuramcı öne çıkar. Nancy Tuana ve Karen Barad. Tuana, doğa/kültür ayrımını eleştiren çalışmalar yapmıştır. Tuana, maddeselliğin karmaşıklığının, bedenleşmenin bilişselliği ve insan dünyasından daha fazla olan dünya ile ilişkisinin altını çizer. Tuana, maddiliğin gelişen etkileşimini anlatabilmek için “etkileşimlilik” (interactivity) kavramını önerir. Tuana her şeyin akış içinde olduğu, maddenin, söylemlerin ve insanların birbiriyle etkileşimde olduğu karmaşık bir karışım önerir. Bu yaklaşım, kültür ve doğanın, düşünce ve maddenin birlikte düşünüldüğü devrimci bir açılamdır.¹⁶⁰

Karen Barad, Tuana’ya benzer biçimde maddi olanla düşünsel olanı yakınlaştırır. Barad, *Evrenin Yarımyolunda Buluşma: Quantum Fiziği ve Anlam ve Maddenin Dolanması* (2007) adlı kitabında “madde ve anlam ayrı elementler değildir” açıklamasında bulunur. Bu dolanma basitçe birbiri içine geçmek değil, bağımsız olmayan ve kendi-başına var olmayan bir dolanmadır. Barad, “iç-eylem”, “faili gerçeklik”(agential realizm) kavramları ile bu dolanmayı açıklamaya

¹⁵⁹ Hekman, *Feminine Subject*, s.148-149.

¹⁶⁰ Hekman, a.g.e. s.150.

çalışır. Postmodernizm ve postyapısalcılığın ayrıcalıklandığı söylemsel olana karşı maddi olanı, söylemsel olanın içgörülerini ile birlikte tekrar çağırır. Dilsel temsiliyet ilişkisi yerine odağını söylemsel pratiklerin, maddi fenomenlerle ilişkisine yöneltir. Yeni materyalizmin maddi olanın tekrar kazanılma çabalarıyla *bela* beden ve özne yeni kavramsallaştırmalara açılır.¹⁶¹

Cinsiyet farklılığı kuramı Butler tarafından heteroseksizmi pekiştirdiği için kullanışsız bulunmuştu. Yeni materyalizmi dayanan feministler, Irigaray'ın cinsiyet farklılığı kuramını yeniden yorumlarlar. Yeni materyalist feministler cinsiyet farkı, beden ve bedenleşme kavramlarını yeniden ele alarak, feminist özneye biyolojik belirlenimciliğe düşmeden bedeni yeniden düşünmeyi önerirler.

3.3.1 Cinsel Özne (arzulayan ve arzulanan)

Elizabeth Grosz, Claire Colebrook ve Rose Braidotti gibi Deleuze felsefesinden beslenen feministler cinsiyet farklılığını başlangıç noktası alırlar. Elizabeth Grosz, beden üzerine ikili olmayan ve özcülüğe düşmeyen bir yolda düşünmeyi önerir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ikiliğini aşılması durumunda bedene bakışın değişmeyeceğini savunur.

“Cinsiyet, cinsel farklılık alanına bedenlerin morfolojisi meselesine atıfta bulunur. Cinsiyetin herhangi bir anlamda “cinsellik”ten daha asli olduğunu ya da ondan bağımsız olduğunu söyleme niyetinde değilim. Cinsiyetin cinsellik rejimlerinin bir ürünü olduğu konusunda Foucault'ya katılıyorum (... ki bu da aslında bir bedenin kaydedilmesinin, işleyişinin ve pratiklerinin

¹⁶¹ Hekman, a.g.e. ,s.151.

o bedenin kendisini oluşturduğunu söylemenin bir başka yoludur: Bir beden neyi yapabiliyorsa odur. Beden, kültürün kendi normlarını üzerine yazdığı kayıt öncesi bir yüzey olarak anlaşılamaz, çünkü bu bizatihi kaydın kurucu üretkenliğini göz ardı eder:Kayıt etkin ve geridönüşlü bir biçimde üzerine yazdığı yüzeyi yaratır.).”¹⁶²

Grosz, cinsiyeti cansız bir morfoloji, bir yüzey olmaktan çıkarır ve cinsel farklılığın üretim alanı olarak konumlandırır. Böylece toplumsal cinsiyet kavramını, cinsiyet ve cinsellik alanlarının uyumlu ya da uyumsuz bütünleştiği yere tekabül ettiği için gereksiz bulur. Grosz, Darwin’in evrim kuramını cinsel farkın üretilmesi bağlamında yeniden okur. Evrim kuramına göre doğal seçim ve cinsel seçim birbirinde ayrı iki ilkedir. Doğal seçim çevreye uyum sağlayabilenlerin hayatta kalmasını sağlar. Cinsel seçim ise, soyun devamında cinsel olarak çekici özelliklere sahip olanların yer almasını sağlar. Doğa cinsel seçim ve doğal seçim ilkeleriyle cinsel farkı üretmiştir. Grosz ikiye bölünmüş cinsiyete “kültürel zorunluluklar haline gelmiş biyolojik olumsuzluklar” diyerek evrime dayandırırken olumsuzluk atfeder.¹⁶³

Grosz’a göre cinsiyet farkı insan bedenlerinin varlık biçimidir. İnsan bedenleri her zaman cinsiyetlenmiştir. Ama bu beden hep toplumsal-söylemsel olarak kurulmuş ve iktidar ilişkileri ile üretilmiştir. Bedeni yoğunlukların, arzu, haz ve duygulanımların bir sahası olarak görür. Bedeni yeni olanaklara açıklık olarak kavramsallaştırmayı önerir. Deleuze’ün Nietzsche okumalarından etkilendiği aktif kuvvetler ve reaktif kuvvetler kavramsallaştırılmasını bedenleşmeye uygular.

¹⁶² Elizabeth Grosz, “Deneyisel Arzu: Queer Öznelliği Yeniden Düşünmek”, Cogito,Sayı:65-66,Yayı Kredi Yayınları, 2011, s.18

¹⁶³ Elizabeth Grosz, Akt. Zeynep Direk,**Cinsel Farkın İnşası**, Metis Yayınevi, 2018,s.236.

Nietzsche'ye göre aristokrat soylu ruh ve köle ahlakının herikisindedeki iktidar istenci vardır. Ama ilki aktif kuvvettir, olumludur, esner ve genişler. İkincisi reaktif kuvvettir. Reaktif kuvvet tepkisel ve olumsuzdur. Yargılar ve aşağılar. Aynı zamanda itaatkârdır.

Grosz, herkesin içinde yer aldığı heteroseksüellik tarafından yönetilen kuvvetlerin bedenleri biçimlendirdiğini öne sürer. Reaktif kuvvetlerin örneği olan dini, ideolojik, ahlaki, söylemsel ve toplumsal pratikler, bedeni olabileceklerinden alıkoyar ve mevcut haline indirger. Grosz, lezbiyen ve gey cinsellikleriyle yaşam tarzlarını heteroseksüelliğin buyruklarını reddeden aktif kuvvetler olarak konumlandırır. Bedenin olabileceği potansiyellerin ve deneysel arzunun peşine düşen üretken kuvvetin öncüleridirler.¹⁶⁴ Grosz, heteroseksüellerinde cinsel açıdan radikal olabileceklerini kendi queerliklerini yaşayabileceklerini ekler. Grosz, lezbiyen arzu ve kadın cinselliğinin tanımlama girişimlerini tartışırken, arzu ve hazzın dille temsil edilemezliğine vurgu yapar. Cinsellik üzerine sürekli düşünmek ve yeni terimler üretmek yerine deneylere girmeyi ve coşkulu anların çoğaltılıp yeni hazları yaşamayı önerir. Cinsiyetlendirilmiş bedenlerin keyif almalarında yeni ufuklar bulur.¹⁶⁵

3.3.2 Göçebe Özne (akışkan özne)

Rosi Braidotti'de Grosz gibi konuşan öznenin bedensel kökleri üzerine yeniden düşünmenin ve kavramsallaştırmanın altını çizer. Kadınlar bedenlerinden ayrılmış kurulu dişil özneler değil, bedenleşmiş ve konumlanmış varlıklar olarak

¹⁶⁴ Grosz, a.g.e. ,s.23

¹⁶⁵ Grosz, a.g.e. ,s.36

alınmalıdır. Braidotti, *göçebe özneler* figürasyonu ile yeni bir feminist öznellik önerir.

“Öznenin bedeni ya da bedenleşmesi, ne biyolojik ne sosyolojik bir kategori olarak anlaşılmalı; daha ziyade fiziksel, sembolik ve sosyolojik olanın kesişme noktası olarak anlaşılmalıdır. Beden, insan özneliliğın maddeci ama dirimsel temellerine, ayrıca insanın hem temellenmiş hemde akış halindeki, yani bizi yapılandıran pek çok değişkeni- sınıf, ırk, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş, engellik-aşma kapasitesine atıfta bulunur.”¹⁶⁶

Braidotti, bedeni hayallerin, arzuların, akışların ve enerjilerin karmaşık bir iletkeni olarak tasarılar. Bedenleşmiş varoluşumuz aynı zamanda çoklu ve çelişkili zamanların ve bellek çizgilerinin alanıdır. Braidotti’de iktidarın toplumsal ve sembolik kuvvetleri aracılığıyla bedensel özneye varoluş belirlediğini savunur. Ama bu belirlenme toplumsal inşacılığın ikili terimlerinin sınırlayıcılığından uzaktır. Konuşan bedenleşmiş özne her zaman, karmaşık karşılaşmalar, etkileşimler, duygulanımların konu olduğu değişimin eşiğindedir, akıştadır. Braidotti’de cinsiyetlenmiş bedenin önceliğini varsayar. Cinsel farkı biyolojik bir özcülükle değil, bir başlangıç olarak kabul eder. Kişi kadın olarak konuşur. Ama bu kadın özcü, monolitik, sabit ve değişmez bir kendilik değildir. Tersine sınıf, ırk, cinsiyet, yaş, cinsel tercih, yaşam tarzı ve diğer eksenlerde tanımlanan karmaşık deneyimlere sahip bir kendiliktir. *Burada ve şu anda ki kadındır.*¹⁶⁷

¹⁶⁶ Rosi Braidotti, **Göçebe Özneler**, Çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap, 2017, s.38.

¹⁶⁷ Braidotti, a.g.e. ,s.39.

Braidotti kesişimsellik teorisinin tikel eksenlerini alanlar olarak tasarılar. Öznenin işgal ettiği çoklu iktidar alanlarının siyasi bir sorumlulukla analiz edilmesinin yeni öznelliklerin kolektif kuruluşunda elzem görür. Bu süreçte bellek ve anlatı merkezi yer tutar. Göçebe Özne figürasyonu, çoklu iktidar alanlarında bedenlenen cinsiyetli konuşan öznenin yersiz-yurtsuzluğu vurgulanır. Göçebe, evi olmayandır ama evsiz kalan değildir. Gittiği her yerde yanında götürdüğü alet edevatı ile evini kurandır. Ötekilerle ile eklemlenir, yan yana gelir ve etkileşime girer. İleri kapitalizmin esneklettiği, geçici, bordrosuz, yarı-zamanlı, düşük ücretli işgücüyle bedenleri vazgeçilebilir kılınan kuşatıcı bir ortamda göçebe özne, yaratıcı kaçış çizgileri bulmaya adaydır.¹⁶⁸

Göçebe özne bireyi ifade etmez. Özne bireyin tekilliğinden farklı olarak iktidar alanlarının sürekli müzakere edilmesinde toplumsalla dolayimli bir süreçtir. Özne farklı iktidar ve arzu düzeyleri arasında geçiş ve uzlaşımların mekânıdır. Feminist göçebe özne, bireysel bir konumu değil kolektif bir inşayla işgal edilen zamansal-mekânsal bir bölgeyi işaret eder. Özeleştiril, eleştirel ve soybilimsel bedenleşmiş anlatıların paylaşıldığı ve kişinin içkinliğindeki alanlarında gezinmesini gösterir. Farklılıklar cinsiyet farklılığında dâhil olmak üzere kişinin bağlı olduğu alanlar birer engel değildir. Birbirine rizomatik biçimde bağlanmış zikzaklar çizen ötekiliklerdir.¹⁶⁹

Braidotti, “kadın-kendilik” kullanışını sadece siyasi amaçlı bir kolektiflikte öngörür. Kadın hareketindeki “biz kadınları”, “Ben-kadın”ını güçlendiren

¹⁶⁸ Braidotti, a.g.e.,s.15.

¹⁶⁹ Braidotti, a.g.e.,s.27.

olumluluğa kapı aralayan bir strateji olarak görür. Hakiki dişi, kadın özü vb. yüceltici özcü yaklaşımlardan uzak durur. Şimdi ve burada olan kadınların kendilerini olumlayan bir birliğini hedefler.

Braidotti, yeni dişil öznellik için cinsiyet farklılığına dayalı arzu merkezli söylemsel bir etiği önerir. Yeni öznellik biçimleri için cinsiyet farklılığını olumlamakla işe başlar. Cinsiyet farklılığını üç ayrı seviyede tablolastırır. Birinci seviye kadınlar ve erkekler arası farklılıklardır. Erkek özne ve evrensel, kadın ötekidir. Erkek rasyonel ve fail; kadın irrasyonel ve sessizleştirilmiş, sömürülmüş bedenselleştirilmiş olandır.¹⁷⁰

Cinsel farklılığın ikinci seviyesi kadınlar arası farklılıklardır. Burada Öteki olan, temsili ve kurumsal kadına karşılık, eleştirel bilinçle oluşan feminist öznellik ve yaşayan gerçek kadınlar bulunurlar. Feminist öznellik cinsiyet farklılığını olumlarken, direniş siyaseti ve karşı-bellek çalışmalarını kapsayan bir alanı gösterir. Gerçek yaşamdaki kadınların, bedene gömülü ya da bedenleşmiş, deneyim sahibi, farklılık eksenleri ile kesişen ve konumlandırılmış olmalarına işaret eder. Feminist bilinç, kadına eleştirel mesafelenirken kadınların ortaklığını tanır ve kadınlar arası farklılıklara dikkat eder. Herkes adına konuşmaz.¹⁷¹

Cinsel farkın, üçüncü ve son seviyesi her bir kadının içerisindeki farklılıktır. Dişi feminist özne olarak da adlandırılır. Kendi başına bir çokluktur ve bölünmüştür. Farklı deneyim düzeylerinden oluşan bir ağıdır. Yaşayan bir belleği olan, özdeşleşmeleri, sınıf, ırk, cinsel yönelim değişkenleriyle imgesel ilişki içerisinde,

¹⁷⁰ Braidotti, a.g.e.,s.208.

¹⁷¹ Braidotti, a.g.e. s.211.

oluş-halinde bir öznedir. Braidotti, feminist özneliği gerçek kadınlar için bir arzu nesnesi olarak konumlandırır. Feminist öznellik arzusu kadınların özgürleşme ve hafifleşme arzularını ortaya çıkartacaktır. Ama bu süreç iradi bir ad koyma ile değil, yeni eklemlemeler ve sonsuz tekrar ile olacaktır. Braidotti, “moleküler, göçebe ve çoklu arzulayan özne biçimleri inşa edilmeden” toplumsal değişimin gerçekleşmeyeceğini savlar.¹⁷²

Hem Elizabeth Grosz hem de Rosi Braidotti de beden ve arzu, merkezi bir yer teşkil eder. Cinsiyet farklılığın olumlanmasına dayanan dişil öznellik vurgusu görülür. Göçebe özne figurasyonunu önceleyen siborg metoforu ile Donna Haraway, siyasi faillik için bir zemin yaratmaya çalışmıştır.

3.3.3 Biyo-Teknolojik Özne: Siborg

Donna Haraway, 1983 yılında Reagan döneminde Amerika’da yayınladığı, “*Siborg Manifesto:20 yüzyılda, Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm*”adlı makalesinde, özneyi, teknoloji dolayimli toplum ile ilişkilendirerek *gerçek kadını* kavramsallaştırmaya çalışır. Sosyalist feminist kalarak, kısmiliği ve çelişkiyi dikkate alan bir politikayı amaçlar. Haraway, postmodern *öznenin ölümü* söyleminin karamsarlığı yerine eşbiçimli olmayan öznelerin çoğulluğuna ve farklı hikâyelerin olanağına işaret eder.¹⁷³

Haraway feministlerin, bütün kadınları kapsayan, tekil bir egemenlik ve baskı biçimi arayışlarının dışlayıcılığını eleştirir. Amerika’da sosyalist feminist ve radikal

¹⁷² Braidotti, a.g.e. s.225.

¹⁷³ Donna Haraway, **Başka Yer**, Çev. Müge Gürsoy Sökmen, Metis Yayınevi, 2010, s.106.

feministlerin ırk konusundaki derin sessizlikleri bunun en açık örneklerinden biridir. Sosyalist feministler emek kategorisini ontolojik bir statüye koyarak, bütün kadınların deneyimini kapsama iddiasıyla doğallaştırıcı bir etkide bulunmuşlardır. Neyin kadın deneyimi olarak varsayılacağı yaşamsal bir mücadele olmuştur.

Haraway'e göre 20.yüzyılda gerçekleşen teknolojik ve bilimsel gelişmeler insan kavramında köklü değişimler yaratmıştır. Teknoloji toplumsal anlamlandırma sürecinde mitsel bir işlev görür. Artık mahrem ve kutsal bir yer kalmamıştır. Uygun bir kodlama ile her nesne birbiriyle arayüzlenebilir. Egemenler artık sistem, altsistem ve iletişim mühendisliği yöntemlerini kullanırken, direnenler metinselliğe ve kodlamaya yoğunlaşmışlardır. Haraway teknoloji sever ya da karşısında nostaljik organiği savunan bir pozisyonda durmaz. İçinde yaşadığımız, öznelliğimizi belirleyen ve geri dönüşü olmayan bir gerçekliği betimler. Teknoloji dolayımı toplumda yaşayan kadınların benliklerinin kodlanmasıyla oluşacak kolektif bir özne kavramı öne sürer. Teknolojiye karşı organiği ya da doğayı yüceltmek yaşayan kadınları cezbetmeyecektir. Feminist teorinin, refah devletinin erkek reisli ailesi ve özel/kamusal alan ayrımı, kadınları kavramakta yetersizdir. Haraway, teknolojinin dönüştürdüğü emek, çalışma biçimi ve kontrol stratejilerini inceler. Ev işi ekonomisi olarak adlandırdığı, yeni bir işçi sınıfı oluşmuştur. İşin erkek ya da kadının yapmasından bağımsız olarak kendisi kadınsılaşmıştır. Kadınsılaşmak, demonte edilebilen, tekrar monte edilebilen, esnek ve vasfın azaldığı bir biçimi ifade eder. Teknoloji sayesinde işler dünya geneline dağıtılabilir ve kontrol edilebilir hale gelmiştir. Haraway kadınların reislik ettiği aileler, sıralı heteroseksüel ilişkiler, zorunlu annelik vb. yapısal değişiklikleri sıralar. Teknolojik dolayım için "Tümleşik

devrede kadın” imgesini önerir. Bu tümleşik devrede herkes birer Siborg yurttaşlığı ile tanımlanır.

Siborg, ironik imgeselliği ile çağrışımlarla yüklüdür. Siborg, organizma ve makine parçalarından oluşan sibernetik bir toplumsal kurgudur. Kurgu kadar toplumsal gerçeklik de bu metaforun oluşumunda yer alır. Haraway’e göre teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin değiştirdiği toplumsal ilişkilerin sonucunda hepimiz birer siborga dönüştük. Siborg olmanın arka planında üç sınırın muğlaklaşması ve geçirgenleşmesi vardır. Biyolojideki gelişmeler, evrim teorisi ve hayvan hakları mücadelesi ile insan ve hayvan arasındaki sınır muğlaklaşmıştır. Artık bilimsel olarak insanı hayvandan ayırmaya çalışmak zorlaşmıştır. Muğlaklaşan ikinci sınır insan makine arasındaki ayırmadır. Mikroişlemciler, elektronik, yapay zeka, robotik vb. gelişmeler makine insan ayırımını muğlaklaştırmıştır. Üçüncü muğlaklaşan sınır fiziksel ve fiziksel olmayan arasındadır. Mikroişlemciler heryerededir. Kalp pilinde, kaybolan bir uzuv yerinde ve gözlerdedir.

Haraway, siborgu, kısmiliği, parçalı kimliği, kopyalamayı ve bu sınırların geçişken muğlaklığını imleyen bir metafor olarak önerir. Siborg bilimsel teknolojik kurgusal bir mit olduğu kadar toplumsal bir gerçekliğede denk düşer. Siborg beyaz, eril, ataerkil kapitalizmin, sömürgeciliğin ve militarizmin gayrimeşru çocuğudur. Bir kökeni, ailesi, ödipal hikâyesi ve yasak meyveyi yediği için kaybettiği bir cenneti yoktur. Haraway, postmodern bir sosyalist feminizmin cinsiyetsiz dünya hayaline kaynak olarak Siborg metaforunu önerir. Siborg, organik üremeden farklı olarak kopyalanarak çoğalır. Cinsiyetsiz, organizma makine arası, melez bir varlıktır.

Siborg politikası hayal gücü ve toplumsal gerçekliğin birlikte düşünülmesine olanak sağlar.

İleri kapitalizm ve postmodernizm, heterojenliği serbest bırakır ve derinliği olan öznellikleri yok eder. Beyaz kapitalist ataerkinin klasik tahakküm biçimleri olan kadın/erkek, beyaz/siyah benzeri ayrımları açıklayıcı olmaktan çıkar. Söz konusu olana disipline edilecek beden veya bilinçten çok, metin ve kodlanacak yüzeylerdir. Egemenlik, tıbbileştirme yerine, ağ kurma, iletişim ve stres yönetimi ile kurulur. Haraway, Japon ve ABD teknoloji firmalarında çalışan kadınları siborg olarak örnekler. Bu kadınlar hayatta kalmaya çalışan, kontrol mekanizmalarına tabi parçalı kimlikleri olan gruplardır. ABD'deki, "renkli kadınlar" birliğini siborg birlikleri için önerir. Bu gruplar özdeşleşme mantığı ile değil de bir tür muhalif bilinçlilikle kurulmuştur.

Siborg metaforu, öznenin masumiyeti, bütünlük iddiası ve sterilliğinde gedik açmıştır. Siborg gayrimeşru bir piçtir. Militarist amaçlar kadar başka hazlara da açıktır. Bu metaforla insan makine bileşimi olan özne melezleşerek, yaşayan bir bedensellik ile ilişkilendirilir. Bu yaşayan beden parçalanmışlık ve teknolojik kirlilikten nasibini almıştır. Teknoloji yoluyla bedensel sınırlarını aşabilir. Örneğin görselleştirme teknolojileri sınırsız bir görü mitini güçlendirir. Haraway, beden imgesini öznenin oluşumunun merkezine koyar. Bu çoksesliliği ve tarihselliği mümkün kılar. Şimdi ve burada yaşayan kadınların deneyimi ve gündelik pratiğine vurgu yaparak, bütünleştirici özcülüğe karşı bir hamle yapar. Siborg metaforunda, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımının çok bir anlamı kalmaz. Siborg metaforuyla çoğul toplumsal cinsiyetleri tahayyül edilebilmek mümkün olur. Masum

bir başlangıç miti olmayan ve kurtuluş hayali kurmayan siborglar, politik bir mücadelede geniş bir cephe oluşturabilecek koalisyon politikalarına uygun bir zemin oluştururlar.

Haraway, feminist teoride geniş yer tutan psikanalitik tartışmalara girmeden bir kendilik tahayyül etmeye çalışır. Siborglar bir anneden doğmadıkları için, ayna evresi, anneden ayrılma, özerklik gibi psikolojik açıklamalardanda muaftırlar. Bilinçdışı ve bastırdıkları bir geçmişleri olmadığı için, bütünlük fantezileride yoktur. Siborg metaforu bütünsel olmayan, kısmi ve teknolojiyle dolayımlanmış kendiliklerin hayal edilebilmesi için bir alan sağlar. Haraway daha sonraki çalışmalarında siborgların yanına yoldaş türler figurasyonunu eklemiştir.

Siborglardan Yoldaş Türlere: Teknobilimde Akrabalığı Yeniden Şekillendirmek adlı makalesinde, birlikte yaşam ve evrimin anlaşılması için hangisinin daha elverişli olduğunu araştırır:

“Bu figürleri birbirine karşıt kutuplar olarak görmek neredeyse imkânsızdır. Siborglar da yoldaş türler de insani olanla insani olmayanı, organik olanla teknolojik olanı, karbonla silikonu, özgürlükle yapıyı, tarihle miti, zenginle yoksulu, devletle tebaasını, çeşitlilikle soyların tükenişini, modernlikle postmodernliği ve doğa ile kültürü beklenmedik şekillerde bir araya getirir.”¹⁷⁴

Haraway, yoldaş türler örneği olarak köpeklerin evrim hikâyesini yeniden okur. İnsan ve insan olmayan dünyanın, çevre ve yoldaş türlerin birbirinden ayrı

¹⁷⁴ D.Haraway, BY, s.228

düşünülmesi yerine bulanıklaşmış sınırlarla düşünmek ve geçişliliğe izin vermek, insan sonrası (posthumanist) çalışmalarının temellerini oluşturur. Yeni materyalist feministler, dişi özneye söylem ve kültürle dolayımlanmış bedenini geri verirken, insan olmayan dünyanın maddiliğiyle de bağlantı kurulmasının olanaklarını araştırırlar. Böylece feminist özne, fallus merkezli özerk, kendinden menkul özne kavrayışının çok uzağına gider ve yeni eklemlemelerin olanağını kurar.

SONUÇ

Bu çalışmada birinci dalga feminizmden, son dönem feminist çalışmalara kadar uzanan feminist teorinin tarihinde özne kavramının izlediği seyir ele alınmıştır. Feminist teori, felsefe ve psikanalizin etkileriyle şekillenen özne kavrayışlarından etkilenirken, 1980’lerden itibaren bizzat özne teorilerinin eleştirel kurucusu olarak önemli bir işlevi de yerine getirmiştir.

Özne modelleri feminist teori ve politikalar için önemli bir yer tutar. Kadınlar adına ve kadınlar için konuşan feminizm, hegamonik kadın kategorisinin şekillenmesinde önemli bir rol almıştır. Feminist politikanın meşru grubu olarak kadınları yetkilendirerek, özne statüsü kazanmalarını sağlamıştır. Bu çalışma boyunca feminist tartışmaların geçerlilik kazandığı ve özneleştirdiği kadın kategorisinin izi sürülmüştür. Adına konuşma ve eyleme süreci basit bir temsiliyet ilişkisi değildir. Feminist politikanın temsiliyet iddiası bazı gruplara özne statüsü kazandırırken, eşzamanlı bir özne olmayanın da kurulmasına yol açmıştır. Tez boyunca geçerli kılınan özne konumlarıyla birlikte dışarıda bırakılan kimliklere de odaklanılmıştır.

Descartes’la başlayan özerk, düşünen ve özgür özne uzun bir süre Batı kültürünün temelini oluşturur. Bu özne bedenden soyutlanarak maddi olanın bağımlılığından da kendisini kurtarır. Aydınlanma ve modernizmle birlikte özgür özneye eşzamanlı hukuki ve vatandaş öznede ortaya çıkar. Özel/kamusal ayrımı ile bu öznelerin sınırları çizilir. Çoğunlukla özel alanda yaşayan kadın, özne statüsünü kazanamaz. Birinci dalga feministler kadınların hukuki ve vatandaş özneler

olabilmeleri için mücadele ederler. Birinci dalga liberal feminist teorinin öznesi, hak sahipliği bağlamında kurulur. Oy hakkı, mülkiyet hakkı, eğitim hakkı vb. kamusal alandaki eşitlik talepleri öne çıkarlar. Aydınlanmanın tarih yapan iyimser öznesi, birinci dalga feministleri tarafından da coşkuyla sahiplenilir. Liberal feminizm, hukuki hakların alınmasını sağlarken, Kartezyen öznenin, soyut, özerk ve akıl sahibi niteliklerinin ayrıcalıklandırılmasını da pekiştirir. Özel/kamusal ayrımının sorunsallaştırılmadan kamusal hakların talep edilmesi, kadınların ancak erkeklere benzerlerse özne statüsünü hak kazanacakları anlamına gelir. Hukuki öznenin ayrıcalıklandırılması, yaşayan kadınların özgüllüklerini kamusalın dışında konumlandırılmasını güçlendirmiştir.

Simone de Beauvoir'ın, kadını erkeğin ötekisi olarak inşa edilen bir toplumsal kategoriye taşıması, ataerkil biyolojik doğallaştırma ideolojisine karşı büyük bir saldırdır. Bu biyolojik temelli doğallaştırmaya dayanan tüm ayrımcı söylemlerin altüst edilmesi için gerekli zemini sunar. Biyolojik ayrıma dayandırılarak sabitleştirilen kadınlara atfedilen tüm özellikleri muğlaklaştırma olanağı verir. Genel olarak kadın ve kadınlar ayrımı ortaya çıkar. Kadın kategorisi ideolojik, tarihsel ve sosyolojik ve mitsel bir inşa haline gelir. Kadın ve kadınlar arasında bir mesafe konulur. Mitsel kadın, erkeğin kendisini tam hissetmek için ihtiyaç duyduğu bir ayna işlevi kazanır. Beauvoir sadece hukuki öznenin peşine düşmez, öznenin oluşumundaki söylemsel ve kültürel sistematigi deşifre eder. Öte yandan birinci dalga feministlerle erkeğin ulaşılması gereken bir norm olarak alınmasını paylaşır. Aşkınlığın temsilcisi olan erkek ve içkinliğe mahkûm edilmiş kadın kategorileriyle hiyerarşiyi korur. Simone de Beauvoir'de modernist humanist öznenin izleri bulunur.

Dönemin zorunlu anneliği ve kadınlık durumu arkaplanında, Beauvoir'ın, keskin ve sert söylemi tüm feministler için özgürleşme yolunda devrimci bir enerji sağlar. Varoluşçu ve hümanist öznenin kendi kendini yaratabilme perspektifi bugün hala feministleri etkileyen modern idealler olarak kalıcıdır.

İkinci dalga feminizm, yeni sol hareketlerin, hippiliğin ve güçlü anarşist akımlarının taban bulduğu bir toplumsal ortamda ortaya çıkar. İkinci dalganın motor gücü radikal feminist teori, kadınlara erkekler tarafından ezilen toplumsal bir grup konumu kazandırır. Ezilen kadınların erkeklere karşı oluşturduğu *biz* meşru ve güçlü bir kolektif özne konumu oluşturur. Ataerkilliğin yaygın sistematik işleyişi ortaya çıkartılır. Tüm kadınların özgürlük mücadelesi için çok önemli kazanımlar elde edilir. Özel alanın polik alana dahil edilmesiyle politika yapmanın tarzı değiştirilir. Artık öznenin kadın veya erkek olması çok önemli bir ayrımı gösterir. Özne bir cinsiyet kazanır. Kadınlara atfedilen empati, ilişkisel ve bağlamsal özellikler değerli kılınırken, rekabetçilik, saldırganlık gibi eril değerler eleştirilir. Kadınların sömürülmesi ve baskı altına alınmasında ailenin ataerkil temelleri açığa çıkartılır. İkinci dalga feminizm, politik bir özne statüsüne temel oluşturacak kadın kimliğinin güçlü kuruluşu için yoğun bir çaba harcar. Sosyalist feministler ev emeği ve cinsiyete dayalı iş bölümü tartışmalarıyla özneye sınıf karakteri kazandırır. Öte yandan ataerkillik, tarih üstü ve evrensel bir görünüm kazanır. İronik biçimde hedef alınan kadınlık tözselleştirilir ve sabitleştirilir. Radikal feminizmin ortak ezilme deneyimi yaşayan kadını da, sosyalist feministlerin cinsiyete dayalı işbölümündeki kadını da, kadınlığın özcü bir görünüm kazanmasına katkı sunarlar.

Kadın olmayı açıklamaya çalışan bir diğer grup feminist psikanalizden yararlanır. Annelik ya da bakım emeği gibi gündelik uğraşların belirlediği bir kadınlık savunulur. Nesne ilişkileri teorisi bu analize teorik altyapıyı sağlar. Anne, baba ve çocuk ilişkisinin kadınlığın kurulmasındaki rolüne değinilir.

Kızkardeşlik söylemi ve kadınların özel alandaki deneyimlerinin politikleştirilmesi feminist harekete büyük bir ivme kazandırır. Kadın kültürü, dişillik, kadın dili gibi kadına ait ayrı ve değerli bir alan inşa edilir. Özel alan politik alana dâhil edilir. Özel/kamusal ayrımının kendisi eleştirilir. Böylece kadınlar kendileri adına konuşabilme statüsü kazanırlar. Öte yandan öznenin kadın ya da erkek olması diğer tikel kimliklerini aşar ve aşırı vurgulanır. Bu aşırı *biz* ve *kızkardeşlik* vurgusu yerelin, özgüllüğün ve farklılığın dışarıda bırakılması ile sonuçlanır. Radikal feminizm biyolojik determinizme yaklaşırken, sosyalist feminizm de kültürel determinizme kayar. Kadınlar arasındaki tekil bir kadının kendi içindeki farklılıklar göz ardı edilir. Evrensel, sabit ve istikrarlı bir özne modeli pekişir. Butler'ın deyişiyle artık biyoloji yerine kültür kader haline gelir.

Kurban kadın durumu pekişirken failliğe yer bulmak zorlaşır. Ayrıcalıklandırılan kadınlık ironik bir biçimde özgürleşmek istenilen mevcut toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirme riski taşır. Öznenin cinsiyetine karşı ırk ve etnisite gibi baskı alanları göz ardı edilir.

Öte yandan Fransa'da Simone de Beauvoir'in açtığı genel olarak kadın ve kadınlar arasındaki ayrım dil ve söylem analizleriyle derinleştirilir. Fallus merkezli Batı metafiziğinin hiyerarşik ikiliklerinin ve anlamlandırma süreçlerinin merkeze

alınması, kadın ve erkek kategorilerini tümüyle sorunsallaştırır. Kadın ve erkek fantazmatik özdeşleşmelerle kurulan bir dizi imlem ve toplumsal pratiklerinin sonuçları haline gelir. Söylemsel alana verilen bu önemle birlikte hakikat ve doğruluğun kendisi de kuşkulu hale gelir.

1980'lerle birlikte postkolonyalist ve ırk çalışmalarının eleştirileri ve kadınlar arası farklılıkları gündeme taşınması, feminizmde bir temsiliyet krizine yol açmıştır. Judith Butler'ın *Cinsiyet Belası* kitabıyla birlikte Quuer teori temsiliyet krizini derinleştirir. Feminist politikanın sorgulamaksızın temel aldığı kadın kategorisi eleştirilir. Feminist teorinin, kadın, özne ve cinsellik gibi kategorilerin içeriklenmesindeki kurucu rolü gösterilir.

Kadın ve özne gibi kategorilere yapılan postmodern ve postyapısalcı müdahalelerin ürettiği muğlaklıklar, feminist politikanın zeminiyle beraber normatif eleştiri olanağını da zorlaştırmıştır. Determinist perspektifin getirdiği öznenin ölümü ve modern fail hümanist öznenin arasına sıkışmayan bir öznelliğin kavranması büyük önem taşır. Bu öznellik aynı zamanda ucu açık bir çoğulluğu taşımaktadır.

Feminist politika sabit bir kadın kimliğine ihtiyaç duymadan tikel belirlenimleri olan ama ucu açık bırakılan bir evrenselliği temel alabilir. Söylemsel olanın uçsallaştırılmasıyla dışarıda bırakılan maddiliğin gücü geri verilebilir. Dilsel olan sadece kültürel alanı kesmez. Toplumsal alanın tümünü kateder. Söylemsel olanın, toplumsal olanla bağıntısı kurulmalı, burada ve şu andaki özne konumlarıyla etkileşimi analiz edilmelidir. Öte yandan söylemsel olanın kuruculuğunun güçlü bir şekilde vurgulanması, maddi olanın alanın daralmasına yol açabilir.

Yeni materyalistler işte bu daralan alanı indirgemeceliğe düşmeden genişletmeyi hedeflerler. Madde ve düşünce arasında yeni dolayimler kurulur. Beden cinsiyet farklılığının ortamı olarak süreçleştirilerek özneye geri verilir. Artık özne akıl ya da beden arasında ikiye bölünmüş bir tözsellik değildir. Söylem, iktidar, bilgiyle dolayımlanmış biyolojik ve toplumsalın bir kesişimidir. Bu kesişim basitçe bir buluşma noktası değildir. Etkileşimli olarak birbirini belirleyen bir olanaklar ve olumsuzluklar alanıdır. Sözkonusu olan bu postkolonyalist perspektif, ırk, sınıf, etnisite ve cinsel yönelimleriyle, yalnızca erkeğe karşı farklılığıyla değil, kadınlar arası farklılıklarıyla bir kadın kavrayışına işaret eder.

Göçebe özneler, siborglar ve mestizalar söylemsel olanla toplumsal olanın kesişimlerini tahayyül etmeyi olanaklı kılan figürasyonlardır. Bu figürasyonlar öznelin söylemsel kuruluşundaki mikropolitikalar kadar, ileri kapitalist toplumlardaki makropolitikaları da yakalamaya adaydırlar.

Bu çalışmanın bize gösterdiği temel nokta, her bir feminist tartışma döneminin kadın öznelliğinin kavranışı ve oluşumu bağlamında çok önemli olduğu ve zengin katkılar sunduğudur. Özellikle de son dönem postkolonyal bağlama oturtulmuş kesişimsellik teorileri, queer teori ve yeni materyalizm tartışmaları daha önceki tartışmaları da özümsemiş olarak, kadın öznelliği kavrayışını derinleştirmiş, diğer eksenlerle dolayım sokmuş ve daha ayrıntılı bir içerik kazandırmışlardır.

KAYNAKÇA

Agacinsky, Sylviane: **Cinsiyetler Siyaseti**, Çev. İsmail Yerguz, Dost Yayınevi, Ankara, 1998.

Ahmet, Ahmed: **Felsefeye Giriş**, Liberte, Ankara, 2011.

Ahmed, Sara:

Feminist Bir Yaşam Sürmek, Çev. Beyza Sümer Aydaş, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Akarsu, Bedia: **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İnkılap, İstanbul, 1974.

Aksoy, Nazan:

Kurgulanmış Benlikler, Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Ansal, Hacer: **Kapitalizm ve Cinsiyetçilik**, 11.Tez, Sayı:9, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Atayman, Veysel, Der. **Aydınlanma Felsefesi**, Yeni Hayat, İstanbul, 2003.

Badinter, Elizabeth:

Biri Ötekidir, Kadınla Erkek Arasındaki Yeni İlişki ya da Androjin Devrim, Çev. Şirin Tekeli, Afa Yayın, İstanbul, 1992.

Barret, **Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı**, Çev. Şen Süer Kaya,
Michele: Pencere Yayınları, İstanbul, 1995.

Benhabip, **Modernizm, Evrensellik ve Birey**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı
Şeyla: Yayınları, İstanbul, 1992.

Benhabip, **Kadınlık, Yeniden, Çağdaş Psikanalizin Bakışı**, İthaki Yayınları,
Bella, Der. : İstanbul, 2003.

Berktaş, **Kadın Olmak, Yaşamak, Yazmak**, Pencere Yayınları, İstanbul,
Fatmagül: 1998.

Tarihin Cinsiyeti, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

Dünyayı Bugünden Sevmek, Metis, İstanbul, 2012.

Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis, İstanbul, 2000.

Politikanın Çağrısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,
2011.

Beauvoir, De **Kadın 1, Genç kızlık Çağı**, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları,
Simone: İstanbul, 1971.

Kadın 2, Evlilik Çağı, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul, 1993.

Kadın 3, Bağımsızlığa Doğru, Çev. Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul, 1984.

Bora, Aksu: **Feminizm Kendi Arasında**, Ayizi Yayınevi, Ankara, 2011.

“Bizi Bu Fark Yaraları Öldürür”, Defter, Sayı: 45, Metis Yayınevi, İstanbul, 2002.

Boyne, Roy: **Foucault ve Derrida, Aklın Öteki Yüzü**, Çev. İsmail Yılmaz, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2009.

Foucault ve Derria’da Feminizm ve Ayrım, Çev. Ayşe Banu Karadağ, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Braidotti, **Göçebe Özneler**, Çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap, 2017.

Rosi:

İnsan Sonrası, Çev. Öznur Karakaş, Kolektif Kitap, 2015.

Butler, Judith: **“Olumsal Temeller, Feminizm ve Postmodernizm Sorusu”**,

Çatışan Feminizmler, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.

Cinsiyet Belası, Çev. Başak Ertür, Metis, İstanbul, 2005.

Antigone'nin İddiası, Çev. Ahmet Ergenç, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

İktidarın Psikik Yaşamı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.

Taklit ve Toplumsal Cinsiyet'e Karşı Durma, Çev. Osman Hakınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.

Kırılğan Hayat, Metis Yayınevi, İstanbul, 2013.

Toplumsal Cinsiyet Yanıyor: Sahiplenme ve Yıkma Sorunları,
Defter, Sayı: 34,
Metis Yayınevi, İstanbul, 1999.

Bela Bedenler, Çev. Cüneyt Çakırlar, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Chodorow, **Duyguların Gücü, Psikanalizde, Cinsiyette ve Kültürde Kişisel**
Nancy: **Anlam**, Çev. Jale Özata Dirlikyapan, Metis, İstanbul, 2005.

Reproduction of Mothering, University of California Press, 1978.

Cohen, J: **“Demokrasi, Farklılık ve Özel Yaşam Hakkı”**, Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması,Yay. Haz. Seyla Benhabip, s.364-394, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 1996.

Connel, R.W: **Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar**, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

Cocburn, **Buradan Baktığımızda, Kadınların Militarizmle Mücadelesi**, Cynthia: Çev. Füsun Özlem, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

Çağlayan, **Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Handan:

Davidoff, **Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet**, İletişim Leonore: Yayınları,İstanbul,2009.

De Lauretes, **“Eccentric Subjects: Feminist Theory and Historical**

Teresa: **Consciousness”**,<https://programaddssrr.files.wordpress.com/2013/05/eccentric-subjects-feminist-theory-and-historical-consciousness.pdf>, (Çevrimiçi) 30.09.2018

Delphy, **Baş Düşman**, Çev. Handan Öz, Lale Aykent Tunçman, Saf
Christine: Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Deleuze, **Kant Üzerine Dört Ders**, Çev. Ulus Baker, Öteki Yayınevi, 2000.
Gilles:

Direk, **“Queer Kuram ve Cinsiyet Farklılığı”, Cinsellik Muamması:**
Zeynep: **Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet**
, yayına hazırlayan Serkan Delice ve Cüneyt Çakırlar, Metis 2012, ss.72-
92.

Cinsiyetli Olmak, Der. Zeynep Direk, İstanbul, Yapı Kredi
Yayınları, 2012.

Cinsel Farkın İnşası, Metis Yayınevi, 2018

“Simone De Beauvoir: Abjeksiyon ve Eros Etiği”, Cogito,
Sayı:59, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken, Cogito, Ed. Zeynep
Direk, sayı:47-48, YKY, İstanbul, 2006.

Donovan, **Feminist Teori**, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk, Fevziye Sayılan,
Josephine: İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Durakbaşı, **Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İletişim
Ayşe: Yayınevi, İstanbul, 2012.

Durudoğan, "Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın", **Cinsiyetli Olmak**,
Hülya: Der. Zeynep Direk, Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Dursteler, E.: **Dönme Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet, Kimlik ve Sınırlar**, Koç
Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Dürüşken, **Butler ve Siyasette Feminist**
Çiğdem: **Özne**, <http://cigdemdrkn.blogspot.com/2011/12/butler-ve-siyasette-feminist-ozne.html>
(Çevrimiçi) 29.09.2018.

Eagleton, **Postmodernizmin Yanılsamaları**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı
Terry: Yayınları, İstanbul, 1999.

Estetiğin İdeolojisi, Çev. Bülent Gözkan, v.d., Doruk Yayınları,
Ankara, 2010.

Firestone, **Cinselliğin Diyalektiği**, Çev. Yurdanur Salman, Payel, İstanbul,
Shulamith: 1993.

Fraser, Nancy: **Fortunes of Feminism, From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis**, Verso, NY, 2013.

Feminizm, Kapitalizm ve Tarihin Oyunu, Feminist Yaklaşımlar, Sayı:9, Çev. Gizem Kurtsoy, İstanbul, 2009.

İhtiyaçlar Mücadelesi, Agora Yayınevi, İstanbul, 2006.

Foucault, **Felsefe Sahnesi**, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Micheal: 2004.

Özne ve İktidar, Çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Cinselliğin Tarihi 1, Çev. Hülya Tufan, Afa Yayınları, İstanbul, 1986.

Game, Ann: **Toplumsalın Sökümü, Yapısökümcü Bir Sosyolojiye Doğru**, Çev. Mehmet Küçük, Dost Yayınevi, Ankara, 1998.

Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.

Macit:

Giddens, **Mahremeyitin Dönüşümü, Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk Ve Erotizm**, Çev. İdris Şahin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.

Gilligan, <http://sfoonline.barnard.edu/sfxxx/documents/gilligan.pdf>,

Carol: (Çevrimiçi) 30.09.2018.

Gilmans, C.P: **Sarı Duvar Kağıdı ve Seçme Öyküler**, Çev. Aksu Bora, Aysun Altınışik, Otonom Yayınları, İstanbul, 2012.

Grosz, "Deneysel Arzu: Queer Öznelliği Yeniden Düşünmek", **Cogito**, Elizabeth: Sayı:65-66, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Hampsher, I.- **Modern Siyasal Düşünce Tarihi**, Der. Necla Arat, Say Yayınları, Monk: İstanbul, 2004.

Harraway, **Siborg Manifestosu**, Çev. Osman Hakınhay, Agora Yayınları, Donna: İstanbul, 2006.

Başka Yer, Çev. Müge Gürsoy Sökmen, Metis Yayınevi, 2010.

Hekman, **Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi**, Çev. Bekir Balkız, v.d., Say Susan: Yayınları, İstanbul, 2016.

The Feminine Subject, Polity Press, 2014.

Hooks, bell: **Feminizm Herkes İçindir**, Çev.Ece Aydın,vd., BGST yayınları, İstanbul, 2012.

Hortsock, “The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a
Nancy: Specifically Feminist Historical Materialism”, **Feminism and Methodology**, Ed.Sandra Harding, Indiana University Press, 1987.

Irigaray, Luce: **Nietzsche’nin Deniz Aşığı**, Çev. İsmal Yerguz, Kabalcı, İstanbul, 2000.

This Sex Which Is Not One, Trans.by.Cathirine Porter, Cornell University Press, NY, 1985.

İrzık, Sibel, **Kadınlar Dile Düşünce, Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet**, Der.
Der. : Sibel İrzık ve Jale Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, Çev. Aksu Bora, Fevziye Sayılan,
Deniz: Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 1997.

Kant, I.: **Arı Usun Eleştirisi**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea, İstanbul, 1993.

Kellner, **Postmodern Teori**, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları,

Douglas: İstanbul, 2011.

Kılıç, N.: **“Butler’ı Schultz ile Okumak: Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve cinsiyet ayrımcılığının bazı göstergeleri üzerine bir değerlendirme”**, Toplum Bilim, s.83-93, İstanbul, 2010.

Kristeva, **Korkunun Güçleri**, Çev. Nilgün Tatal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Julia: 2004.

“Kadınların Zamanı”,

[http://www.academia.edu/6331673/Kadınların_Zamanı_-](http://www.academia.edu/6331673/Kadınların_Zamanı_-_Julia_Kristeva)
_Julia_Kristeva, (Çevrimiçi) 30.09.2018

Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Vadi Yayınları, Ankara, 2000.

Mehmet, Der.:

Lloyd, **Erkek Akıl**, Çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Genevieve: 1996.

Lorber, J.: **Gender Inequality**, Oxford University Press, NY, 2010.

Lovendusky, **Comtemprrary Feminist Politics, Women, and Power in Britain**, J., Randall,V.: Oxford University Press, s.53-57,1995.

Lyotard, J.F.: **Postmodern Durum**, Çev.Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

Mannheim, **İdeoloji ve Ütopya**, Çev. Mehmet Okyayüz, Epos, Ankara, 2002.

Karl:

Marcus, **Eros ve Uygarlık**, Çev. Aziz Yardımlı, İdea, İstanbul, 1995.

Marcuse:

McKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, Çev. Türkan Yöney, Sabir C.: Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 1995.

Mansfield, **Öznellik: Freud'dan Haraway'a Kendilik Kuramları**, Çev.

Nick: Hüsamettin Çetinkaya, Rahmi Durmaz, Ara-lık Yayınları, 2006.

Millett, Kate: **Sokak Kadınları**, Çev. Seçkin Cılızoğlu, Payel Yayınları, İstanbul, 1975.

Cinsel Politika, Çev. Seçkin Selvi, Payel, İstanbul, 1987.

Michel, A.: **Feminizm**, Çev. Şirin Tekeli, Kadın Çevresi Yayınları, İstanbul, 1984.

Mitchell, **Kadınlık Durumu**, Çev.Şirin Tekeli v.d.,Kadın Çevresi Yayınları,

Juliet: İstanbul,1985.

Mitchell, **Kadın ve Eşitlik**, Çev. Fatmagül Berktay, Pencere Yayınları, J.,Oakley,A.: İstanbul, 1992.

Mies, Maria : **Ataerki ve Birikim**, Çev. Yıldız Temürtürkan, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.

Molyneux,M.: **Sosyalizm ve Kadın**,11.Tez, Sayı:9, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989.

Mohanty, **Sınır Tanımayan Feminizm**, BGST Yayınları, İstanbul,2009.
T.,Chandara:

Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses,

Boundary 2, Vol. 12, No. 3, On Humanism and the University I:
The Discourse of Humanism.

, pp. 333-358, Spring - Autumn, 1984.

Okin, Susan: **Women in Western Political Thought**, Princeton University Press, New Jersey,1979.

Orman, Enver: “Hegel’de Özne ve Nesne Üzerine”,**BirArada**, Ed.Sanem Yazıcı,

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Hegel'in Mutlak İdealizmi, Belge Yayınevi, 2015.

Özkazanç, **Feminizm ve Queer Kuram**, Dipnot Yayınları, 2015.

Alev:

Philipps, **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev. Alev Türker, Metis Yayınları,
Anne: İstanbul, 2011.

Plumwood, V.: **Feminizm ve Doğaya Hükmetmek**, Metis Yayınları, İstanbul,
2004.

Ramazanoğlu, **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, Çev. Mefkure Bayatlı,
C.: Pencere Yayınları, İstanbul, 1998.

Rowbotham, **Feminizm, Sosyalizm ve Eylemde Birlik**, Çev. Emel Çetin Özgül,
S., Segal, L., İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Wainwright:

Robinson, D.: **Nietzsche ve Postmodernizm**, Çev. Kaan Ökten, Everest Yayınları,
İstanbul, 2000.

Lister, R.: **Women's Political Citizenship: Different and Equal**,

Citizenship, Feminist Perspectives, s.145-168, Macmillian Press,
London 1997.

Revel, J.: **Michel Foucault, Güncelliğin Bir Ontolojisi**, Çev. Kemal Atakay,
Otonom Yay., İstanbul, 2005.

Ricoeur, Paul: **Başkası Olarak Kendisi**, Çev. Hakkı Ünler, Doğu Batı Yayınları,
İstanbul, 2010.

Rowbotham, **Kadınlar, Direniş ve Devrim**, Çev. Nilgün Şarman, Payel
S.: Yayınları, İstanbul, 1994.

Said, Edward: **Entelektüel**, Çev. Tuncay Birkan, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1995.

Savran, **Beden, Emek, Tarih**, Kanat Yayınları, Eylül, 2004.

Gülnur:

Özne-Yapı Gerilimi, Pusula Yayınları, İstanbul, 2006.

Kadının Görünmeyen Emegi, Der. Gülnur Savran, Nesrin Tura,
Kardelen, İstanbul, 1992.

Saxonhouse, **Women In The History of Political Thought**, Preaeger, Newyork,
A.: 1985.

Sawicki, J.: **Foucault and Feminizm: Toward a Politics of Difference**, Feminist Interpretations and Political Theory, Ed. Mary London Stanley and Carole Patemen, s.217-232, Polity Press,1991.

Scott, Joan: **Feminist Tarihin Peşinde**, Çev. Ayça Günaydın, Ayten Sönmez, Fahriye Dinçer, Öykü Tümer, Özlem Aslan, Bgst Yayınları, İstanbul, 2013.

Somay, **Toplumsal Cinsiyeti Çerçevelemek**, Defter, Sayı:34, Metis Bülent: Yayınevi, İstanbul, 1998.

Spivak, **Madun Konuşabilir mi ?**, Çev.Dilek Hattatoğlu,v.d., Dipnot Gayatri: Yayınevi, 2016.

Stone, **Feminist Felsefeye Giriş**, Çev. Yonca Cımcöz, v.d., Otonom Allison: Yayıncılık, 2016.

Tekeli, Şirin, **Feminizm, 19. Yüzyıl Klasiklerinden Seçmeler**, Afa Yayınları, Der.: İstanbul, 1982.

Tekin, Ayşe: **“Ortak Kimlik ve Farklılıklarımız”**
<http://dergipark.gov.tr/iukad/issue/736/7955> (Çevrimiçi)

14.10.2018.

Turcke, C.: **Cinsiyet ve Akıl, Cinsiyetlerarası Savaşında Felsefe**, Çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1995.

Urgan, Mina: **Virginia Woolf**, Yapı Kredi Yayınevi, İstanbul, 2000.

Urhan, V.: **Foucault**, Say Yayınlar, İstanbul, 2010.

Walby, **Patriyarka Kuramı**, Çev. Hülya Karaosmanoğlu, Dipnot Yayınevi, Slyvia: İstanbul, 2016.

Waller, M., **Farklılık ve Diyalog, Feminizmler Küreselleşmeye Meydan**

Marcos, S. **Okuyor**, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2006.

Wallstonecraft **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Çev. Deniz Hakyemez, İş , Mary: Bankası Yayınları, İstanbul, 2007.

Weeks, Kathy **Feminist Öznelerin Kuruluşu**, Çev. İlkay Özküralpli, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Wedel, Heidi: **Siyaset ve Cinsiyet**, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.

West, D.: **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, Çev. Ahmet Cevizci, Paradigma, İstanbul, 2005.

Wittig, M.: **Straight Düşünce**, Sel Yayınları, İstanbul, 2013.

Wright, E.: **Lacan ve Postfeminizm**, Çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.

Vogel, Lise: **Marksist Teoride Kadın**, Çev. Mine Öngören, Pencere Yayınları, İstanbul, 1990.

Yazıcıoğlu, S. **Bir Arada**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Yeğenoğlu, M.: **Sömürgeci Fanteziler, Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.